

EIGEN SCHOON

EN

DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT

VAN HET

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG

GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

Perk. — Teniershoeve.

XLV° Jg., Nrs. 8-9-10

BRUSSEL

AUG.-SEPT.-OKT. 1962

GESCHIED- & OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)
Stichter: Dr. Jan Lindemans.
Voorzitter van de Raad van Beheer: Dr. J. Verbesselt, Ransbeekstraat 79, Neder-Over-Heembeek.
Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Stirumlaan 274, Wemmel.

UITGAVEN

Te bestellen, indien niet anders aangeduid, mits voorafbetaling van het bedrag + verzendingskosten op

POSTREKENING 5170.40

van het

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

I. Eigen Schoon en De Brabander.

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 130 F — In de boekhandel: 180 F.
De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXXIX (1946), XXX (1947): elk 70 F; XXXI (1948), XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XL (1957), XLI (1958), XLII (1959), XLIII (1960), XLIV (1961): elk 130 F.

II. Monografieën van Brabantse Gemeenten.

Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.
Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opwijk*, 304 blz., ill. (1937-39), 240 F (voor de leden: 180 F).
Dr. A. SCIOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Attenrode-wever*, 130 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F).
Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geetbets*, 276 blz., ill. (1949), ing. 135 F (voor de leden: 90 F).
C. THEYS, *Geschiedenis van Dworp*, 404 blz. ill. (1948), ing. 160 F, gebonden 195 F (voor de leden: 110 en 130 F).
C. THEYS, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 blz., ill. (1954), 180 F (voor de leden: 120 F).
C. THEYS en J. GEYSELS, *Geschiedenis van Linkebeek*, 270 blz., ill. 300 F (voor de leden: 200 F).
C. THEYS, *De geschiedenis van Alseberg*, 540 blz., ill. 250 F.
Jan VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*, (1955), 144 blz., 120 F (voor de leden: 80 F).
Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij van Nijvel in West-Brabant* (1957), 241 blz., ill., 280 F (voor de leden: 210 F).

III. Streekmonografieën en andere Geschiedkundige Studiën.

Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. Deel I, 200 F (te bestellen bij de schrijver, mits storting van het bedrag op p. rek. nr. 420.475, J. Verbesselt, Neder-over Heembeek).
A. SUYKENS, *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein-Brabant*, 249 blz., ill. — 150 F (voor de leden: 100 F).
J. LINDEMANS, *De heerlijke rechten in 't Land van Asse*, 28 blz., — 30 F (ledenprijs: 20 F).
Prof. Dr. C. LEURS, *De voorstelijke heuvel van Koudenberg*, 68 blz. ill. — 60 F, voor de leden 40 F.
Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad V voorde*. — 40 F, voor de leden: 30 F.
J. VERBESSELT, *Het Ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 F, voor de leden: 30 F.
J. MERTENS, *St.-Verone's graf te Leeftaal*. — 40 F, voor de leden: 30 F.
P. LINDEMANS, *De pachthoven van St.-Mertens-Lennik*. — 20 F.
Jan VERBESSELT, *Oude cijzen, munten en maten*. — 40 F, voor de leden: 30 F.
Mr. Dr. A. SCHILLINGS, *Rechters, misdaden en straffen te Leuven*. — 60 F, voor de leden: 40 F.
A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten: 1. De Hoveniers, Fruiteniers en Mandenmakers; 2. De Barbiers en Chirurgen; 3. De Oudekleerkopers*. — elk nummer 60 F, voor de leden: 40 F.
Em. TORFS, *Het Stevenisme in West-Brabant*. — 90 F, voor de leden 60 F (uitverkocht).

Het artsengeslacht van Wesele (Vesalius) en het « Zoet Water » bij Leuven

Sedert het verschijnen van enkele oudere en meer recente studies over de Vesalius-biografie (1), zijn wij thans zeker van de Brabantse afkomst van de «vader der moderne anatomie» althans wat de drie naaste ascendenten van Andreas Vesalius betreft.

Wij waren in de gelegenheid enkele oorspronkelijke documenten te vinden die deze stelling volledig bijtreden, maar die tevens enkele nieuwe gegevens bevatten. Deze wensten wij hiermede bekend te maken. Inderdaad, wanneer het gaat om het wedersamenstellen van het historisch kader waarin de allergrootsten onzer landgenoten hebben geleefd, dan wordt ieder element op zichzelf belangrijk, dan is elk detail een kostbare aanwinst.

Onze kleine studie is ook interessant voor de lokale geschiedenis van de Heerlijkheid Steenberg, ook geheten het «Zoet Water» te Oudheverlee. Deze keten van vijf mooie vijvers temidden van de bosrijke streek ten zuiden van Leuven, is sedert ettelijke jaren de meest bezochte excursieplaats voor de Leuvenaars en ook voor de studenten. Maar géén der bezoekers van de kapel van O.-L.-Vr. van Steenberg, géén der vreedzame zondagse hengelaars, geen der fijnproevers die er ooit een lekker hapje gingen eten zal wel ooit vermoed hebben dat hij zich overgaf aan dezelfde genoegens en op dezelfde plaats waar eens de voorouders van Vesalius woonden, en de thans verdwenen watermolen uitbaatten als smalheren van de Heerlijkheid Steenberg.

De oudere - meestal Duitse - auteurs, hadden zonder verdere kritiek als enige gegevens over de ascendenten van Vesalius deze overgenomen, welke Vesalius zelf verstrekt in zijn in 1547 gepubliceerde brief over de China-wortel. Deze paragraaf luidt ongeveer als volgt:

«Mijn grootvader Everaert schreef reeds een commentaar op sommige boeken van Rhazes en van Hippocrates. Dikwijls hoorde ik mijn vader zeggen dat Everaert stierf toen hij nog geen 36 jaren oud was; hij had de plaats ingenomen van mijn overgrootvader Jan als hofarts van de hertogin Maria die gehuwd was met Maximiliaan. Jan echter overleefde zijn zoon lange jaren en doceerde de geneeskunde in zijn laatste levensjaren toen hij niet meer geschikt was voor het hofleven. Diens vader Pieter

(1) ROTH (M.), *Andreas Vesalius Bruxellensis*, Berlin, Reimer, 1892; - WAUTERS (R.), *Quelques mots sur André Vésale, ses ascendants, sa famille et sa demeure à Bruxelles*, in: Mémoires de l'Académie Royale de Belgique, 1896-97; LÉBOUCQ (G.), *André Vésale*, Bruxelles, Office de Publicité, 1941; CUSHING (Harvey), *A Bio-Bibliography of Andreas Vesalius*, Historical Library, Yale Medical Library, New York, 1943.

was eveneens arts en schreef een tractaat op de vierde fen van Avicenna».

Verder beschrijft hij hoe hij tijdens zijn verblijf te Nijmegen ingetogen verwijld heeft bij het graf der familie Witing, afkomstig uit het nabije Wesel in Cleve, waaruit hij zou geboren zijn.

Het is wel enigszins te betreuren dat ook auteurs als Roth en Cushing zonder meer deze versie overnemen in hun overigens meesterlijke syntheses van de Vesalius-biografie. Men vergeet echter niet dat deze beide auteurs niet zozeer bedoeld hebben een historisch werk te publiceren, dan wel, als medici, voornamelijk het baanbrekend werk van Vesalius op het gebied der ontwikkeling der wetenschap te belichten. Het historisch essay is steeds een gevaarlijk bedrijf voor de niet-ingewijde, en het is jammer zaken te moeten lezen, zoals bij Cushing b.v., dat Maximiliaan van Oostenrijk de vader was van Karel V.

Reeds in 1896 wees Wauters terecht op enkele geheugenfouten in het relaas van Vesalius aangaande zijn voorzaten. Hij bewees aan de hand van oorkonden dat Jan van Wesel zijn zoon Everaert beslist niet overleefd heeft, vermits eerstgenoemde zeker reeds overleden was in 1476, en dat Everaert nog leefde in 1484 en dus zeker niet kon gestorven zijn op de leeftijd van nog geen 36 jaren.

Dat Vesalius zich vergist is normaal te noemen. Vooreerst spreekt hij over gebeurtenissen die in 1547 zeventig en meer jaren geleden plaatsgehad hebben. Wie van ons weet precies op welke leeftijd zijn grootvader, laat staan zijn overgrootvader gestorven zijn? Deze vergissingen zijn des te meer begrijpelijk daar in de XVe eeuw de burgerlijke stand nog onbekend was, dat geschriften überhaupt nog zeldzaam waren, en dat de boekdrukkunst nog «in de wieg» lag.

Het is natuurlijk niet uitgesloten dat Vesalius' voorouders uiteindelijk uit Wesel in Cleve zouden zijn gesproten, maar dit is hoogstens een veronderstelling. Het is evengoed mogelijk dat zij uit een der «Wezels» in het Antwerpse ('s-Gravenwezel - Wuustwezel) afkomstig zouden zijn. Overigens is het niet noodzakelijk dat de naam «van Wesele» een lokale betekenis zou hebben. Of kan iedere «van Parijs» erop bogen een kind van de lichtstad te zijn?

Wauters wees eveneens reeds op het belangrijk argument, dat noch Everaert, noch Jan van Wesele, ooit de toenaam «Witings» of «Wytinckx» hebben gebruikt, hetgeen voor zulke recente inwijkelingen als zij waren, vanzelfsprekend zou zijn geweest.

De toenaam Witings is inderdaad de naam die gebruikt wordt door een bepaalde zij-tak van de van Wesele's, en die waarschijnlijk door aanverwantschap is verworven.

Wat er ook van zij, vermits én de vader, én de grootvader, én de overgrootvader van Vesalius reeds Brabanders waren, mag

hij stellig als een Nederlander beschouwd worden.

Wauters had reeds bevonden dat Jan van Wesele in 1467 eigenaar was van een goed te Oudheverlee, dat hij echter niet geïdentificeerd had met «Zoet Water». Omwille van een apocriefe lezing van zijn document geeft hij aan dat dit goed oorspronkelijk zou behoord hebben aan de Heren van Wavre. Inderdaad staat Steenbergen vermeld als liggende onder het dorp van Vaelbeke ten Wavere, maar «Wavere» heeft niets te maken met Wavre, het is de normale benaming van Vaalbeek tot in de XVIe eeuw: «Vaelbeke ten Wauwere» of Vaalbeek in het woud.

Dat was de status quaestionis, toen wij in begin 1961, bij het inventoriëren van een archief, de documenten vonden die de aanleiding waren tot onze verdere opzoekingen en tot dit artikel.

Eerst vonden wij in twee originele oorkonden van 1484, dat de broeders van de pas overleden Everaert van Wesele, uit de nalatenschap van hun broeder de goederen verdeelden die deze in leen gehouden had van de Heer van Heverlee, t.t.z. de heerlijkheid Steenbergen.

Gemakkelijkheidshalve geven wij hieronder onze lezing van de genealogie van Andreas Vesalius, evenals de verdere lotgevallen van de Heerlijkheid Steenbergen:

- I - *Hendrik van Wesele*, burger van Leuven, verkrijgt Steenbergen van Willem van Spontin in 1383.
- II - *Pieter van Wesele*, arts, vermeld door Vesalius.
- III - *Jan van Wesele*, arts en astroloog, professor en rector te Leuven. Hij sterft in 1476.
- IV - a) *Everaert van Wesele*, arts van Maximiliaan, sterft in 1484 zonder wettige kinderen. Zijn goederen worden verdeeld tussen zijn broeders en zusters:
 - b) Jan van Wesele,
 - c) Meester Pauwel van Wesele,
 - d) Meester Hendrik van Wesele,
 - e) Johanna van Wesele, gehuwd met Roeland 't Seraerts, verkrijgt Steenbergen,
 - f) Agnes van Wesele,
 - g) Barbara van Wesele.
- V - *Andreas van Wesele*, natuurlijke zoon van Everaert en Margaretha 's Winters, hofapotheker van Karel V, gewettigd in 1531, gehuwd met Elisabeth Crabbe.
- VI - ANDREAS VESALIUS (1515-1564).

Verdere overgangen van Steenbergen:

- I - Johanna van Wesele × Roeland 't Seraerts († 1506).
- II - Katlijne 't Seraerts × Jan Gardin; ×× Roelant van der Noot.
- III - Katlijn van der Noot, verkoopt het Zoet Water omstreeks 1560 aan
- IV - Karel van Brecht, Heer van Diegem; deze verkoopt het omstreeks 1600 aan

- V - Alexander Oudaert, Heer van Ranst en Rijmenam,
VI - Johanna Oudaert, Vrouwe van Steenbergen en Vaelbe-
ken-Wauwere, × Frans van Dongelberg, Heer van Zille-
beke, † 1615.
VII - Hendrik van Dongelberg, Heer van Korbeek-Dijle, bouwt
de kapel omstreeks 1650, × Isabella Dosla Y Andosla.
Wegens vrijwillige afstand na hypotheek gaat Steenbergen
in 1694 over aan:
VII - Frans, Sire Jacobs.
VIII - Clara Theresia Jacobs, erft Steenbergen in 1715, ×
Simon van Herckenrode, Heer van Roost, erfvoogd van
Raetshoven.
IX - J.B. van Herckenrode, hoofdmeier van Leuven, erft Steen-
bergen 1750, × Theresia Bols.
De erven van Herckenrode verkopen Steenbergen openbaar
in 1759. Verkrijger is:
X - De hertog van Arenberg en Aarschot.

Al de personen, vermeld in bovenstaande tabel, behalve de
door Vesalius vermelde Pieter van Wesele (zijn betovergroot-
vader) hebben wij in onze archiefstukken aangetroffen.

Vermits Vesalius vermeldt dat zijn moeder nog een hand-
schrift van deze Pieter van Wesele in haar bezit heeft, namelijk
een commentaar op Avicenna, is er geen reden om aan zijn be-
staan te twifelen.

Verreweg de belangrijkste «ontdekking» die wij deden, be-
treft de stamvader van het geslacht, Hendrik, die in 1383 Steen-
bergen verkreeg van Willem van Spontin. Indien het waar is,
dat deze in 1383 reeds burger van Leuven was, dan is de «Cleef-
se» afstamming van Vesalius voor goed de kop ingedrukt, en is
hij Brabander tot in het zesde geslacht.

Het is echter noodzakelijk het document, waarin sprake is
van deze Hendrik, burger van Leuven, eerst aan tekstkritiek te
onderwerpen, want de lezing van de naam is niet «Hendrik van
Wesele», maar wel: «Hendrik van Mee(r)sele».

Het lijdt echter weinig twijfel dat het gaat om de Vesalius-
stamvader, en hiervoor pleiten verschillende sterke argumenten.

1. - Het stuk in kwestie (Nr. B.H. 157-45 van het Archief van
het Kasteel van Arenberg te Heverlee), maakt deel uit van
een bundel, betreffende de Heerlijkheid Steenbergen, waar-
in ook de andere «van Wesele's» figureren. In hetzelfde
handschrift draagt het volgend opschrift: «K.K. Steenber-
gen. Vaelbeke. Brief vande acht mudden rogge op Steen-
bergen. Visa.».
2. - Indien deze Hendrik van Mee(r)sele een gewone rechts-
voorganger en niet een ascendent ware geweest van Jan van
Wesele, die wij vanaf 1468 als smalheer van Steenbergen
aantreffen, dan zou er op een zeker ogenblik een overdracht
hebben moeten plaatsvinden tussen de familie's van Mee(r)-
sele en van Wesele. Welnu, daarvan is geen spoor terug

te vinden in het fonds «Steenbergen» van het Arenbergarchief, dat voor de rest zeer duidelijk de verschillende overgangen aanduidt.

Wel integendeel: Het Leenregister van het Leenhof van Heverlee, waarvan Steenbergen leenroerig was, en dat in 1501 hernieuwd werd, nadat Heverlee door het geslacht Croy was verworven, vermeldt dat de van Wesele's de Heerlijkheid Steenbergen *rechtstreeks* hebben verkregen van Willem van Spontin, de man die in 1383 overdroeg aan Hendrik van Mee(r)sele.

Hier enkele passage's uit dit Leenregister (Inventaris Arenbergarchief, Nr. N.I. v. 16):

- fol. 3 r°

«Meester Jan van Wesele, man van synen huysse ende hove tot Vaelbeke metten heerlyckheyt, molen, chynsen, renten, waeteren, beempden ende getier van lande, alsoe deselve goeden gelegen syn tot Vaelbeke ten wauwere, *vercreghen teghen Willem van Spontyn.*»

- fol. 7 r°

«Item Meester Jan van Wesele anderwerfe man van synen bosschen geheten *Steenberch* geleghen achter thoff te Vaelbeke met synen toebehoirten aldaer *vercreghen teghen Willem van Spontyn.*»

3. - Het stuk is niet origineel, maar een afschrift uit de derde hand, zodat een vervorming van de schrijfwijze van de naam van Wesele zeer begrijpelijk is. Vooral dat het tenslotte slechts gaat om een vervorming van een kapitale «W» in een «M», een vergissing die uiterst frekvent voorkomt. Toen wijzelf de oorkonden van 1484 voor het eerst lazen, niet vermoedende dat het kon gaan om familieleden van Vesalius, hebben wij zelf trouwens de lezing «van Mesele» opgenomen in onze voorlopige inventaris. In de oorkonden der XVe eeuw is de verwarring tussen deze twee kapitalen inderdaad zeer gemakkelijk geschied.

Het betreft een notarieel en gecollationeerd afschrift, geschreven en ondertekend in 1598 door de stadssecretaris van Leuven, van een *vidimus*, opgesteld door schepenen van Heverlee.

Deze vrij late datum - in 1598 was de familie van Wesele niet langer meer eigenares van het Zoet Water - en de menigvuldige overschrijvingen die het document intussen ondergaan heeft kunnen eveneens de vervorming van de naam van Weesele tot van Mee(r)sele verklaren, temeer dat vanaf de XVIe eeuw en hun verblijf te Brussel, de van Wesele's zich steeds Vesalius zijn gaan noemen. In 1598 heeft de naam «van Wesele» noch te Heverlee noch te Leuven nog een vertrouwde klank.

Tenslotte is het niet uitgesloten dat het stuk van 1598 nog steeds de schrijfwijze «van Weesele» *bedoelt* en dat wij

verkeerdelijk «van Mee(r)sele» lezen, al is het handschrift wel vrij duidelijk.

Ziehier nu het corpus van het document:

«Notum sit universis, quod *Guilhelmus Ardenois de Spontinis*, miles, superportavit debita esse in manus domini fundi viginti quatuor bonaria terre arabilis paulo plus vel minus, dicta Rysselandt, sita apud Vaelbeke ad vivaria superans curiam de Vaelbeke, inter locum dictum *Steenberch* et viam communem qua itur versus Weerde prout idem dominus quocumque et *Henrico dicto van Mee(r)sele opidano Lovaniensis* in eisdem bonis modo debito imposito et in hereditato per licentiam et monitionem villici de Heverlis... et sententiam scabinorum de Heverlis et sententiam scabinorum de Heverlis salvo jure domini fundi...

Datum Anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo secundo, mensis martii die vigesima secunda» (1383 n. st.). Indien onze hypotese juist is, - en wij menen wel dat de aangehaalde argumenten haar op afdoende wijze staven - dan zou Vesalius gesproten zijn uit een aloud Leuvens geslacht. Dit zou dan tevens een verklaring kunnen geven voor de aanwezigheid te Leuven van twee «van Wesele's», reeds vroeg in de XVe eeuw: nl. Elisabeth van Wesele, stichteres van het klooster der Halfstraat, en Walter van Wesele, pastoor van Ottenburg.

Meester Jan van Wesele (± 1400-1476)

De overgrootvader van Vesalius is ons sedert de studie van Wauters reeds beter bekend. Volgens Wauters was hij een der eerste studenten van de in 1425 opgerichte universiteit te Leuven en volgens Valerius Andreas was hij de eerste professor in de geneeskunde aldaar. Wauters vermeldt hem reeds als professor in 1430, maar in de officiële «acta» van het studium generale komt hij pas in 1432 voor het eerst voor als «judex appellationis» (2), en pas in 1433 voor de eerste maal als rector (3) (contra: 1430 bij Wauters, op. cit.). In 1438 wordt hij andermaal rector voor de duur van één semester (4).

Van Meester Jan van Wesele is het, dat Wauters reeds in 1896 ontdekte dat hij eigenaar was van een heerlijkheid te Oudheverlee met een daarbijhorende watermolen.

Op onze beurt kunnen wij enkele nadere gegevens aan deze inlichting toevoegen, en op de eerste plaats de aanduiding dat het inderdaad ging over de thans nog zeer gekende en geliefde «Zoete Waters».

Het archief van Arenberg bezit een notarieel afschrift van 1619, opgesteld door notaris de Verwere, van een oorkonde van

(2) REUSENS (E.), *Actes ou procès-verbaux des séances tenues par le Conseil de l'université de Louvain*. Dl. 1 (1432-1443) (Brussel, 1903), blz. 26 en 29.

(3) Ibidem: blz. 115.

(4) Ibidem: blz. 345.

13 oktober 1470, waarin aan Jan van Wesele «doctor in medicinen», toelating wordt gegeven om in zijn bossen te Houtheverlee een «diender» aan te stellen teneinde de diefstallen en stroperijen aldaar te kunnen beteugelen. Op hetzelfde stuk komt het proces-verbaal voor van de eedaflegging van Joes Eveloge als diender, in handen van Janne van Beert en van Gord Bubeleer, «gesworen coopliden» bij de tolkamer te Leuven. De toelating werd op zijn verzoek aan Jan van Wesele gegeven door Filips vanden Nuwenhove, rentmeester in Brabant van de hertog van Boergondië (5).

Wauters vermeldt eveneens dat Jan van Wesele het tijdens de jaren 1467 en 1468 aan de stok kreeg met de ontvanger der baronie Heverlee, en dat een vonnis van de Raad van Brabant hem in het gelijk stelde (6). Ook wij vonden sporen van dit geschil evenals de latere evolutie ervan.

Everaart van Wesele (± 1420-1484)

Jan van Wesele stierf op vrij hoge ouderdom in 1476 of ietwat vroeger. Zijn kinderen verdelen zijn goederen in 1476 vóór schepenen van Brussel, en het is Everaart, de oudste, die de molen van Steenberghe erft (7). Dit wordt bewezen door een vermelding in het leenregister van Heverlee, (Inv. N.I. v. 16 f° 3 r°), handelend over Steenberghe:

«Ende toe es comen Meester Everart van Wesele nae doode's voers. Meester Jans sijns vaders».

Everaart van Wesele vinden wij ingeschreven als student in de medicijnen in 1445. Hij heeft zijn vader niet opgevolgd als professor, maar hij werd hofarts van Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Boergondië. Na de dood van zijn vader in 1476 heeft hij zich metterwoon op Steenberghe gevestigd en hij schijnt er geleefd te hebben als een dorpsgeneesheer, gecombineerd met een molenaar en een «gentleman-farmer». Andreas Vesalius zegt van hem dat hij overleed op zijn zes-en-dertigste jaar, vóór zijn vader Jan. Deze klaarblijkelijke vergissing komt ook voor bij Valerius Andreas: «Evrardus de Wesalia, Johannis filius, eques, et medicinae doctor, obiit praemature, nondum XXXVI annis natus» (8).

Intussen waren de moeilijkheden met de heren van Heverlee nopens de molen van het Zoet Water, reeds begonnen tijdens het leven van Jan van Wesele, niet opgehouden. Heverlee is intussen in het bezit gekomen van Antoon van Croy, erfkamerling van Brabant, raadsheer van de Boergondische hertogen en eerste ridder van het Gulden Vlies. Het beslechten van het geschil zal voor Maximiliaan en Maria geen gemakkelijke opgave geweest

(5) Archief van het Kasteel van Arenberg. Inv. nr. B.H. 157-22.

(6) Algemeen Rijksarchief. Raad van Brabant, nr. 529.

(7) Acta scabinorum Bruxellensis, dl. III, fol. 290 (Brussel, Ministerie van Buitenlandse Zaken).

(8) REUSENS (E.), *Matricule de l'Université de Louvain*, dl. I (1426-1453), blz. 40, met nota.

zijn, want anderzijds was de «suppliant» hun eigen lijfarts, Everaert. In 1478 wordt dan toch bevestigd:

«Dat die voerscreven Meester Everaert met goeden faicten hem beclaeght ende die voerscreven opene brieven geworven hadde, ende mitsdien hem doen houden ende maintaineren den voerscreven molen te gebruyckene by hem ende sijnen voers. pachtere ende possessie der voerscreven goeden luden coren ende graen met peerden oft andersins te moegen doen haelen, inde possessie dat te malen ende 'tgemaal wederomme denselven goeden luden thuyts te voeren....

Ende hadden tot dezendien voerscreven heeren van Croy ende synen rentmeester gecondemneert van heuren voers. belette te cessereren het waere int heymelicke het waere int oepenbaer....

hadden enige van selver dieneren te wetene Joos Buysac zijn meyer tot Heverle, Jan Schoemaekere ende Peeter Deleverre sijne vorsters nyet willen afflaeten van voirs. beletten.... ende illusoir waeren gecommen inden voerscreven moelen ende denselven pachtere hadden verboden geen coren meer te haelene te Oudheverle oft te Bijlanden.... soo dat over sints dezses den molen des voers. Meester Everaerts stille stont....

Ende van wegen des voers. heeren van Croy inden naeme als hij procedeert hadden daerop gesecht ende geantwoordt in effecte bijden voerscreven Jeronimus de Cock ende heeren Dierick Heykem sijne procureurs, hoe dat die possessie ende 't gebruyck des voers. Meester Everaerde voertijden aengewesen inder maniere ende sooboven geruert is, hem worden onderhouden; met welcker renuntiatiën ende declaratiën dieselve Meester Everaert oic tevreden was weshalve hij acte daeraff versocht te hebben» (9).

Daarmee schijnt de zaak echter nog niet definitief geregeld te zijn geweest. Er is nog een derde vonnis in deze molen-zaak geweest in de Raad van Brabant in 1564; vroeger reeds was er een declaratie van 6 maart 1489 door Willem van Croy, Heer van Chièvres, aan zijn rentmeester van Scoenvorst.

En ook nog later, toen het Zoet Water was overgegaan op de familiën van der Noot, van Brecht en van Dongelberg, waren er moeilijkheden.

De erfenis van Everaert van Wesele

Everaert van Wesele, de grootvader van Vesalius, stierf waarschijnlijk in 1484. Hij was toen ongeveer 60 jaren oud, en dus heel wat ouder dan de 35 jaren die Vesalius zelf hem toeschreef in zijn brief over de China-wortel.

Everaert van Wesele was niet gehuwd geweest en had dus geen wettige kinderen. Officieel waren zijn erfgenamen dan ook enkel zijn broeders en zusters. Andreas van Wesele, Vesalius' vader, was een natuurlijke zoon van Everaert en van Margaretha s'Winters, die pas veel later zou gewettigd worden, wanneer hij

(9) Archief van Arenberg. Inventaris Nr. B.H. 157-31 / 157-26.

als hof-apotheker van Karel V in diens bijzondere gunst was gekomen.

Uit het Leenregister van Heverlee vernemen wij dat de heerlijkheid Steenberg na de dood van Everaart werd gereleverd door zijn oudste broeder Hendrik, die later secretaris werd te Vilvoorde. Misschien is hij dezelfde Hendrik van Wesele die wij in 1465 ingeschreven vinden aan de Universiteit te Leuven in de faculteit der «Artes» (10).

Hendrik was wel diegene die relevium deed van de heerlijkheid Steenberg, maar hij was niet de bevoorrechte erfgenaam:

«Ende toe es comen Hendrick van Wesele, brueder des voers. Meester Everaerts, tot behoeff van hemselve alsoe veel hij daer inne gericht is» (11).

Het Arenberg-Archief te Heverlee bezit twee originele oorkonden, resp. van september en van oktober 1484, waarbij de nalatenschap van Everaart van Wesele definitief wordt geregeld vóór het Leenhof van Heverlee. Beide oorkonden dragen het zegel van Filips van Croy, graaf van Porcean, Heer van Aarschot en zoon van Antoon van Croy. De stadhouder der lenen is Janne van Scoenvorst en de leenmannen: Eimond van Hootvelde, Stasse vander Hoenen, Pauwel de Verwere en Korstiaan den Groeten.

In september 1484 verkopen Hendrik en Jan van Wesele hun erfelijke rechten aan hun zuster Johanna van Wesele, echtgenote van Roeland 't Seraerts. In oktober van hetzelfde jaar verkoopt de derde broeder, Pauwel van Wesele op zijn beurt zijn erfdeel aan Johanna.

Dat voor deze Pauwel van Wesele een afzonderlijke oorkonde wordt opgesteld, dat men verder niets meer over hem weet, en dat hij de enige der drie broeders is, die in de acte betiteld wordt als «Meester», leidt ons ertoe te veronderstellen dat hij in den vreemde is gaan studeren (wij vonden hem niet in de matricule van Leuven) en wonen.

Jan van Wesele Jr

Het dokument dat de erfelijke verdeling bevat tussen de broeders en de zuster van Everaart van Wesele, gedateerd van 12 oktober 1484 (12), is het eerste en totnogtoe het enige dat het bestaan van deze Jan van Wesele, zoon van Jan, aangeeft.

Dit feit is op zichzelf belangrijk. Het krijgt o.i. nog meer belang in het licht van Vesalius' biografische nota's in zijn «China Wortel»: Is het niet mogelijk dat Andreas zijn overgrootvader Jan zou hebben verward met zijn *groot-oom* Jan? Deze laatste heeft inderdaad Everaard overleefd vermits hij in

(10) REUSENS, *op. cit.*, Vol. II, blz. 61.

(11) Arenberg-Archief, inv. Nr. NI. v. 16, fol. 3 r° (Leenregister Heverlee).

(12) Arenberg-Archief, B. AH. 157-23 en 24.

1484 dezes erfgenaam is. Het zou verder dienen te worden onderzocht of deze Jan van Wesele Jr hofarts is geweest van Maximiliaan en van Maria van Boergondië, na 1484.

Jan van Wesele Jr wordt eveneens vermeld in het leenregister van Heverlee, fol. 4 recto:

«Item de voers. Henric van Wesele heeft ontfangen nae doode des voers. Meesters Everaerts sijns brueders 'trecht ende actie vistarii Janne van Wesele sijns brueders tot behoef desselfs Jans sijns brueders».

Jan van Wesele was dus niet aanwezig bij de leenverheffing van Steenberg en voor het leenhof van Heverlee in 1484, vermits zijn broeder Hendrik in zijn plaats optreedt.

Andere eigendommen der van Wesele's onder Heverlee

Uit het leenregister van Heverlee blijkt nog, dat de artsenfamilie van Wesele nog verscheidene andere eigendommen bezat, namelijk in het dorp Blanden. Deze goederen zijn hoofdzakelijk afkomstig van de familie Crabbe, en in 1539 worden zij namelijk geërfd door *Barbara Wijtincx als van Wesele* (13). Het is de eerste en enige maal dat de toenaam Wijtincx voorkomt onder Heverlee. De naam Crabbe is hier ook wel interessant: Andreas Vesalius (vader) huwt met een Crabbe en het is dus niet uitgesloten dat hij zijn echtgenote heeft gevonden tussen de buurvrouwen van de voorouderlijke heerlijkheid, bij het Zoet Water.

Omvang en verdere lotgevallen van het Zoet Water

De heerlijkheid Steenberg bestond uit vier van de vijf vijvers die het Zoet Water uitmaken:

- 1 - De «Molenvijver» met de molen. Het is de vijver die langs de weg naar Waver gelegen is, en de molen lag op een kleine beek aan de overzijde van de Waversebaan, waar de beemden thans nog lager gelegen zijn en waar dus de molendam gebouwd was.
- 2 - De «Huysvijver» met het kasteel en de bijhorende hoeve. Het is de volgende vijver, waar thans het «Spaans Dak» op de plaats van het oude kasteel staat.
- 3 - De «Hertsvijver», daaropvolgend, dus tussen de huysvijver en de beek met bron, waar omstreeks 1650 de kapel gebouwd werd door Hendrik van Dongelberg, Heer van Korbeek-Dijle.
- 4 - De «Geertsvijver» (in 1750 heet hij de «Gidtsvijver») daarnaast. Achter de Geertsvijver loopt de «Crombeeksche dam» die de grens uitmaakt met de goederen van de hertog van Aarschot, zodat de vijfde vijver niet meer tot de heerlijkheid Steenberg behoort.

Verder behoorden nog bij «Steenbergen» het neerhof en diverse bosjes en beemden rondom de vijvers.

De watermolen zelf heeft verschillende lotgevallen beleefd:

(13) Ibid. NI v. 16 f. 216 v°.

In 1560 beslist Karel van Brecht, Heer van Diegem tot het aanbrengen van een nieuw molenrad aan de «moelen vant Suet Waeter» (14). In 1624 schijnt de molen volledig afgebroken of vernield te zijn, waarschijnlijk tijdens de troebelen tussen 1560 en 1600. Een dokument spreekt inderdaad van «de pleck daer eertijts eenen molen op gestaen hadde» (15).

In 1694 bouwt echter Frans, Sire Jacobs een nieuwe molen (16), die nog eens vernieuwd wordt in 1715 door Simon van Herckenrode (17). Deze molen bestond nog in 1750 en hij figureert op de affiche van de openbare verkoop van de heerlijkheid Steenberg.

De kapel van O.-L.-Vrouw van Steenberg is vanaf haar oprichting een druk bezocht bedevaarts-oord geweest, en, zoals het in Brabant vanouds is geweest, was het huis bij de kapel een deugdelijke herberg, waar, na de devotie, onze voorouders opnieuw tot de aardsheid konden afdalen.

BESLUIT

Wij hopen dat deze kleine bijdrage wegens enkele details lezenswaardig genoeg is, en wellicht bracht zij ook werkelijk iets nieuws: Was Hendrik, die Steenberg in 1383 verkreeg van Willem van Spontin werkelijk reeds een van Wesele? En heeft Vesalius met zijn overgrootvader Jan soms zijn groot-oom bedoeld?

Anderzijds hopen wij wel enkele nieuwe redenen tot belangstelling te hebben gewekt voor een der mooiste hoekjes van Brabant dat nog vrij ongerept ligt te dromen in de lentemorgen of in de vriesnachten.... tenminste als de «juke box» wilde zwijgen.... En mogen de studenten die aan de boorden van het Zoet Water hun afscheid van Leuven met bier en sentimentaliteit in hun «zwanenzang» komen vieren, en met name de jonge afgestudeerde medici, voortaan bij dit «Zoet Water» nog eventjes terugdenken aan de tijd toen dit paradijselijk dal de bakermat was van Vesalius, de meester aan wiens genie zij allen zo ontzaglijk veel te danken hebben.

Dr. P.J. DE FRAINE

(14) Arenberg-Archief, Nr. B. AH. 157.30.

(15) Arenberg-Archief, Nr. B. AH. 157.30.

(16) Arenberg-Archief, Nr. B. AH. 157.8.

(17) Arenberg-Archief, Nr. B. AH. 157.50.

De orgelmakers Coppin en A. Rochet

1. RIDDER LOUIS-ALEXANDRE DE COPPIN

Voor zover wij hebben kunnen nagaan werd totnogtoe geen bijdrage gewijd aan de orgelmakers Coppin en Rochet. De plaatsen waar zij werkten wijzen er nochtans op dat zij in hun streek en in hun tijd als gezaghebbende kunstenaars bekend stonden.

Een orgelmaker genaamd «Louis-Alexandre, chevalier de Coppin, facteur d'orgues de l'Académie», sluit in 1745 een overeenkomst af met het kapittel van de kathedraal te Autun om er voor 2000 pond het orgel te herstellen. Hij moet echter de plaats ruimen voor de gebroeders Charles-Joseph Riepp, die beweren ook «facteurs du Roi à la Sainte Chapelle de Dijon» te zijn en beweren dat de voorgestelde herstellingswerken ontoereikend zijn.

In 1752 voert L.A. de Coppin herstellings- en uitbreidingswerken uit aan het orgel van de Notre-Dame et Saint-Michel te *Draguignan* (1).

2. FRANÇOIS-JOSEPH COPPIN: 17.. - 1772 (?)

De eerste vermelding van François-Joseph Coppin stamt van de organoloog Jozef Kreps in zijn werk «De Belgische Orgelmakers, XIIIe-XIXe eeuw» (2). Als eerste en laatste datum van zijn activiteiten worden de jaartallen 1751 en 1811 opgegeven. Bezwaarlijk kunnen wij 1811 aanvaarden als datum van Fr.-J. Coppins laatste werk aangezien uit de aanbesteding van het orgel te Eigenbrakel (Braine L'Alleud) blijkt dat hij in 1772 reeds overleden was; immers zijn vrouw ontvangt er als weduwe de eindbetaling voor het gepresteerde werk (3).

In 1761 vermelden de kerkrekeningen van de St.-Jan-Baptistkerk te Namen dat François Coppin uit Yvoir er herstellingswerken uitvoert (4). Een weinig later zal de orgelmaker zich te Nijvel vestigen, zoals blijkt uit de aanbesteding voor het orgel te Eigenbrakel.

Ondanks de schaarse gegevens waarover wij beschikken om deze orgelmaker te benaderen menen wij toch hem in dit bestek te moeten vernoemen want blijkbaar is François-Joseph Coppin,

-
- (1) P. de Fleury vermeldt in zijn «Dictionnaire Biographique des facteurs d'orgues» deze «*Louis-Alexandre Chevalier de Coppin, facteur d'orgues de l'Académie*». In feite gaat het hier om «*chevalier Savenier de Coppin*», hetkomstig uit de Franse Ardennen, en die tussen 1746 en 1770 orgels herstelt te Valréas, Vaison, Alès, Draguignan en Bourg; volgens N. Dufourcq was hij niet veel meer dan een knoeier (N. Dufourcq, «*Esquisse d'une Histoire de l'Orgue en France*», blz. 410-411. Parijs 1935).
 - (2) Cfr. «*Musica Sacra*», 1932, blz. 209-220 (Driemaandelijks tijdschrift voor Kerkzang en gewijde muziek).
 - (3) Cfr. «*Bijlage I*». De laatste uitbetaling van het orgel te Eigenbrakel wordt aan de weduwe van de meester-schrijnwerker Lehoie en aan Coppins weduwe gedaan op 5 oktober 1772.

«facteur d'orgues habitant de la ville de Nivelles (4) (doch aanvankelijk gevestigd te Yvoir) (5), de vader van Antoine Coppin, «facteur d'orgues à Nivelles» (6). In onderhavig geval kende het orgelbouwersberoep in deze familie aldus een continuïteit.

De vergelijking van de data van hun optreden, verder ook nog de sterfdatum van Fr.-J. Coppin en de geboortedatum van Antoine Coppin, wijzen op de mogelijke paterniteit van eerstgenoemde.

Een zekere Maria-Antonia Coppin die, zoals verder zal blijken, in het huwelijk zal treden met de Nijvelse orgelmaker Adrien Rochet lijkt ons de dochter van Fr.-J. Coppin te zijn.

Sporadisch vernoemt Ed. Grégoir Coppin (le vieux) - bedoelt de geschiedschrijver dan François-Joseph? - tussen de reeks namen van de grote orgelmakers. Nochtans stipt hij over Coppins leven of werk niets aan.

Bekende werken van François-Joseph Coppin zijn:
1751, Namen (O.-L.-Vrouwkerk): herstelling. Zie: Annales de la Soc. d'Arch. de Namur. T. XIII, 1875, blz. 88.
1761, Namen (St.-Jan-Baptist): herstelling. Zie: J. Yernaux: Orgues et Organistes du Pays Mosan», blz. 34 (1937).
1768, Eigenbrakel (St.-Stefanus): nieuwbouw. Zie: Alg. Rijksarch. Brussel, K.A. Nr. 2525.

3. ANTOINE COPPIN: * 1767 - † na 1837

Niettenstaande Antoine Coppin een belangrijke schakel in de Zuidnederlandse orgelbouwgeschiedenis is, raakte zijn naam in de vergetelheid.

Antoine Coppin werd op 2 april 1767 te Nijvel geboren (7).

Gesteld dat Fr.-J. Coppin zijn vader is, dan hoeft het geen betoog dat Antoine zijn vakkundige opleiding thuis zelf genoot.

Plaats en datum van zijn eerste huwelijk met Françoise Brulé zijn onbekend. Eerst in 1804/5 noteren wij werk van hem; namelijk het orgel te Alseberg. In het jaar dat hij Marie Françoise Gaspar uit Nijvel huwt (26 maart 1817) plaatst Coppin jr. het orgel in de St.-Jan-Baptistkerk te Brussegem.

Vooraf in het Zuidbrabantse, meer bepaald in de Brusselse omgeving moet Ant. Coppin werkzaam geweest zijn. Zijn werken die wij totnogtoe konden aantekenen bevinden zich in aangrenzende gemeenten: in 1817 te Brussegem-Ossel, in 1831 te Oppem en in 1837 te Brussegem (centrum). Dit wijst erop dat de

(4) Alg. Rijksarch. Brussel. Kerkarch. Nr. 2525. «11 avril 1768. Serz a la convention faite avec le Sr. Coppin au sujet de l'orgue de Braine Lalleud». Cfr. «Bijlage I».

(5) J. Yernaux. «Orgues et Organistes du Pays Mosan» (1937), blz. 34.

(6) Aldus vermelden de etiketten in de windladen van de orgels te Brussegem (St.-Jan-Baptist) en te Oppem (bij Wolvertem).

(7) De gegevens betreffende de geboorte en huwelijken van Antoine Coppin werden ons verstrekt door de ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de stad Nijvel.

kunstenaar in die tijd verschillende malen in deze omgeving optrad; meteen wordt ook het bewijs geleverd dat hij geapprecieerd werd om zijn typische kleinkunst.

Antoine Coppin is juist 60 jaar oud op het ogenblik dat verdere gegevens over zijn leven en zijn activiteiten in het archief ontbreken.

Werken :

- 1804/5, Alseberg. Zie «Geschiedenis van Alseberg», C. Theys (Bijlage II).
- 1811, Waver. Zie: Musica Sacra 1932, nr. 4, blz. 214: «Tableaux des organiers belges», XIIIe-XIXe s., Dom J. Kreps.
- 1817, Brussegem, wijk: Ossel (St.-Jan-Baptist): nieuwbouw. Zie aantekening in de windlade van dit orgel (Bijlage III).
- 1819, Alseberg: Bouw van het positief van het Groot-orgel. Zie: C. Theys, a.w.
- 1831, Oppem (Wolvertem) (St.-Stefanus): nieuwbouw. Zie: Aantekening in de windlade van dit orgel (Bijlage III).
- 1837, Brussegem (St.-Stefanus): nieuwbouw. Zie: Aantekening in de windlade van dit orgel (Bijlage III).

4. ADRIANUS-JOSEPHUS-GUISLENUS ROCHET:

• 1749 - † circa 1823

Adrien Rochet werd voor het eerst door R. Van Aerde als een merkwaardig orgelmaker opgemerkt. Blijkbaar zonder veel belangstelling maakte E.H. Grégoir een slordige aantekening over A. Rochet die hij bij vergissing «Boché» noemt (8).

Adrien Rochet werd in februari 1749 te Nijvel geboren en gedoopt (9). Over zijn jeugd en de opleiding die hij genoot weten wij niets, doch zoals wij verder zullen zien, is het niet onwaarschijnlijk dat hij bij François-J. Coppin in de leer ging.

-
- (8) Cfr. Grégoire, a.w. blz. 79. («Boché J., à Nivelles, construit en 1789 l'orgue à Dieghem (près Bruxelles) composé de 3 claviers, 32 reg. et pédale accrochée. Les jeux de fond de cet instrument ont parfaitement réussi. On a aussi de bonnes orgues de ce facteur à Vilvorde, Machehen et Crainhem, province de Brabant»). R. Van Aerde (a.w.) zette Grégoirs foutieve naamvermelding recht en bewees aan de hand van archivalisch materiaal, dat ook hier verwerkt werd, dat de identiteit van Grégoirs «Boché» overeenstemt met «Rochet». Zich op de foutieve schrijfwijze van Grégoir bazerende meent de organoloog E.H. A. Deschrevel het orgel te Raismes-Vicoigne (Noord-Frankrijk) dat volgens P. de Fleury (a.w.) een werk van Boucher zou zijn, aan Rochet te mogen toeschrijven. («Boucher N^o, facteur dont le prénom nous est inconnu ainsi que la résidence, reçoit en 1776, une somme de 500 livres à compte sur le prix d'un orgue à l'église de Raismes-Vicoigne (Nord), le buffet ayant été fait sur place par un ouvrier du lieu. - Archives de Raismes. G G 42»). Vanzelfsprekend kan slechts een diepgaand archivalisch onderzoek hieromtrent klaarheid brengen.
- (9) Uittreksel uit A. Rochets geboorteakte:
«Vigesima septima Februarii baptisavi Adrianum-Josephum-Guislenum Rochet, ortum ex Augustino Rochet et Maria-Barbara Lacroix, conjugibus. Pat: Adrianus-Josephus Paradis et Maria Ludovica Rochet» (R. Van Aerde, a.w.).

Hij is 25 jaar oud als wij voor het eerst met het door hem gepresteerde werk kennis maken. Het betreft nl. de bouw van een nieuw orgel te Haaltert (O.-Vl.). Het daaropvolgende jaar (29 januari 1775) huwt hij Maria Antonia Coppin (10). Blijkbaar huwde A. Rochet de dochter of een familielid van François-Joseph, zijn vermoedelijke leermeester. Indien wij echter mogen vooropstellen dat Maria-Antonia tot de orgelmakersfamilie Coppin behoorde, dan ligt het voor de hand dat Adrien Rochet zijn opleiding ook bij Coppin genoot. Het onderling contact van A. Rochet en Coppin kan zelfs, dit huwelijk buiten beschouwing gelaten, opgemaakt worden, want zowel de Coppins als de Rochets resideerden te Nijvel.

Deze orgelmakers lijken ook hun werkmethodes aan elkaar getoetst te hebben en hun arbeidsterrein heeft tot centrum het zuidelijk gedeelte van Brabant. Verschillende elementen van hun werkzaamheden wijzen erop dat zowel A. Rochet als Ant. Coppin gewetensvolle vaklui waren.

Alhoewel A. Rochet een zoon had (wiens naam ons totnogtoe onbekend is) (11) breidde de zaak zich niet verder uit tot een familiebedrijf.

Tot 10 april 1822 stond Rochet regelmatig in voor het onderhoud van het orgel te Diegem. Vanaf 1824 verzorgt J.J. Delhaye Rochets meesterwerk. Hieruit menen wij te mogen opmaken dat de sterfdatum van de Nijvelse meester moet gesitueerd

(10) Uittreksel uit zijn huwelijksakte:

«*Obtenta dispendatione in bannis proclamatione, die 29 Januarii 1775, in matrimonium copulati sunt Adrianus-Josephus Rochet et Maria-Antonia Coppin, presentibus Emmanuele Loysau, Columbino-Bernardo Rochet, Rosalia Coppin et Maria-Isabella Rochet.*»

Un Augustin Rochet, père d'Adrien naquit en 1704 (Archives de Nivelles). Bron: cfr. noot 8.

(11) A. Rochet verzoekt dat een som aan zijn zoon zou uitgekeerd worden:

<i>«A Monsieur Monsieur Forneville très digne et très Reverant Curé de Dieghem à Dieghem.</i>	<i>Nivelle ce 20 avril 1792 betaelt aen den sone van sieur rochet hondert gulden vooris- gekomen van het oudt orgel den 22 april 1792 (get.) A. Rochet fils</i>
---	---

*Monsieur
je prens la liberté de vous envoier mon fils, voir, si vous vouderez
bien me faire plaisir de lui conter cent florins à conte du positif.
La raison est, que j'ai fait un hazard, j'ai eu le bonheur d'avoir deux
chenes pour 98 florins. Je vouderois bien satisfaire, c'est pourquoi,
que je prends cette liberté. Je vous serai toujours très obligé, je
suis monsieur avec toute confiance et estime,*

*Monsieur
100.0
(Kerkarch. Diegem)* *Votre tres humbles serviteur
Rochet facteur d'orgues*

Zonderling genoeg ontvangt de orgelmaker slechts vijf dagen later 200 gulden: «*Ontfangen van den pastoor van dieghem en peeter dedeken kerckm. twee hondert gulden op rekeninge van het orgel. Den 27 april 1792.*

*200.0.0.
(Kerkarch. Diegem).* (get.) A. Rochet facteur d'orgues

worden tussen 1822 en 1824.

Werken :

- 1774, Haaltert: nieuwbouw. Zie: «Bijdrage tot de Parochiale geschiedenis van Haaltert», door E.H. de Brouwer (Bijlage IV).
- 1776, Raismes-Vicoigne (Nord) Frankrijk: nieuwbouw. Zie: «Dictionnaire» P. de Fleury.
- 1783/4, Vellereille-les-Brayeux (Kleinseminarie van Bonne-Espérance): nieuwbouw. Zie: J. Van Cauter, «Les vieilles orgues de Bonne-Espérance». (Séminaire de Bonne-Espérance, Hainaut, 1958) (Bijlage V).
- 1788, Overlaar (bij Tienen) (Klooster van de Paters Begarden): Nieuwbouw. Zie: R. Van Aerde: «Deux contrats...» in Annales du XXIIIe congrès de la Fédération Archéologique. Gand 1913. T. 1, blz. 387-388.
Dit orgel bevindt zich thans in het pensionaat van de «Sœurs de l'Union du Sacré-Cœur» te Hoegaarden (Bijlage VI).
- ± 1791, Erps-Kwerps: is het oude orgel dat oorspronkelijk te Diegem stond. Zie: Kerkarch. Diegem, «Bundel: Orgel» (Bijlage VIII).
- 1790/2, Diegem (St.-Catharina): Nieuwbouw. Zie: Kerkarch. Diegem, «Bundel: Orgel» (Bijlage VII).
- 1796, Houtain-Le-Val (St.-Martin-et-Jacques): onderhoud. Zie: A.R. Brussel, K.A. nr. 3167 (Bijlage IX).
- 1804, Leuven (St.-Michiel). Mededeling van Dom Jozef Krepš. Is oorspronkelijk het J.-B. Le Picard-orgel uit de Adel-Vrouwen abdij te Herkenrode (1744). Op 11-5-1944 werd dit orgel gans vernield door een bombardement.
- 1805, Grimbergen (Abdijkerk): onderhoud. Zie: Archief Abdij Grimbergen. Bundel: «Orgel» (Bijlage IX).
- 1807 en 1810, Tervuren (St.-Jan-de-Doper): nieuwbouw en onderhoud). Zie: Arch. Kerk Tervuren. Mededeling van E.H. J. Davidts, pastoor van Tervuren (Bijlage IX).
- ? , Brussel (St.-Goedele): Aanbesteding voor restauratie. Zie: Arch. St.-Goedele: «Orgues, nr. 1869» (Bijlage X).
- ? , Kraainem (St.-Pancratius): nieuwbouw. Zie: Ed. Grégoir: «Historique de la facture et des Facteurs d'orgue», blz. 79 (zie noot 8) (Bijlage IX).
- ? , Vilvoorde en Machelen (?): (?). Zie: Grégoir: a.w. R. Van Aerde ontkent dat A. Rochet in deze gemeenten zou gewerkt hebben: «A Machelen (en te Vilvoorde) notre enquête demeure également sans réponse» («Deux contrats...»).

DE KUNST VAN ANTOINE COPPIN EN ADRIEN ROCHET

Brabantse laatbarokke orgelbouwers

In het begin van de negentiende eeuw - periode waarin de romantiek ontluikt - verwezenlijken beide Nijvelse kunstenaars hun laatste werken en sluiten zodoende ook kronologisch be-

schouwd, de barokke orgelbouwperiode af in de Zuidelijke Nederlanden. Hun orgelbouwconcept - vorm, disponering en mensurering - is kenmerkend voor hun laatbarokke stijl. Dit bewijst de historische belangrijkheid van beide figuren.

Adrien Rochet: laatste vertegenwoordiger van de bloeiende Brabantse barokke orgelbouwschool.

In tegenstelling met Ant. Coppin bouwt Rochet bij voorkeur grote orgels. Dezelfde laatbarokke zin voor disponering, voor de vormgeving, de afwerking en de stevige bouw van zijn instrument, zoals op te merken valt bij zijn collega en stadsgenoot, is opvallend. Ook wat betreft de vormgeving van de orgelkas vertoont Rochet zich als een merkwaardig barokkustenaar; het orgel te Diegem kan hiervoor als voorbeeld gelden van zijn meesterschap.

Rochet genoot zeker een goede faam. De werken in de abdijkerken, het project voor de grootse restauratie en uitbreiding van het Forceville-orgel in de St.-Goedele te Brussel en zijn meesterwerk in het toen alombekende bedevaartsoord, nl. de St.-Catharinakerk te Diegem, pleiten voor zijn gezag. R. Van Aerde begroette een halve eeuw geleden eveneens deze merkwaardige figuur. Met hem kunnen wij nog steeds dezelfde wens uitdrukken: «qu'un jour ses concitoyens fassent mieux connaitre cet habile facteur d'orgues, dont les produits furent très estimés» («Deux contrats...»).

François-Joseph Coppin: een vergeten grootmeester?

Op blz. 1 haalden wij reeds aan dat Grégoir sporadisch in zijn «Historique de la facture et des facteurs d'orgue» onze aandacht op Coppin le vieux, vestigt. Dat deze orgelmaker tot één van onze grote orgelbouwkunstenaars behoort weten noch Grégoir noch wijzelf te bewijzen.

Wij halen hier volledigheidshalve alles aan wat Grégoir over Coppin noteerde: «La facture d'orgues, il est vrai, n'a pas suivi régulièrement en Belgique les progrès que les autres arts ont opérés parmi nous. Cependant il y a eu des hommes qui ont donné des preuves de leur talent dans cette facture, ainsi nous citons: J. De Bukele, Brebosch, Golfius, Séverin, Le Blas, Berger, De Ryckere (frères), *Coppin (le vieux)* (wijzelf cursiveerden), Forcivil, P. Van Peteghem, J. De Volder, D. et L. Dell Haye, Van Overbeek, artistes dont nous nous occuperons spécialement dans les notices biographiques (inderdaad, tenzij over Coppin!). Puis Merklin, Hippolyte et François Loret, Ruef, A. Clerincx, M. Van Peteghem, et d'autres ont placé en Belgique et en Hollande un grand nombre d'orgues» (Grégoir: «Historique de la Facture et des facteurs d'orgue», Anvers 1865, blz. 52).

Enfin, constatons que la facture d'orgues a été prospère dans les Pays-Bas et en Belgique, aux XVIIIme et XIXme siècles, et si certains facteurs ont adopté des modes de construction ou des procédés condamnés aujourd'hui, au moins ils ont donné des preuves de leurs hautes connaissances en cette matière. Les

noms des Forcivil, P. Van Peteghem, Golfius, Eckman, Ch. Müller, Galtus, L. Bätz, *Coppin* (wijzelf cursiveren), Robbers, Van Hagebeer, Hoornbeek, H. Hess, P. Van Distelen, Van Giessen, Verhofstad, Ruckers, L. Dell Hoye, J. Duyschot, A. Hinsch, J. Mittenreyter et J. Moreau, doivent être cités avec déférence parmi les innombrables constructeurs d'orgues que les Pays-Bas et la Belgique ont produit (a.w. blz. 60).

Antoine Coppin: een voortreffelijk kleinkunstenaar.

Mede met de barokke stijl loopt ongetwijfeld ook de periode van de kleinkunstenaars in de orgelbouw in Brabant met Ant. Coppin ten einde. Het komt ons zelfs voor dat hij kleine kerken zou gezocht hebben om er een instrument te plaatsen. Zijn kleine orgels zijn dan ook ideaal aangepast aan de ruimte waarin zij opgesteld staan. Zij lijken wel onafscheidelijk verbonden aan de plaats en ruimte waarin Coppin ze bouwde.

NABESCHOUWING

Het ziet er naar uit dat de Franse barokmensen - onder invloed van de verfranse kultuur in onze gewesten sinds begin van de 18de eeuw - door alle Zuidnederlandse orgelmakers als maatstaf aangewend werden voor hun pijpenbouwtechniek. Het vulspel van Ant. Coppin is de Franse furniture en als tongspel domineert een zware en dragende «Trompette 8'». Het pedaal ontbreekt steeds (slechts éénmaal ontmoetten wij in het Brabantse een «pédale à la française», dit in de St.-Salvatorskerk te Vilvoorde waar de korte bloktoetsen met koper bedekt zijn) (de bouwer van dit orgel is ons onbekend).

Zou de uiterst brede mensurering van sommige spelen in de baskant (vooral van het tongspel) niet te verklaren zijn door het feit dat zij de 'steunbas' moesten vormen welke anders door het pedaalspel kon gegeven worden?

Ant. Coppin dacht er wellicht niet aan, de traditionele kleinorgelbouwkunst voort te zetten. Eerder lijkt zijn instrument een verkleinde «grootorgel»-bouw te zijn waarvan de dispositie aangepast werd aan de beperkte kerkruimte. De mixtuur of cimbel ruimt plaats voor een 3 rang furniture en opvallend is zijn tegenover mekaar stellen van wijde en middelmatige-enge mensuurspelen. Zo bemerken we o.m. bv. op zijn orgel te Oppem de brede 2 voet of «Flageolet 2'» tegenover de «Doublette 2'» met haar smallere mensuur.

Coppins negentiende-eeuwse tijdgenoten beschouwen het kleine orgel als een louter begeleidingsinstrument en disponeren het derhalve met weke en zachte begeleidingsspelen. Zowel het vulspel, cornet als het tongspel worden van dan af uit het kleine orgel geweerd en vervangen door een «voix céleste» en een «viola di gamba». Na het verscheiden van A. Coppin zijn het vooral de orgelbouwersfamilie Smets, Vermeersch en Stevens die de orgels in het Brabantse zoveel mogelijk aan de nieuwe tijdsgeest zullen aanpassen. Het kleine orgel wordt van dan af een soort tweedegrangorgel, een «cache-misère»...

Bestuit: Blijkbaar werkte Ant. Coppin in de schaduw van de vergeten grootmeester, zijn zwager Adrien Rochet. Het werkveld van beide orgelmakers was identiek. Beider vakvaardigheid verwijst zelfs naar éénzelfde opleiding. Op grond van hun vermoedelijke verwantschap en als orgelmakers in hetzelfde stadje Nijvel - gevestigd, de Coppins en Rochet samen in één adem vernoemd worden.

BIJLAGE I
Braine L'Alleud (Eigenbrakel)
1768

Joseph-François COPPIN

CONVENTION POUR LE DOXAL DE BRAINE L'ALLEUD

Cejourd'huy 12 d'hout de L'an 1768 pardevant les Eschevins de Braine Lalleud embas denommés comparut le Sieur Nicolas Bonnet Mtre Menuisier resident en la ville de Nivelles lequel nous a dit et déclaré d'être convenu avec le Sieur Louis François Lehoie Bailly et mayeur dudit Braine, pour la façon en construction tant d'un doxal que d'une caisse d'orgue avec la caisse d'un positif le tout a servir à L'église paroichiale dudit Braine, dont le tout doit etre executté conformement lui plan exhibé par ledit comparant et par lui retiré pour etre reproduit par la suite avec les signatures dudit Eschevins en desous dudit plan, cette convention arresté se faisant sous L'appui des conditions qui suivent.

Savoir

Que ledit Doxal devra etre de vingt pieds de profondeur et d'entrer, en sa lageure remplir toute la tour de la ditte Eglise auquel doxal il devra mettre trois bons sommiers, savoir un de 22 pieds long sur 14 a 15 pouces de grosseur, et les deux autres de 24 pieds long sur 17 pouces de hauteur et 13 de grosseur que les gittes seront de cinq pouces carrés et le plancher de plaches de chênes de poulee et bien rabottées, que les assemblages de la caisse d'orgue seront de Lambort et les panneaux de feuilletés renforcées, les assemblages dudit doxal seront fousure, les panneaux de six quart de poulee d'épaisseur, tout les corniches de moulure sentrées de fousure, que ledit Comparant devra livrer tous les cloux et ferailles necessaires tant pour ledit doxal que pour la caisse d'orgue a la quelle aussi bien qu'aux balustrades dudit doxal il devra mettre trois couches d'un beau et bon vernis, tant pardevant que parderrière, dont le tout doit etre si bien finis et travaillé, que la vue ne soit pas chocqué en entrent dans la ditte Eglise,

Que ledit Comparant laissera dans le contour dudit d oxal, ou il mettra la caisse d'un positif, une caisse ou armoire suffisante pour contenir un positif, convenable pour la grande orgue, sans embaresser la place qui doit rester entre laditte caisse et celle de la grande orgue,

Que tous les bois cy dessus mentionnés doivent etre de chêne bien sec, sans haubain, sans neuds ni deffauts,

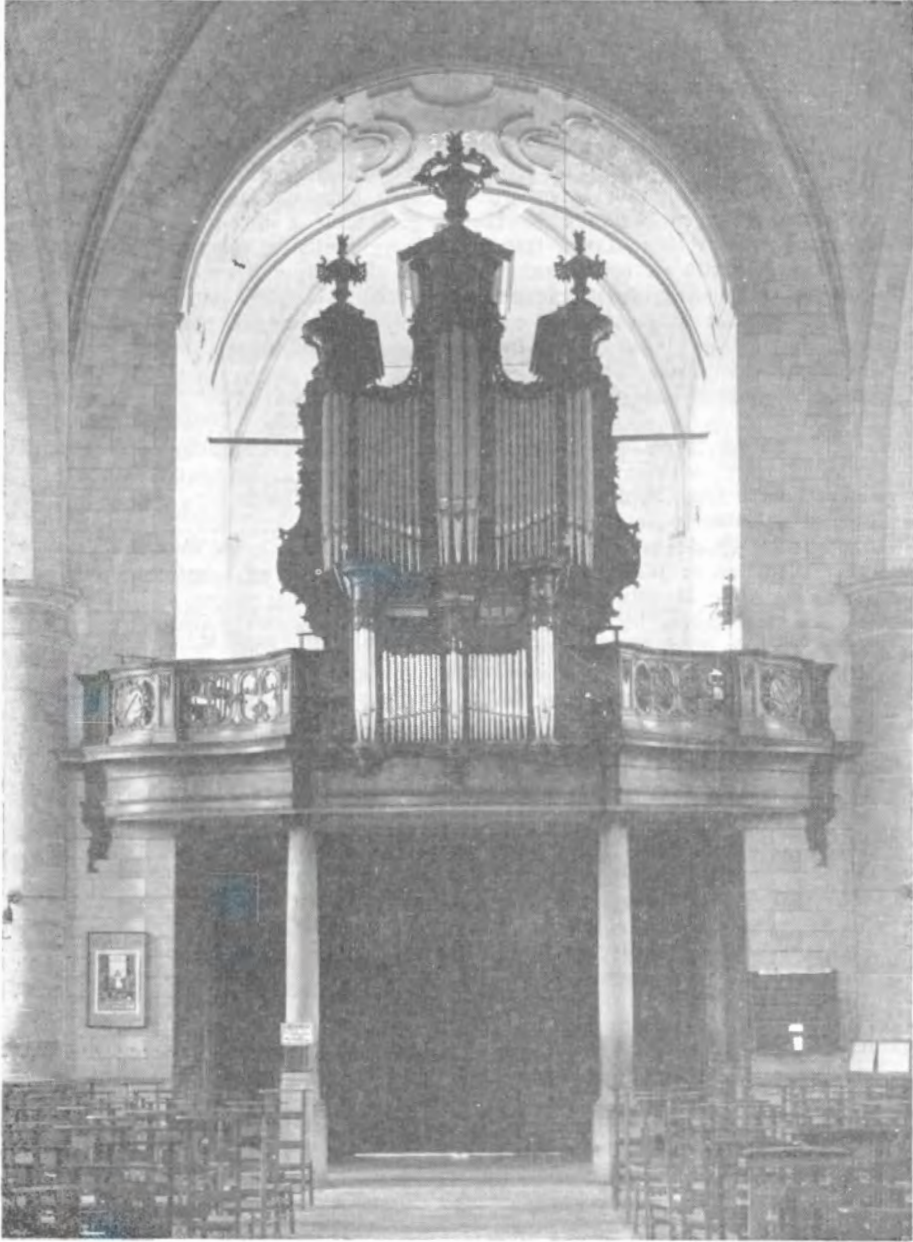
Que ledit comparant devra placer et achever tous les ouvrages cy dessus mentionnés sans ladite eglise au plus tard endeans le quinze de janvier 1769 et arrivant que le tout ne soit pas executé conformement au plan et conditions cy dessus, ou au jugement des experts a choisir de part et d'autre, ledit comparant devra reprendre le tout, sans qu'a ce sujet il puisse prétendre aucun salaire au paiement, a quel titre que ce soit.

Au moien de la promte execution de tout ce que dessus ledit Sieur Lehoie s'oblige de paier audit comparant la somme de six cent florins courant dont trois cent florins lui seront paiés citot que tous lesdis ouvrages seront placés et achevés comme dit est cy dessus, et les trois cent florins restants six mois en après, et aura ledit comparant a son profit le vieux d'oxal qui est en L'Eglise dudit braine avec le sommier lequel pourra servir au nouveau d'oxal en la place d'un sommier de 24 pieds mentionné cy devant a l'accomplissement de tout quoi parties ont obligés et obligent

par cette leurs personnes et biens meubles et immeubles, presents et futurs par tout, et se tout soumis a la clause de condamnation volontaire, pour laquelle au besoin faire decretter pardevant cette cour, ou par tout ailleurs ou besoin sera avec depens, à quel effet ils ont irrevocablement commis et constitués tous porteurs de cette ou de son double autentique, promettans, obligeurs, renonceaus et comme en forme plus ample.

AÛnsy fait passé et les Echevins soussignés les jour mois et au que dessus pardevent

(get.) Nicolas Bonnet

EIGENBRAKEL St.-Stefanus

L. Le Hoye
H. Montoiry
Nicolas Wautier
Heso (?)

je soussigné confesse d'avoir reçu du Sieur Lehoie bailly et Moyeur de braine Lalleud par plusieurs reprises la somme de six cent florins argent courant en entiere satisfaction du jubé et caisse d'orgue exprimez plus amplement cy dessus item reçu dudit Sr. Lehoie cincquante florins courant pour L'adjoute faite audit jubé cette servent pour quittance absolue

Ce 22 8bre 1769

(get.) Nicolas Bonnet

Du 11 avril 1768

Sert a la convention faite avec le Sr.

Coppin au sujet de L'orgue de Braine Lalleud

Cejourd'huy onze d'avril 1768 pardevant les Echevins de Braine Lalleud embas denommés, comp̄rut le Sieur Louis francois Lehoie Bailly et mayer dudit Braine d'une. et le sieur françois Joseph Coppin facteur d'orgues habitant de la ville de nivelles d'autre part, lesquels ont déclaré d'etre convenus Ensemble pour la façon et construction d'une orgue a servir à L'Eglise paroissiale dudit Braine que ledit second comparent s'engage de faire conformement au Clauses et conditions suivantes, lui moien d'une somme de douze cent florins courant que ledit sieur premier comparant lui fournira au termes cy après limittés en avancement et a compte de la quelle somme ledit second comparent declare d'avoir reçu cejourd'huy dudit sieur lehoie celle de trois cent florins courant uelle ui comptée en notre presense, dont cette sert de quittance a cet egard,

Que le clavier devra etre facile a toucher, contenant cincquante trois touches parlantes commençant par C sol ut embas, finissant par E si mi en haut, couvert d'os, le diezies debenne faisant parler en droite et a gauche alternativement;

Que le sommier devra etre au deux corps, le prestant de huit pieds d'étaing d'angleterre bien polli, que les gros tuiaux soient montrés, les bouches de ceux de tourelles soient geulles de lion, et qu'ils soient du ton des orgues ordinaires pour que ci soient d'accord avec les autres instruments,

Prestant de quatre pieds d'étaing d'angleterre.

Bourdon de seize pieds

Bourdon de huit pieds

flutte, doublette, tierce, nazart, sexquialter, cornet de vingt huit touches de cinq tuiaux chacq elevé de

(de opsteller van dit stuk liet hier een ruimte van 1 lijn open)

cimbal de trois tuiaux

mixture de quatre tuiaux

trompette coupée de huit pieds

basse de Claron coupé de 4 pieds

dessus de Cromhorne, voix humaines

ces quatre derniers jeux d'étaing d'angleterre

rosignol et tremblant, que tous lesdis tuiaux, d'un ton rond, solides et proportionnés au prestant de quatre pieds,

que laditte orgue devra etre munié de trois soufflets de six pieds et demi de longueur et trois et demy pieds de largeur au moins, et chacq soufflets de six ailes, garnis de bonne peau en dedans et dehors.

Que le sommier et soufflets devront etre de bon bois de chene choisis.

Que ledit sommier devra etre tellement bien disposé et spaciea, que lon puisse atteindre avec la main a tous les tuiaux sans risquer de les ecraser et qu'on puisse facilement accorder les uns sans déplacer les autres.

Que la ditte orgue devra etre entierrement achevée et placée en la ditte Eglise dudit Braine endeans un au date de cette

Que ledit Coppin devra entretenir et faire jouer gratis la vielle orgue dudit braine jusqu'a ce que la nouvelle soit placée et devra aussi livrer

deux soufflets qu'après que la ditte nouvelle orgue sera placée, elle sera pendant l'espace de trois années aux frais et soins dudit Coppin au bout de quel terme il devra la reliver en bon état au jugement des experts a choisir de part et d'autre et en cas de difficulté pourront lesdits deux Experts en choisir un troisième, si alors lesdits experts jugent que laditte orgue ne soit pas bonne et faite conformément aux conditions cy dessus ledit Coppin la devra reprendre sans qu'a ce sujet il puisse prétendre aucun salaire, soit a titre de vacation, déboursement ou autrement, mais au contraire il sera obligé de rendre les argeants qu'on lui aura avancé.

Que d'abord que laditte orgue sera placée; ledit Sr. premier Comparant comptera audit Sr. Coppin cinq cent florins, et pour les quatre cent florins restant desdis douze cent ils lui seront comptés et païés en trois fois égales pendant le cours des susdittes trois années.

A L'accomplissement et entiere executions des conditions et de tous les jeux cy dessus spécifiés, pearties, ont obligés et obligent par cette leurs personnes et biens meubles et immeubles presens et futurs par tout et se sont soumis a la clause de comdamnation volontaire pour laquelle au besoin faire decreter pardevant cette cour ou par tout ailleurs avec depens, a quel effet ils ont irrevocablement commis et constitué tous porteurs de cette ou de son double authentique. Crometteurs, obligéans, renveceaux et comme en forme plus ample, ainsy fait passé et accepté pardevant les Eschevins soussignés (get.) L. Lettoye / francois joseph

Coppin. / H. Montoiry / Charles Gobbes 1768 / C. L. Pieres.

je soussigné declare d'etre entierement satisfait de la Demoiselle Veuve du sieur L'ehoye de la somme de douze cent florins mentionnée au contract qui précède pour la façon et construction de L'orgue y spécifiée, annullant toutes quittances données entièrement a celle-ci, cette servant de pleine et entiere decharge sans en devoir faire comter d'autre par la suite, provenant cette ditte somme de douze cent florins d'une quette faite parmy la paroisse de braine Lalleud, de meme que des revenus de la confrairie des trepassés et hoptal dudit bien et par donnature de bonnes gens licitum ce cinq octobre mil sept cent septemte deux (*nadien werd door andere hand aan toegevoegd:*)

(Alg. Rijksarchief, Brussel. K.A. Nr. 2525.) La veuve du Sieur coppin

BIJLAGE II

Antoine COPPIN

Alseberg: 1804/5 - 1819 - 1830

Een overeenkomst van 1804-1805 voor de voltooiing van het orgel werd mondeling aangegaan met orgelmaker Coppin uit Nijvel. Die man leefde nog in 1830. Toen werd hem geschreven om de *«bekostiging te kennen zo van het voltooien van zijn werk als van het plaatsen mitsgaders de som die van hem op rekening is betaald»*.

Die kosten zouden 80 Franse kronen bedragen. Daarop had hij *ontvangen 13 pistolen mitsgaders 600 pond lood. De kosten voor het plaatsen raamde Coppin op nagenoeg 1.400 g. Daarin was niet begrepen het «buffet of de kas waarvan het hantwerk» op 800 g. geschat was. Het nodige hout zou men vinden bij dat welk te Antwerpen voor de predikstoel gevoerd was... De overheid had ook gevraagd waar ze het geld vandaan haalden voor het betalen van het voorschot. Hierop werd geantwoord dat het voortkwam van «spaarzaamheden welke derzelver bestuurders in voorgaande jaren hadden gedaen...»*.

We denken dat het orgel nooit door Coppin voltooid werd, maar wel leverde hij in 1819 het *«positief van onze orgel»* voor

960 g. Het beeldhouwwerk van de orgelkas werd uitgevoerd door *Anthonie uit Brussel*.

(Dit orgel werd in 1849 omgewerkt door P.H. Anneessens uit Ninove en acht jaar later voltooid (44 spelen). In 1868-69 merkeliĳk verbeterd en gewijzigd door Van Peteghem. Hij deelde de overgrote kas voor het venster. Edward Grégoir keurde toen het orgel. De firma Kerkhoff van Brussel herbouwde het orgel volgens pneumatisch stelsel.)

Cfr. C. Theys, *Geschiedenis van Alsemberg* (A. Hessens. Brussel 1960), blz. 405.

BIJLAGE III

Brusegem: (wijk Ossel) St.-Jan-Baptist

1817

Bron: In de windlade bracht de orgelmaker een etiket aan met volgend opschrift: «*Fait par Antoine Coppin, Facteur d'orgues à Nivelles, 1817*».

<i>Huidige dispositie</i> :	<i>Oorspronkelijke dispositie, gerekonstrueerd uit de pijpenrooster</i> :
Tremolo	Tremolo (?)
Cornet 4 r.	Montre 8' (diskant)
Prestant 4' (over heel 't klavier)	Cornet 4 r.
Bourdon 8'	Prestant 4'
Fluit 4'	Bourdon 8'
Doublette 2'	Fluit 4'
Kwint 2 $\frac{2}{3}$ ' (diskant)	Kwint 2 $\frac{2}{3}$ '
Montre 8' (diskant)	Doublette 2'
Trompette 8' (diskant)	Fourniture 3 r.
Trompette 8' (baskant)	Trompette 8' (diskant)
Salicional 8'	Trompette 8' (baskant)
Klavieromvang: C-f'''	Voix humaine 8' (diskant)

De orgelkas werd enkele jaren geleden achteraan het doksaal verschoven. Voordien stond het - zoals merkbaar op de afb. tussen de twee houten zijschotten.

Mensuur van de Montre 8' (in mm):

C	G	c	g	c'	g'	c''	g''	c'''	f'''
83	51	48	35	24	20	15	13	11	9

Oppem: St.-Stefanus

1831

Bron: In de windlade: «*Fait par Antoine Coppin, Facteur Nivelles, 1831*».

Dispositie:

Thans zijn drie registertrekkers geblokkeerd. Twee ervan dienden vóór enkele jaren voor de «Trompette 8'» (bas en diskant) (de stemmer verwijderde toen dit tongspel uit het orgel). De andere registertrekker diende wellicht voor de Tremolo of een «cromorne» in diskant.

Fourniture 3 r.

Flageolet 2'

Quinte $2\frac{2}{3}$ '
Octave 2'
Flûte 4'
Bourdon 8'
Prestant 4'
Cornet 4 r.

BRUSSEGEM — St.-Stefanus te Oppem

Brussegem: St.-Stefanus
1837

Bron: in de windlade: «*fait par A. Coppin, 1837*».

Huidige dispositie :

Rekonstruktie van de oorspronkelijke dispositie :

1. Registertrekker geblokkeerd.	
2. Salicionaal 8' (later toegevoegd).	1. Montre 8' (diskant)
3. Fourniture 3 r.	2. Cornet (r. ?)
4. en 5. Beide registertrekkers zijn thans gekoppeld. Bij 't opentrekken ervan wordt de Montre 8' bespeeld.	3. Prestant 4'
6. Doublette 2'.	4. Bourdon 8'
7. Flûte 4.	5. Flûte 4'
8. Bourdon 8'.	6. Quinte 2 $\frac{2}{3}$
9. Prestant 4'	7. Doublette 2'
10. en 11. waren oorspronkelijk registergaten die thans gestopt zijn.	8. Fourniture 3 r.
	9. Flageolet 2'
	10. Trompette 8' (bas- en diskant)
	Tremolo?

Later toevoegsel is eveneens het aangehangen pedaal: C - c.

Het orgel werd later verschoven naar de zijkant van het doksaal ten voordele van het venster, en werd eveneens van een verhoog geplaatst (het instrument staat een 30-tal cm te laag). Ook de leuning van het doksaal past niet bij de stijl van de orgelkas. Derhalve rijst de vraag of Coppin dit instrument wel oorspronkelijk in deze kerk plaatste. Wellicht kan hierover een inlichting gevonden worden in het Kerkarchief dat we jammer genoeg niet konden onderzoeken.

BIJLAGE IX

Adrien ROCHET

Haaltert 1774

Op 2 juli 1772 leverde de schrijnwerker Jozef Peetermans een nieuwe communiebank. Het jaar daarop volgde het herstel van de bevloering der kerk, het sluiten van de twee zijbeuken en het bouwen van een nieuw portaal achteraan in de kerk, tot het plaatsen van een nieuw orgel.

Voor dit orgel, vervaardigd door *J. Rochet* (sic) te Nijvel in 1774, deed de pastoor een omhaling in de huizen van het dorp, wat niet in de smaak viel van alle bewoners, want van de 355 gezinnen waren er 30 die weigerden iets bij te dragen en 67 waren hiertoe te arm. (Em. van den Hemde... op de Motte refuseert te contribueren; Pr. Trauverlé, gewezen watermulder te Geetegem «gerefuseert met brutalitijdt» (*Giftenboekje voor het orgel*). - Pr. Meganck schonk op 25 aug. 1777 12 gulden 12 st. «*ende van d'orgel te haelen tot Nijvel doet hy gratis met synen waeghen*».

(Cfr. «Bijdrage tot de Parochiale Geschiedenis van Haaltert» door E.H. J. de Brouwer, blz. 64. Aalst 1956.)

Bij de vergroting van de kerk in 1844 werd het orgel afgebroken, grondig hersteld en heropgebouwd door de orgelmaker Petrus Van Petegem van Gent, die van de gelegenheid gebruik maakte om een veroordeling uit te spreken over het werk van zijn voorganger.

De hersteller schreef er volgend jaarschrift in: «*Petrus van Peteghem Gandensis hoc organi opus exacte atque enixe refecit*» = 1844 - De rekening van Van Peteghem begint met de woorden: «*Vernieuwing en verandering aen d'orgel van Haeltert welke noyt van begin hunner oorsprong gedogt hebben*» 1060 gulden 3 st. (gewerkt van 14 juni 1843 tot 22 juli 1844). (a.w. blz. 72).

Op 29 oktober 1877, werd het orgel, aanbesteed op 1 mei 1875, vervaardigd door de firma *Vereecken* van Gijzegem, plechtig ingehuldigd (14.000 fr.). De voorkant met de buitenversiering, naar ontwerp van Modest de Noyette, werd voor 7.000 fr. uitgevoerd door K. Lippens (a.w. blz. 76).

BIJLAGE V

Vellereille-les-Brayeux, Abdij van Bonne-Espérance, 1783/4

Le grand instrument construit en 1783/4 était l'œuvre du facteur Adrien Rochet de Nivelles. Son concitoyen C. Lelievre en avait sculpté le buffet, dont le fût (la «casse» disent les archives) avait été assemblé par Nicolas Bonnet. Un sieur N. Crapé, vernisseur à Fosse, en avait fait les ors, en même temps que les marbrures postiches qui complètent les colonnettes de la balustrade. Le tout avait coûté 4.862 florins, dont 2.170 fl. à Rochet, pour l'orgue proprement dit. Dans ce prix était inclus un supplément de «80 florins pour augmentation de trois pieds de la montre de l'orgue». (A.E. Mons, Archives ecclésiastiques, Bonne-Espérance. reg., 5641, fol. 103 r°).

Qu'est-ce à dire, sinon que l'orgue, initialement prévu comme un «huit pied en montre», serait pourvu d'un «ravalement» au grave? (on appelle ravalement l'extension à quelques touches graves de tout ou partie des jeux) Au contre-sol? C'est la tonalité du plus grand tuyau actuel de la tourelle centrale (muette) qui correspond à peu près à ces données.

L'orgue de Rochet eut la vie courte. Il fut saccagé par les révolutionnaires français en 1794. Nous ne savons si, artistiquement, il y lieu de le regretter. Seul subsiste le majestueux buffet que habille un autre instrument construit en 1768 par P. Van Peteghem de Gand, pour l'abbaye d'Affligem, et venu à nous par le détour de la cathédrale de Tournai. (Cfr. J. Van Cauter; «Les vieilles orgues de Bonne-Espérance» Hainaut 1958).

BIJLAGE VI

Overlaar (Hoegaarden), 1788

«Le second contrat est signé en juillet 1788. Il se passe entre A. ROCHET, maître facteur d'orgues d'une part et les R.R.P.P. Beggards, du couvent d'Overlaar sous Hougaerde de l'autre. Voici la teneur de cet acte :

Orgue de Quatre pieds

1° Un prestant parlant de quatre pieds, en étain d'Angleterre, pour la façade seulement.

2° Un jeu de bourdon parlant de huit pieds. La première octave en bois de chêne bien sec de douze ans et la reste en plomb.

3° Item un jeu de flûtes parlant de quatre pieds. Bouchées de la même matière.

4° Item un jeu de doublette parlant de deux pieds ouvertes.

5° Un jeu de Nazard, parlant à la quinte du prestant, bouché, la première octave et le reste ouvert.

6° Un jeu de tierce ouvert parlant à la deuxième octave du prestant.

7° Un jeu de sexqui-alter composé de deux tuyaux sur chaque marche ou deux registres.

8° Item un jeu de cornet de quatre tuyaux sur chaque marche, commençant à ut diés, de la troisième octave du prestant jusqu'à la fin.

9° Item un jeu de fourniture et de Cimbal de cinq tuyaux sur chaque marche dans le même registre.

10° Item un jeu de trompette de huit pieds, composé de Bonne matière de plomb et d'étain en deux registres.

11° Item un jeu de voix humaine parlant huit pieds, en étain d'Angleterre, aussi en deux registres.

12° Item un tremblant.

Positif

1° Un prestant parlant de quatre pieds, en étain d'Angleterre, pour la façade seulement.

2° Un jeu de Bourdon. La première octave en bois et le reste en plomb.

3° Un jeu de flûte parlant quatre pieds de la même matière.

4° Le jeu de Doublette parlant de deux pieds ouvert.

5° Un cornet de trois tuyaux sur chaque marche, commençant à ut diés de la troisième octave jusqu'à la fin.

6° Un jeu de Cromhorn parlant de huit pieds de la même matière que le jeu de la trompette.

Item deux claviers travaillées (sic) en os blancs et les demis tons en noir, commençant à sol, ut en bas, et finissant en f: ut: fa en haut, c'est-à-dire de 53 touches avec les demi tons.

Item un secret de la grande orgue composé de quatorze registres en bois de chêne, bien choigie (sic); qu'il soit travaillé bois contre bois pour y placer tous les jeux, ci-dessus nommées, sans être gênées.

Item un secret de positif composée de six registres de la même façon comme de précédent.

Item trois soufflets composées de cinq plis, chaque soufflet de la longueur de cinq pieds et demi et environ trois pieds de large, pour y donner le vent suffisant, sans critique, avec les attirails.

Item il faut deux abregées, un pour La grande orgue et un pour le positif et tumulaires avec tous ses attirails et conduits devant.

Item le facteur sera obligé de faire son ouvrage pour jouer par derrière.

Item le dit facteur sera obligé de mettre son ouvrage susdit dans l'Eglise des pères Beggards de Hougarde à ses fraix dans le courant de l'année mille sept cent quatre vingt neuf; c'est-à-dire vers le mois de septembre.

Item le facteur sera obligé de payer Les comptoires et tous les droits de Sa Majesté et des états. Etant, les dits pères Beggards, obligées de procurer les voitures nécessaires (a) comme aussi les dépens du voyage pour les voituriers, exceptées les fourrages des chavaux.

Item Les Rénds pères Beggards seront obligées, de Leur coté, de fournir au facteur et ses ouvriers pendant qu'ils dresseront, la dit orgue avec son positif, l'hospitalité, jour et nuit, selon l'état des honnets artistes et ouvriers.

Item, comme tout le positif se doit faire en neuf; les vieux tuyaux seront au profit du facteur.

Item le facteur sera obligé d'entretenir l'orgue un an entier à ses frais.

Item qu'après les trois semaines après la Saint Andrée 1788. Les pères devront payer au facteur deux cent florins argent courant de Brabant.

Item trois cent florins, du même cours, quand il sera dans le couvent pour Placer La ditte orgue avec son positif; Le reste le plus tot possible,

(a) Concerne le facteur.

d'autant que deux cent florins, argent courant de Brabant ne se devront paier, qu'un an après que l'Orgue, avec son positif, sera placées et entretenues comme dit est ci-dessus.

Item les Rénds Pères sont autorisées, l'orgue avec son positif posées, de Les pouvoir Laisser examiner par des experts de L'art, selon La décision desquelles Le facteur sera obligé, à ses frais, de corriger Les défauts au contentement des dits pères.

Le soussigné facteur déclare d'être convenue avec les Rends pères Beggards du couvent d'Overlaer sous hougarde de faire l'orgue avec son positif ci-dessus mentionnées, selon Les conditions, ci-avant mentionnées, au prix de douze cent florins, argent courant de Brabant; obligeant Les parties hinc inde de satisfaire au dits stipulations sous obligations comme de droit et coutume. Actum dans le susdit couvent, ce vingt troisième juillet 1700 quatre vingt huit.

A. Rochet, facteur d'orgues.

Fr. F. Van Polfliet, Prieur.

Fr. henricus Coenegras, Procurator.

Plus loin:

«Recu du Révérent père procureur la somme totale de notre convention de la ditte orgue, ce 25 avril 1790.

A. Rochet, facteur d'orgues.

Avec le dernier paiement qui est de deux cent florins.

Sur le dos de la pièce on lit la note suivante écrite d'une autre main: Regarderende ons nieuw orgel.

Plus bas une note barrée d'une croix, dit:

Dese twee laeste ondert guldens moeten in rekening nogh komen met de 1050 gegeven aen bonet den 24 Augustus 1790.

Une pièce annexée à la précédente, concerne la fourniture du buffet ou bois d'orgue. Ce buffet est livré par *Nicolas Bonnet* de Nivelles.

Le soussigné déclare d'être convenue avec les Reverends Pères Beggards du couvent du tiers ordre de St François à Hougarde, de faire pour l'orgue dans Leur Eglise La Caisse dans l'ordre comme s'en suit, savoir:

1° La caisse avec la balustrade et se fait exactement selon Le plan et son Echelle présentées aux dites pères, du meilleur bois de chêne et du ement sec.

2° Les cotés de la ditte Caisse devra être orné de La console faite et dessinée dans leur couvent.

3° La Balustrade doit être faite et sculptée selon le coté gauche du plan signé à la marge N° 1°.

4° La guirlande de la summité de la caisse devra être faite selon le coté item gauche du dit plan sub n° 2°.

5° La sculpture de la ditte caisse, Balustrade et console ne devra se travailler que du coté de l'église.

6° Le soussigné s'oblige de livrer la ditte caisse dans le couvent, franche des comptoirs et autres charges et de l'y dresser et mettre parfaitement dans l'Eglise à ses frais et charge, exepté que les dits pères devront donner et envoyer Les chariots pour La ditte caisse à Nivelles et seront obligés de nourrir et loger les soussignés avec ses ouvriers, dans leur couvent chaque selon Leur condition et La coutume.

7° La ditte caisse étant placée dans la ditte église, Les Rends pères seront libres de faire et laisser examiner La ditte caisse par deux experts dans l'art, pour ce qui serait mal fait, être taxé et Defalcqué au soussigné au prix convenu sans y pouvoir apposer.

8° La ditte caisse devra être achevée à la pacque de l'année suivante 1700 quatre vingt neuf, pour y pouvoir mettre l'ouvrage de l'orgue par Mr Rochet, maitre facteur d'orgues.

9° La balustrade de l'Oxal se fera sans les vases.

10° Item. Le dite soussigné est couvenue de faire la ditte caisse, de la livrer et mettre dans l'église des dits pères, comme cy dessus dit est. pour la somme des sept cent et cinquante florins argent courant de Brabant.

Actum et convenu dans le couvent des susdits pères à Hougarde ce huit septembre 1700 quatre vingt huit.

Nicolas Bonnet
Fr F. Van Polfliet, Prieur.
Fr Ph. Van Roij, Vicar.
Fr henricus Coenegras, Procurator.

Au verso de la pièce nous lisons:
«Reçu du Révérend père procureur quarante cinq florins qui fait le dernier paiement de la caisse pour le sieur Bonnet, ce 13 novembre 1789.

A. Rochet, facteur d'orgues.

Plus loin, écrit d'une autre main:
«dit is oock den 28 Xber in rekeninge geweest».

Sur le dos une indication pour le classement dans les archives:
«Regarderende ons nieuw orgel kas» (Nous possédons ces deux contrats dans notre collection. Mr. Van Balberghe Emile, géomètre juré, bibliophile distingué, nous a généreusement fait don de ces documents; nous l'en remercions bien vivement.

Terminons en signalant aussi les noms de Théodore Dolnus, maitre organiste a Bruxelles (?) cité dans le premier contrat, et de Nicolas Bonnet, le menuisier-sculpteur de Nivelles associé à l'entreprise de l'orgue de Hougaerde fourni par A. Rochet. Ce dernier naquit à Nivelles, le 3 mai 1729; il fut sculpteur fort habile. Son fils Henri, né aussi à Nivelles, le 1° mars 1768, continua le métier paternel avec succès; il fut entr'autres l'auteur du buffet d'orgue du grand séminaire de Malines, de la balustrade et du buffet d'orgue de Roosbeek....

(Cfr: «Deux contrats de facteurs d'orgues Belges, inconus jusqu'ici. XVII° et XVIII° siècles, par R. Van Aerde.)

BIJLAGE VII

Diegem, St.-Catharina, 1790-92

Over dit orgel konden wij buiten het kerkarchief volgende historische getuigenissen aantekenen: «... composé de 3 claviers, 32 reg. et pédale accrochée. Les fonds de cet instrument ont parfaitement réussi». (Grégoir, «Historique de la facture et des facteurs d'orgue... blz. 79.)

R. Van Aerde noteerde: «... Dieghem nous satisfait pleinement. M. Hauwaerts, organiste de l'église paroissiale de ce village, nous a assuré qu'il avait connu l'orgue attribué par Grégoir à Boché. 'Cet excellent instrument, mon ami Lemmens de Liège, (c'est M. Hauwaerts, qui parle) l'a fréquemment essayé et en a exprimé sa satisfaction), était marqué Rochet» (8).

Inderdaad, binnen en in het midden van de kas (boven de middelste frontpijpen) prijkt een gedrukt etiket met volgende vermelding: *Adrianus Rochet. Nivelensis. Fecit Organum. Anno 1792.*

Archief betreffende de orgelkas :

«Accoort van de orgel kassen der kercke van Dieghem.

De ondergeschr. respectieve proviseurs der kercke van Dieghem verclaren met sieur Bonet meester schrijnwerker binne de stad Charleroy over een gecomen en geconveniërt te zijn, tot het maecken van drij orgel kasten voor de kercke van dieghem, volghens model op heden date dater aen dito Sr. Bonnet ter hand gestelt en bij ons onderteeckent benefens het accoort gelijk vormigh aen deser,

1° sal den aennemer alles op sijnen kosten en lasten alleen moeten maecken en leveren de geseyde orgel kassen, op het model geteeckent A van goet suyer en leverbaer schrijn ofte eycken houd met alle de figure en belt houwerijen soo daenigh dat de geseyde proviseurs daer toe niet het minsten en sullen moeten leveren dan alleenck. de kerck deure te doen opene en sluyten,

2° de selve caste te plaetse op het ocksael binne de kercke vant geseijt dieghem

3° moeten leveren vier pillaeren onder de geseyd ocksael (van hout als voren) het order van jonien met de frize en coricus daer op volgende

4° de palistraede van de geseyd ocksael daer op te moeten plaetse en bo-

DIEGEM St.-Kathelijne

ven jder pillaer te stellen een vase int geseyt model geteeckent.

B Item de vase vant voers model geteeckent.

C Sal moeten gestelt worden ter plaetse van figuer geteeckent met de selve letter C de vase van het positief geteeckent + sal moeten blijven, 5° de groote caste sullen met frisen van muzieck instrumenten en blomen moeten comen tot vast tegens het welfsel van de gesejde kercke gelijk ook het werck rontomme de venster. Niet tegenstaend het model sol niet en berijckte sal het selve daer naer moeten gereguleert worden, foute(?) indien de kosten nogh soude moeten verandert worden sal den aennemer ter sijnen costen moeten doen. allent welck den gesejden aennemer sal moeten geleverd en gestelt hebben voor sinxen van de naest comend jaere 1700 negen en negentig waer voren de gescijde proviseurs aen de aennemer sollen moeten betaelen duysent twee hondert en neghentigh guldens courant gelt te voldoen soo haest het voers. werck gestelt en bevonden sal sijn volgens het geseyt model waer naer de overige hier te sollen regulere onder verbant als ten.

diegem 28 april 1789. (get.) B Forneville, pastoor in dieghem. JJ Van Frachen Drost 1789.

J. Van der Elst J. Van den Houde

De onderget.ge Gédéon Bonet Fr. M. van Laethem

Den onderget. Sr. Floris Bonet meester schrijnwercker tot Charleroy bekent ontfangen te hebben uyt hand van den eerw Heere N. Forneville, pastor van dieghem voor eerst eene somme van seven op den

25 Feby 1791 op rekeninghe van de accort

2° 7 Maart 1791 van den selve heere pastoor, twee hondert dry en seven-tigh guldens thien stuyvers Dico 273.10

Item op 4 juny daer naer van den selven heere pastoor nogh ontfangen te hebben drij hondert vijftigh guldens van van 't oudt orgel. op rekeninghe desen Dico 350

3° Van den selve heere pastoor nog ontfangen op rekeninghe deser vorenstaend accoort de somme van sesse hondert guldens voortgekomen van slotte der rekeninghe gedaen door de coster van Esdieren Dico 600.0

4° nogh en selven tijd, ontfangen ses en twintigh gulds. thien stuyvers van de.... Dico 26.10

5° den 6 augustey 1791 nogh ontfangen in voldoeninghe van eene wissel-brief de somme van hondert negen guldens vier stuyvers voorts gekoomen vand kercke offer 109.4

6° 24 8bris 1791 van den gesejd heere pastoor en rector de deken nogh ontfangen de somme van hondert seven en veertigh guldens thien stuyvers, voortsgekomen van de kercken offer Dico 147.10

7° Ontfangen van den Drossaert van Dieghem de somme van achthien guldens sesse stuyvers als restant en in volle voldoeninghe van de vijftihonddert vijf en twintigh gulds. wesend de voldoeninghe van dit vorenstaend accoort. Soodat dese dienend voor quittance in forma deser Doto 24 24 8 bris 1791

(get.) P de Deken kerckmeester

Floris Bonet. P. De Deken

2° accoort van Sr Bonet

Eerst voor het amblissement van de venster 19-10

maecken 18- 0

Voor de trap vant oxael 24- 0

Voor de plinte staend onder de pillaers

van ocsael, teghens 2 g. 16 par pies 11- 4

voor het verlaegen van ocsal koste

en verbreden van de orgelkaste moet geleverd worden

Bij accoort de somme van 23-11-2

Dese 2 rekeninghe is aen my onderget. voldaan door den vorm. Drost.

Date als voren (get.) Floris Bonet P. De Deken

(In de rekening van 1789-1790-1791 staat vermeld:)

eerst betaelt aen Sieur bonet over het accoort tot leveringhe van de oxael en de orgelkassen binnen dese kercke volgens quittance van voldoeninghe de date 24 october 1791 de somme van 1525-0-0

item betaelt aen den selven al nogh voor eenigh supplement aen dito
96-5-2
oxael en casse gedaen volgens quittantie

Totael der Cassen: f. 1621-5-2

Sieur J.J. Delbas voerde het beeldhouwwerk uit:
«Le sousign. reconait d'avoir recu la somme de cinq pistolle pour une
partit de sculpture qui ser au Bufe d'horgle de la parrois de Digem, de
main de Monsieur le Curée et de Monsieur vanvrasem, Majeur de Digem
le 23 octobre 1791 (get.) J.J. Delbas.

Item bij quittantie van 25 8ber 1791 en 20 meert 1792 betaelt aen Sieur
delbas voor de beelthouwerie van de geseyde orgel casse geleverd te heb-
ben de somme van 94-10-0

Le sousingne reconet d'avoir recu la somme de quarante et deux florins
de Monsieur le Churé de la parrois de Dighem pour une partie des
sculpture joint au Bufet dorgle, le 20 Mars 1792

(get.) Delbas Sculpteur a Bruxelles»

De orgelkas en de preekstoel werden vernist en verguld door Jan
Bogaerts: «betaelt in dry rijsen aen Jan Bogaerts hondert dry en sestigh
gulden in voldoeninghe van het fernissen en vergulden der orgelkassen
en predicstoel van de kercke volghens quittantie 6 7ber 1792 163 g.

Uitbetalingen aan A. Rochet voor het nieuw orgel geschiedden van
1790 tot 1792.

«Reçu du Notaire Van frachen drossart de dieghem la somme de neuf cent
et dix florins argent de brabant metallique à conte du troisième accord
de la neuf orgue de l'église de dieghem. Reste encore a payer mille florins
et dix sous pour entiere satisfaction fait a Steynockerzeel le 10 novembre
mille Sept cent et nonante cincq.

(get.) A. Rochet facteur d'orgues f. 910.0.0

Memoire des ouvrages fait à cause de la grandissement de la Caise de
Dieghem par ordre du Drossart l'an 1792

primo livré 20 livres d'étain d'engleterre pour 12 tuyaux de figure, d'ocmentation a un florins la livre avec la fason	20. 0.0
item payer 18 jours d'ouvriers d'ocmentation pour faire une nouvau abregée avec se dependance à 14 sous par jours	12. 2.0
item livré 17 pieds de planche de sapin à 2 sous le pied	0.16.0
item livré 5 pieds de planche de chene a 3 sous le pied	0.15.0
item l'an 1792 debourssé 4 jours d'ouvriers à Dieghem par ordre du drossart pour les claviers et la Caise à 28 sous par jour avec les depends	5.12.0
item livré 80(?) pieds de sonsure pour le marche pied à 7 liards le pied	7. 0.0
item deux jours de sason à dieghem à 28 sous avec le dépend,	2.16.0
	<hr/>
somme totale	51.11.0

Visa den rentm. der kercke
voldoen R. Forneville pastor in dieghem 1792
(get) A. Rochet facteur d'orgues

Naar de bewaard gebleven kwitanties te oordelen menen wij dat Rochet
regelmatig twee maal per jaar het orgel komt onderhouden.

«Projet de devis pour l'orgue de l'église de dieghem à retablir par Adrien
Rochet facteur d'orgues

1 il faut hauter tous les tuyaux de la grande orgue, du positif et de
l'écho pour les netoier, les rederesser, et resouder tous les trous que
les rats ont mangé et les remettre en bonne état comme neuve.

2 Le facteur s'oblige aussi de racommoder les trois soufflets et de livrer
les peaux blanches la col et toute à ses fraix.

3 Le facteur s'oblige de remettre tous les tuyaux de trois orgues en bon
accord avec toute se dépendance en état comme neuve.

4 Le facteur est obligé de livrer de la soudure plomb, charbons et toute
autre choses qui est necessaire a cette ouvrage tant pour son mange
que la boisson a ses fraix.

Tous les ouvrages exprimées dans ces quatre artique étant bien achevés

recevra de la fabrique la somme de douze pistoles qui fait cent et vingt six florins argent courant de Brabant.

Mais il sera fourni par la fabrique un souffleur quand le facteur l'exigera le soussigné s'engage à exécuter ce projet de devis aux conditions y énoncées.

fait à Dieghem le 10 avril 1822

(get.) A. Rochet facteur d'orgues

convenus sous les conditions exprimées ci dessus. N. Van de Broeck, curé de Dieghem J J Mannaerts. Fr. Van der Elst P. Beulens. J. De Roover.

Na Rochet stond J.J. Delhaye in voor het jaarlijks onderhoud van dit orgel: «Ontvangen van D'Heer Du Quesne de somme van achtthien guldens over den Jaerlykschen onderhoud van stellen der orgel in de kerke van Diegem

den 6 April 1824 (get.) J J Delhaye, G. Peeters Pres».

Van dezelfde orgelmaker vonden we een dito rekening dd. 4 mei 1825 en 1 april 1827.

1841 eenen nieuwen blaesbalg geplaatst

de orgelpijpen door een goeden orgelsteller te doen kuischen en doen herstellen in goed accort

1843 het orgel te laten kuischen

nieuw klavier 3 nieuwe registers

en noodige reparaties volgens plan van orgelist Dryman

«Uitgaven van de fabriek (Rekening 1902)

Groote herstelling aan het orgel: 10.000 fr.

Ik ondergeteekende Aug. Verhulst orgelmaker te Herent verklaar ontvangen te hebben van het kerkfabriek van Dieghem, de som van tien-duizend franks, voor maken en plaatsen van een nieuw orgel, bestaande uit twee klavieren en zes en twintig registers.

Dieghem den 29 meert 1900 twee

(get.) Aug. Verhulst

Huidige dispositie (is nog deze van Augustin Verhulst-Herent):

G.O.

Rec.

Ped.

Flûte octaviante 4

Larigot 1½

Euphône 16

Quinte 2⅔

Salicional 8

(niet (meer)

Prestant 4

Bourdon 8

funktionierend)

Montre 8

Cor de nuit 1

Contrebasse 16

Flageolet 2

Flûte d'orchestre 8

Sousbasse 16

Bombarde 16

Flûte d'echo 4

Flûte 8

Trompette 8

Voix céleste 8

Bombarde 16

Clairon 4

Basson-Hautbois 8

Bourdon 16

Flûte harmonique 8

Bourdon 8

Doublette 2

Fourniture 3 r.

Klavieromvang: C - g'''

(Nota: veel van deze spelen zijn nog oorspronkelijk van A. Rochet.)

(Hartelijk dank aan Z.E.H. A. Van Crombruggen, pastoor van Diegem, voor zijn spontane bereidwilligheid en steun gedurende ons langdurig onderzoek van het mooie Diegemse kerkarchief en orgel.)

MENSUURTABEL (Orgel te Diegem)

MONTER 8' (G.O.)		do	do ^{kruis}	re	re ^{kruis}	mi	fa	fa ^{kruis}	sol	sol ^{kruis}	la	la ^{kruis}	si	
Frontpijpen } De diskant, beginnend vanaf 3de okt., in de orgelkas (aan deze pijpen zijn duidelijk wijzigingen merkbaar).	Eerste oktaaf	137	132	125	121	114	110	105	100	94	91	88	86	
	Tweede okt.	82	80	78	77	73	72	70	69	66	63	62	60	
	Derde okt.	53; oorspronkelijke lengte: 550 mm. Thans 40 mm verhoogd.							46; lengte: 440 mm.					
	Vierde okt.	38; lengte: 280 mm. mondhoogte: 7 mm. mondbreedte: 27 mm							26; lengte: 185 mm.					
	Vijfde okt.	21; lengte: 133 mm.							15; lengte: 86 mm.					
PRESTANT 4' (G.O.)		105	81	76	73	69	66	62	61	58	56	56	53	
Frontpijpen		Eerste oktaaf							42					
		Tweede okt.							24					
Pijpen in de orgelkas		Derde okt.							15					
		Vierde okt.							10					
		Vijfde okt.												

Nota : op elk van deze pijpen is de oorspronkelijke noot-aanduiding nog leesbaar. A. Verhulst heeft deze niet van cancelle verplaatst bij zijn grondige restauratie, d.w.z. iedere pijp heeft haar oorspronkelijke noot bewaard.

PRESTANT 4' in het positief.

(aangezien dit spel uitgeschakeld werd zullen wij hier enkel de mensuur geven van de pijpen in de torens)

81 (mondopsnijdingen: 13 mm op 62mm), 78, 69, 67, 66, 65, 60, 58, 55, 55.

TROMPET 8' (G.O.).

c : 90 c' : 68 / c'' : 52 / c''' : 37 / g''' : 29.

le foy signé s'engage à
exécuter ce projet de devis
aux conditions y énoncées
fait à Dieyhem le 10
nov. 1792
A. Rochet facteur d'orgues

Handtekening van A. Rochet.

BIJLAGE VIII

Erps-Kwerps, ± 1791

Over het «oude orgel» te Diegem dat A. Rochet restaureerde, onderhield en naar Erps-Kwerps verplaatste, bezit het Diegemse kerkarch. volgende gegevens:

«... betaelt bij quittantien van 14 augustus 1790 en 12 maart 1792 aen sieur rochet voor het herstellen van d'oude orgel als oock over het hermaeken van dry cornissen der positief deser kercke: 58 - 18 - 0.

reçu de Monsieur le pasteur de dieghem six couronnes pour avoir remonter la vieille orgue dans le cœur ce 14 août 1790.

(get.) A. Rochet facteur d'orgues.

Item ontfangen van den heer pastoor van quarbbe (= Erps-Kwerps) van het oud orgel deser Kercke de somme van vier hondert vijftigh gulden: 450 g.»

(Kercke-boeck)

BIJLAGE IX

Houtain-Le-Val, 1796

Reçu de jaen Lambinet Receveur de l'église de houtain-le-val, sept florins, pour une année de gage de l'entretien de l'orgue de cette église ce 18 décembre 1796.

(get.) A. Rochet facteur D'orgues.

(Dit orgel - dat Rochet wellicht verscheidene jaren onderhield - was een werk van A.J. Lion:)

«Reçu de Jean Antoine Rasse mambour de l'Eglise de houtain le val la somme de cent florins argent courant a Compte du paiement de l'orgue que j'ai posé dans la ditte Eglise.

Fait au dit houtain le 15 avril 1776

(get.) A.J. Lion 1776

Grimbergen - Abdijkerk - 1805

Reçu de Mr le Curé de Grimbergen pour l'entretien de l'orgue 10 florins et 10 sols. 7 avril 1805.

(get.) A. Rochet, facteur l'orgues

Tervuren - St.-Jan-Evangelist - 1807

Payé selon quittance n° 28 du 31 xbre 1800 sept. de A. Rochet maître faiseur d'orgues pour avoir travaillé, livrée Et poser les tuyaux D'orgue.

Idem pour avoir livrée le secret d'orgue, Et l'augmentation de tous les registres avec tous ces dependances.

Idem pour avoir placer et poser les Boisseries. Et Balustrades du tozal.

Idem avoir convenu avec le Sieur rochet de payer trois florins et trois sols a son ouvrier Sr Ignace après l'ouvrage finis
Ensemb. 319 - 19 - 0

1810

Payé a Monsieur Rochet pour remonter l'orgue: 5 - 0 - 0
(Kerkelijk Archief Tervuren, «Journal des Recettes et Dépenses de l'Eglise - Tervuren», opgetekend door de voormalige pastoor, E.H. Vandersande (blz. 24 en 33).

Kraainem - St.-Pancratius ? Datum onbekend

Cfr. Grégoir: «On a aussi de bonnes orgues de ce facteur à... Crainem, province de Brabant». (Historique de la facture et des facteurs d'orgue... blz. 79. Antwerpen 1865.)

Ook R. Van Aerde schrijft dit werk aan A. Rochet toe (Cfr. Deux Contrats... a.w.).

In april 1911 werd dit orgel gewijzigd door Stevens uit Duffel voor de prijs van 4.400 F (Kerkarch. Kraainem).

Op de prachtige balustrade van het doksaal werd uitgebeeld: «ANO 1759». Deze datum kan dus geen aanduiding zijn voor het bouwjaar van het Rochet-orgel. In het gewelf van deze kerk leest men: «1770».

BIJLAGE X

PROJET DE DEVIS POUR FAIRE UN GRAND OUVRAGE A
L'ORGUE DE ST MICHEL ET GUDULE A BRUXELLES

primò, pour la grande orgue, trois nouveaux claviés très bien conditionés, les touches en blan les diésés en noir, commençant a ut en bas, et finissant a fa en haut, cette a dire de cinquate touches.

2 un nouveau sommié dit secret, en trois partié pour placer tous les jeux qui sont actuellement existant dans l'orgue, et ajouter pour placer des registre davantage, telle que la Bombarde, deux de trompette clairon et haubois.

3 un nouveau abregé avec tous les tiliminaires et toute atirailles pour faire jouer le clavier avec le sommié.

4 un nouveau jeu de Bombarde de 16 pieds parlant ouverte de 54 tuiaux en deux registre, en bonne matiere solide, et les hanches en cuivre.

5 un nouveau jeu de trompette parlant de 8 pieds de 54 tuiaux de meme matiere les hanches en cuivre.

6 un nouveau jeu de clairon chantant de quatre pieds pour la Basse de 25 tuiaux les hanches en cuivre.

- 6 (sic) un nouveau jeu d'haubois de 29 tons ou tuiiaux de meme matiere aussi les anches en cuivre.
- 7 un nouveau jeu de Bourdon de trente deux pieds pour le dessus, commencent au premier ton du Cornet.
- 8 ajouter ut diésés en bas, cette a dire le deuxième plus gros tuiiaux de tous les Registres qu'ils sont dans la grande orgue.
- 9 le facteur sera tenu de racommonder tous les tuiiaux de la grande orgue et du positif, et les redresser, resouder, et les remettre en état convenable à leur destination,
- 10 pour le positif
un nouveau sommier dit secret pour placer cinquante tons et tous les tuiiaux qui sont actuellement existant dans l'orgue et placer la voix humaine a la place de fourniture,
- 11 un nouveau sommier de 36 touches cette a dire de fa em fa en haut pour placer six registre
pour le Resit
- 12 un Bourdon de 16 pieds
un bourdon de 8 pieds
une fleute
un prestant de quatre pieds
un cornet de quatre tuiiaux
un jeu de trompette à l'unison.
- 13 pedale pour les pieds
deux nouveaux sommier pour le pedale avec leurs abregés de six registres, de deux octave, de ving quatre tons, ils sont 12 tons actuellement dans l'orgue, il faut ajouter douze tuiiaux dans chaque registre pour completer les deux octave.
- 14 le bois de Menuiserie et de charpente pour la Caisse d'orgue et soufflets ainsi que la façon d'iceux qui ne font point partie de l'orgue seront aux frais de la fabrique ainsi que generalement toute la ferraille il sera fourni un souffleur par la fabrique quand le facteur l'exigera.

-
- Projet de devis pour l'orgue de Saint michel et gudule a Bruxelles, à Reparer comme elle est actuellement sans ocmmentation des jeux par A. Rochet facteur d'orgues, à l'exception de le cinq dernier demis tons, imposible de retablir sans faire de nouveaux sommiés.
- prime Racommonder les quatres grands soufflets en neuve peaux de mouton comme neuve pour avoir le vent suffisant.
- 2me de demonter la grande orgue et le positif, pour netoier tous les tuyaux de deux orgues, les racommonder, redresser, arondir, resouder, et en accord, et les remettre en état convenable a leur destination a la grande orgue comme au positif.
- 3me de retablir le pedale, et faire chanter tous les tuyaux de la bombe et de tous les Registres selon leurs destination.
- 4me il faut un nouveau jeu de haubois de vingt quatre tuyaux, à commencer à ut diés, pour le dessus du clairon parceque les tuyaux marque dans ce registre, ils doivent etre en bonne matiere de plomb, et les anches en cuivre.
- 5me le facteur sera tenu à livrer tous ce qui sera necessaire pour faire ce grand ouvrage et de son ouvrier toute à ces fraix, pour la valeur de temps au moins de six mois, pour achever cette ouvrage. à l'exception cependant de la Menuiserie, et les ferailles, s'il en etoit nécessaire resteront au fraix de la fabrique.
- 6me il sera aussi fourni par la fabrique un souffleur quand le facteur l'exigera.
tous ses ouvrage exprimé dans ces articles si dessus mentioné, pour la somme de Sept cent florins, argent courant de Brabant,
(net.) Adrien Rochet facteur d'orgues.

Prix, pour des nouveaux
ouvrages à faire, dans
L'orgue de Sainte gudule.
pour la grande
Orgue

premier orgue	trois nouveaux clavieés, avec abregé, tiliminaires, et tous les ouvrages Mécaniques,	200 florins,
	pour faire des nouveaux sommiérs avec toute la livrance en bois chene choisi	300 florins,
	pour faire 54 tuiaux de bombarde de 16 pieds	300 florins,
	pour faire un nouveau jeu de trompette de 8 pieds, de 54 tuiaux	200 florins,
	pour faire un nouveau jeu de clairon et haubois de 54 tuiaux	100 florins,
	pour faire un Bourdon de 32 pieds pour le dessus	100 florins
	pour faire ut diésés en bas le 2me de plus gros tuiaux a chaque Registre	100 florins
	pour Racommonder tous les tuiaux de la grande orgue et de la remonter en accord,	600 florins
	le positif	
2me orgue	pour faire un nouveau sommier avec la livrace de bois chene	200 florins
	pour redresser tous les tuiaux du positif et de le placer en accord	200 florins
	le Resit	
3me orgue	pour faire un nouveau sommier de six registre avec tous les jeux demandé	300 florins
	le pedale	
4me orgue	pour faire deux nouveaux sommiers du pédale de deux actave de 24 tons a chaque Registre, avec toute la tiraille	200 florins
	pour faire des nouveaux jeu de trompette et de clairon et l'ocmentation d'une octave de six registre	200 flo.
	tous les fraix sont au facteur et de son ouvrier pour ce grand ouvrage	

(Arch. St.-Goedele: Orgues Nr. 1869.)

G. POTVLIEGHE

UIT OUDE PAPIEREN

SINT KRISTOFFEL TE BRUSSEL

De zegening van de voertuigen begint in ons land, sedert enige jaren, algemeen te worden. Te Brussel wordt deze plechtigheid vooral gekoncentreerd rond de Kapellekerk. In 1961 gebeurde de zegening van de voertuigen, met toewijding aan Sint-Kristoffel, daar op zondag 5 maart. Te 9 uur werd een speciale Mis opgedragen ter ere van de beschermheilige, waarna de zegening aansloot van een indrukwekkend aantal fietsen, bromfietsen en wagens, vóór het aloude beeld van de Sint.

A.V.H.

WITLOOFTEELT IN BRABANT

Wist U reeds dat de witloofteelt in de driehoek Brussel - Leuven - Mechelen, arbeid verschaft aan meer dan vierduizend gezinnen? In Nederokkerzeel bijv., een dorpje van 350 gezinnen, zijn er 345 die aan witloofteelt doen. Er wordt daar zelfs een grapje over verteld: «In Nederokkerzeel kweekt iedereen witloof, behalve mijnheer pastoor en de koster...».

A.V.H.

« Grietmuil » te Bost

A. Rutten vermeldt in zijn *Bijdrage tot een Haspengouwsch Idioticon* (1890), bij het woord *grietmuil*: «Te Bost, bij Tienen, bestaat een aloud gebruik dat hierin bestaat: Op de groote Kermis (begin van juni) begraven de jongens van het spel, met zoo vele boerenplechtigheden mogelijk, eenen langwerpigen steen, soms in vrouwencostumen. Dit gewaande beeld, *grietmuil* geheeten, krijgt eenen stoop goeden hoogaard (bier van Hoegaarden) mêe. In Bost weet niemand iets over de bediedenis van grietmuil te zeggen».

Bij de nagelaten papieren van *Henri de Vis* zg. vonden wij een relaas van dit zonderlinge feest, zoals het nog gevierd werd in het begin dezer eeuw, en dat blijkbaar geschreven is (in 1927) door iemand van aldaar. Hier volgt dit relaas.

*
* *
*

«Rond de jaren 1900 was het feest «Grietmuil» nog volop in gang. Het is naar 't schijnt een herinnering aan de Halvermannekens en de Hutten. Dit soort dwergen woonden in holle straten, en deden 's nachts het werk van de mensen. Doch wanneer de mensen hun geen eten meer brachten als beloning, werden de dwergen levend begraven; maar ze zouden in latere jaren terugkomen. Om de reis naar het dodendal te doen kregen ze een «meulevat» erwten mede; deze erwten strooiden ze achter zich uit om later, bij het wederkeren, de weg terug te vinden. Ze kregen ook een brood en een stoop bier mede.

Het spel van Grietmuil bestond als volgt: er was vroeger in Borst een «spel» (muziekmaatschappij) dat de Kermisdagen opluisterde (dit bestaat nu niet meer). De kermis grijpt plaats op de 1e zondag van juni. Dinsdags van de kermis rond elf uur 's nachts, werd er een man in beer verkleed: hij droeg een sargie over het hoofd, liep gebukt en met een dikke stok in elk hand. De knecht van 't spel leidde de beer met een ketting en de kapitein van 't spel zat op de rug van de beer. Het muziek speelde een doodmars en zo trok men stoetsgewijs naar het graf. Dit graf werd gegraven 's zaterdags vóór de kermis.

Dan zou de beer begraven worden; maar hij ging natuurlijk lopen of zijn makkers verlostten hem uit de handen van de tegenpartij. Dan nam men een steen, min of meer gebeeldhouwd naar de vorm van een hoofd, *Grietmuil*. Een deel van de bende jonkheden wilde de steen in de put begraven, een ander deel wilde er hem altijd uithalen, waardoor een gevecht ontstond dat, bij pozen zeer wild was. Dit duurde tot dat eindelijk de steen in de put bleef liggen en met aarde kon bedekt worden. Bij wijze van wijwater werd er aarde over de menigte gegeesd, zodat deze uiteenstoot en het spel ten einde liep. 't Volgende jaar zal men de steen ontgraven om het zelfde spelletje opnieuw te beginnen.

Van een kan bier bij Grietmuil te leggen is er in 't geheel geen spraak meer, alhoewel men het zo, ten onrechte verhaalt. (Maar vroeger heeft het gebruik wél bestaan; zie hierboven wat *Rutten* er over schrijft.)

De man die de beer speelde werd hiervoor betaald. Trok 3 à 4 frank en mocht drinken naar hartelust. Gewoonlijk behield die man de naam van «beer» levenslang; ik heb er nog twee gekend: «Do de Beer» en «Jean de Beer».

Rond 1900 is het spel van Grietmuil uitgestorven.

P.L.

UIT OUDE PAPIEREN

BRABANTSE VOLKSGEBRUIKEN

Palmzondag is nog een hoogdag voor Hoegaarden. Dan trekt de vermaarde processie van de twaalf apostelen nog steeds in volle glorie door de straten van het dorp. Vroeger was het de gelovigen dan geoorloofd, de pastoor buiten zijn kerk te sluiten. Van dit gebruik is thans niets meer overgebleven. Over die processie is eigenlijk nog niet zoveel geschreven, en onze medewerkers uit de omgeving worden vriendelijk verzocht in de archieven eens na te pluizen hoe ze is ontstaan en welke evolutie ze heeft meegemaakt. Naar het blijkt zou ze zo oud zijn als de broederschap van dezelfde naam, waarvan de stichting dateert van 12 maart 1631.

A.V.H.

GILDEGEBRUIKEN

De St.-Sebastiaansgilde van Schaarbeek, opgericht in 1598, houdt nog streng de hand aan een bepaald punt uit het reglement. Tijdens de plechtige bijeenkomsten lopen namelijk boetemeesters rond, om de overtredingen op te tekenen. Elke overtreding wordt beboet met 5 F. Roken is nog steeds verboden, maar wie het niet kan laten, is in de gelegenheid een vergunning te kopen. Wie zijn kenteken vergeet, moet een ander kopen, en er is ook een boete voorzien voor hem, die nalaat zijn vrienden met de titel «gildebrouder» aan te spreken.

Bij het «Groot Serment der Handboogschutters» van de Lakenstraat te Brussel wil de traditie, dat elke nieuwe koning zijn portret laat schilderen, dat dan als doelwit wordt gebruikt bij de volgende koningschieting...

A.V.H.

Stamboom der familie Van Hagendoren

(Vervolg van jg. XLIV (1961), blz. 205)

8e Generatie

- VIII, Kinderen van ROLAND (VII, 1) × MAES Marie Anne.
Woonst: Rommersom.
- VIII, 1° Joanna Maria, ° 17-8-1699.
ss. Magister Matheus V.d. Arent en Joanna Mahau.
† vóór 1742 (68); × 20-9-1722 Joannes Fets.
- 2° Hendrik, ° 22-6-1701.
ss. Henricus V. Hagendoren en Catharina Maes (vermoedelijk zeer jong gestorven omdat een tweede Hendrik in dit gezin gedoopt wordt in 1716).
- 3° Elisabeth, ° 8-11-1703.
ss. Joannes Maes en Elisabeth Meugens.
† vóór 1742; × Nijs Guillaume.
- 4° Roland, kindje bij geboorte in 1705, overleden.
- 5° Jacques, ° 6-6-1706.
ss. Jacobus Paenhuys en Maria Maes.
(Verder geen spoor.)
- 6° SERVAES, ° 12-7-1707.
ss. Servatius Maes en Isabelle Maes.
† 19-3-1780 te Rommersom; × Barbe Vandenhove.
- 7° Anna Maria, ° 28-4-1710.
ss. Bartholomeus Groetaers en Domicella Anna Adriansen.
† na 1742; × Henricus De Diest.
- 8° Roland, ° 6-2-1713.
ss. Walterus Croes en Barbara V. Hagendoren.
- 9° Hendrik, ° 2-2-1716.
ss. Henricus Maes en Catharina Wuydts.
Vermoedelijk gestorven op 20-4-1739 (69).
- 10° Catharina, ° 28-8-1718.
ss. Winandus Wuydts (Tienen) en Cath. Maes.
† na 1742; × 15-6-1740 Duymps Lambert.
- 11° ADRIAAN, ° 13-3-1724.
ss. Adriaan Maes en Elisabeth Maes.

-
- (68) 21-4-1742, tussen SERVAES V. Hagendoren, ADRIAAN V.H. geassocieert door Jan Dictus ende Servaes Nijs als momboiren... Lambert Druyen (Duymps?) × CATHARINA V.H. Joannes Sets (Fets?) vader ende momboir sijner kinderen verweckt uyt den lichaem wijlen MARIE V.H., Guillam Nijs × wijlen ELISABETH V.H., ANNA V.H., moeder, vrouw van wijlen Hendrik de Diest, kinderen wijlen ROELANDT × A.M. MAES.
(Acte medegedeeld door J. Fobe.)
- (69) Het overlijdensregister van Hoegaarden vermeldt het overlijden van de jonge heer (adolescens) HENDRIK V.H. op 24-4-1739. In bovengemelde acte is geen sprake van hem in 1742, en evenmin van Jacques en Roland.

- † 3-10-1753 te Rommersom; × Huens Catharina.
VIII, Kinderen van Hendrik (VII, 4°) × Maes Isabelle.
Woonst: Oorbeek (bij Hoegaarden).
1° Joannes, ° 10-6-1714 te Oorbeek en er † op 22-2-1717.
2° Anna Maria, ° 10-12-1715; † 27-3-1725.
3° Gertrudis, ° 11-2-1717; † 9-9-1741; × Lambert Meugens van Oorbeek op 10-8-1735 (70).
4° Cornelius, ° 26-1-1720; † 2-6-1726.

Dit zijn de kinderen uit dit gezin vermeld in het enige overgebleven doopregister van Oorbeek. De ouders huwden reeds in 1698; bijgevolg is het meer dan waarschijnlijk dat andere kinderen de bovenstaande reeks vooraf zijn gegaan. In het huwelijksregister van Oorbeek vinden we vier huwelijken genoteerd die wel kunnen gesloten zijn met vier dochters van Hendrik × Maes Is. Het zijn:

- Claire V. Hagend. × 2-8-1718 Hubert Geerts.
tt.: Huybens J. Bapt. en Tritsmans H.
Elisabeth V. Hagend. × 26-2-1724 Lambert Sinaels.
tt.: Hubens S. en Geerts Gregoire.
Marie V. Hagend. × H. Van Outgaerden.
tt.: H. V. Outgaerden en P. Maes.
(Catharina is als weduwe gestorven te Rommersom op 11-3-1742.)

9e Generatie

- IX, Kinderen van SERVAAS V.H. (VIII, 6°) × Barbe VANDENHOVE. Woonst: Rommersom.
IX, 1° Anna Maria, ° 16-5-1730.
ss.: Gullielmus Nijs en Maria V. Hagendoren.
†; × 27-2-1752 Morre Karel.
2° Servaas, ° 14-10-1732.
ss. Servatius Nijs en Gertrudis Valeriaen.
(Verder geen spoor.)
3° Hendrik, ° 2-1-1735.
ss. Henricus V. Hagend. en Lucia Van Hove.
†; × Van Lanen Christine.
4° Joannes, ° 16-7-1737.
ss. Joannes Van Roye en Catharina V. Hagend.
× 5-5-1764 Anna Vandebon.
5° Isabelle-Clara, ° 16-1-1740.
ss. Henricus De Diest en Isabelle-Claire Racourt.
× Maes Frans.
6° Maria-Theresia, ° 25-4-1742.
ss. Adriaan V. Hagend. en Joanna Maria Dierickx.
× 14-7-1764 Gautie Michel.

(70) Dit werd een buitengewoon gezegend huwelijk te Oorbeek, met 15 kinderen, waaronder Norbert (8-12-1750) de latere zeer verdienstelijke abt der abdij van Vlierbeek, gestorven als pastoor van de kerk van Vlierbeek (Kessel-Lo) op 20-7-1806.

- 7° Anne Catharina, ° 9-11-1744.
ss. Reynerus Falla en Anna Catharina Huens.
† 21-10-1747 (?).
- 8° LAMBERT, ° 2-3-1747.
ss. Lamber Van Deums en Magdalena Van Diest.
× 23-11-1782 DEMORTIER Maria.
- 9° Anna Catharina, ° 9-10-1750.
ss. Jan-Baptist Demortier en Anna Cath. Jentiel.
- 10° CAROLUS, ° 31-1-1753.
ss. Carolus Groedtvén en Maria El. Estrixs.
† 18-12-1837 te Rommersom; × 15-1-1786 VANDER-
LINDEN Maria Heleen.
- 11° PETRUS, ° 29-6-1756.
ss. Joannes Sweerts en Anna Barbara V. Hagend.
† 19-5-1813 te Hoegaarden; × LEEMANS Albertina
Philippina.
- IX, Kinderen van ADRIAAN (VIII, 11°) × HUENS Cath.
° 5-10-1718; † 3-10-1753, dochter van Martin × Coe-
negras Cath. Woonst: Rommersom.
- IX, 1° Anna Maria, ° 7-8-1743.
ss. Servaes V. Hagend. en Coenegras Catharina.
- 2° Anna Maria, 14-3-1745.
ss. Renier Falla en Barbe Vandenhove.
- 3° Anna Barbara, ° 15-2-1749.
ss. Jan Frans V. Autgaerden en A. Barbe Huens.
- 4° Magdalena, ° 23-10-1751.
ss. Jan Maes en Magdalena Van Diest.
- 5° Françoise, ° 18-10-1753.
ss. Arnold Huens en Francisca Vandermolen.
× Peeters Amand.

10e Generatie

- a, X, Kinderen van Hendrik (IX, 3°) × Van Lanen Christine.
X, 1° Maria Theresia, ° 5-10-1769.
2° Anna Maria, ° 14-10-1771.
(geen verder spoor van deze familie.)
- b, X, Kinderen van LAMBERT (IX, 8°) × 23-11-1782 DE-
MORTIER A. Maria.
(A.M. Demortier hertrouwt op 2-8-1800 met Petrus Hen-
drickx uit Bunsbeek. Lambert V.H. is dus gestorven vóór
1800). Woonst: Rommersom.
- 1° Barbe, ° 15-9-1783.
ss. Henricus V. Hagend. en Barbara Demortier.
† vóór 1872; × Jan Maes.
- 2° Joannes, ° 28-8-1786.
ss. Joannes V. Hagend. en Maria Demortier.
† juli 1870 te Antwerpen (71); × Maria Theresia

(71) Deze Jan V.H. was een zeer vermogende lakenhandelaar van Antwerpen. Als weduwnaar van M. Theresia Roosen, maakte hij zijn

- Roosen (geen kinderen).
- 3° Catharina, ° 29-1-1789.
ss. Carolus V. Hagend. en A. Cath. Horbaen.
† 14-8-1821; × 1-7-1812 Guillaume Fourie, ° 18-4-1784, zoon van Paul uit Borgloon en Jeanne M. Van Es.
- 4° Anna Maria, ° 31-1-1795
ss. Hieronimus Wijnans en Anna Vandebon × Jan-Baptist Collard.
- c, X, Kinderen van CAROLUS (IX, 10°) × 15-1-1786 VANDERLINDEN Maria-Heleen, dochter v. Petrus en Christens Elisabeth. Woonst: Rommersom.
- X, 1° Petrus, ° 17-2-1788.
ss. Petrus Vanderlinden en Anna Vandebon.
(geen verder spoor.)
- 2° Elisabeth, ° 15-11-1789.
ss. Henricus V. Hagend. en Maria Helena Vanderlinden (sic).
† 14-10-1834 «aan de groote brug»; × 22-9-1810 Fourie J. Baptiste (broer van Guillaume, hoger vermeld).
- 3° Joannes, ° 15-11-1791.
ss. Jan V. Hagend. en Maria Sniijders.
(geen verder spoor.)
- 4° Henricus, ° 27-2-1794.
ss. Petrus V. Hagend. en Anna Vanderlinden.
(geen verder spoor.)
- 5° Jacobus, ° 6-8-1796.
ss. Jacobus Dewit en Albertina Leemans.
× Anna Maria Geens.
- 6° Barbara, ° 15-5-1798.
ss. Bernard Kayberghs en Barbara Vanderlinden.
† 7-2-1870; × Hubert Calu.

testament op 2-8-1862, later aangevuld door twee codicillen.

Aan zijn zwager, Joseph Roosen, liet hij 35.000 fr.

Aan zijn half-broeders en zusters Petrus, Anselmus, Elisabeth en Angelen Hendrickx, aan elk 2000 fr.

Aan zijn enige en algemene erfgenamen:

1/3 voor de kinderen van wijlen Barbara V.H. × Jan Maes.

1/3 voor de kinderen van wijlen Catharina V.H. × Guill. Fourier.

1/3 voor zijn zuster A. Maria V.H. × J.B. Collard.

(volgens overlevering had hij vele huizen in Antwerpen).

Een codicil van 23-5-1864, bepaalt dat vorige schikkingen van kracht blijvend, hij aan zijn oudste winkeldochter, juffr. Joanna Maria Schepens, 4000 fr. schenkt en al zijn meubelen, zilverwerk, «schilderijen en prienten, leynwaet, boeken, weyn» en provisie in de kelder enz. Waren uitgesloten: geld, fondsen, goederen en zaken van zijn handel, zijn klederen en juwelen.

Een tweede codicil van 26-7-1870:

Aan Alexander Maes v. Outgaarden, 6000 fr.

Aan Sidonie Stapel, dochter van Maria Cath. Maes, 6000 fr.

Aan kinderen van Jan Cools-Leyten (kozijn langs zijn vrouw) de som van 12.000 fr.

- 7° Lambertus, ° 14-9-1800.
ss. Petrus Christens en M. Th. Lambert.
(geen verder spoor.)
- 8° Anna Catharina, ° 1-5-1803.
ss. Carolus Falla en Anna Cath. Vanderlinden.
- d, X, Kinderen van PETRUS (IX, 11°) × Albertina LEEMANS,
dochter van Philippus en M. Th. Meugens, ° 23-1-1761; †
6-7-1820. Woonst: Hoegaarden.
- X, 1° Petrus, ° 23-1-1785.
ss. Lambertus Meugens en Maria Snijders.
(geen verder spoor.)
- 2° Anna Cath. ° 22-7-1786.
ss. Jan V. Hagend. en Cath. Leemans.
† 26-1-1827; × 30-6-1813 Jan-Bapt. Dumont, zoon
van Jan-Bapt. en Albertina Nijs.
- 3° Hendrik, ° 5-1-1788.
ss. Henricus V. Hagend. en Maria Cath. Portugael.
† 26-1-1846; × 24-10-1816 Anna Ther. Dumont, doch-
ter van J. Bapt. en Albertina Nijs.
- 4° Anna, ° 11-12-1791.
ss. Lambertus V. Hagend. en A. Maria Vandebon.
- 5° Karel, ° 27-3-1794.
ss. Carolus V. Hagend. en A. Marg. Vandebon.
† 18-11-1873; × 19-5-1813 VANDEBEMPT Francisca,
dochter van Jozef en Barbe Lintermans, † 12-3-1843.
- 6° Louis, ° 1798 te Outgaarden.
† 5-2-1852; × Catharina Collart.
- 7° Jan, ° 12-6-1800.
ss. Jan Leemans en V. Hagend. Catharina.
(geen verder spoor.)
- 8° Maria Theresia, ° 27-2-1802.
ss. Jan Leemans en Catharina V. Hagend.
† 15-4-1860; × 13-2-1822 Frans Karel Collart, ° 25-
10-1794, zoon van Jozef × Barbe Laurent.
- 9° Anna Maria, ° 31-7-1807.
ss. Henricus V. Hagend. en Maria Helena Vanderlin-
den, † 17-7-1820.

11e Generatie

- a, XI, Kinderen van Jacobus (X, c, 5°) × 30-11-1822 Anna
Maria Geens, dochter van Paul en A.M. Van Es (Roosbeek).
Woonst: Rommersom. In 1828 «op de beek», «de vroente».
- XI, 1° Petrus Josephus, ° 16-3-1825.
ss. Petrus Geens en Elis. V. Hagendoren.
- 2° Henricus, ° 18-6-1827.
ss. Henricus V. Hagend. en Cath. Geens.
† 11-9-1827.
- 3° Petrus, ° 27-3-1828.
Gestorven bij geboorte.
- 4° Jos Eugeen, ° 9-4-1829.

- † 18-12-1829.
5° Hubertus, ° 6-4-1831.
b, XI, Kinderen van HENDRIK (X, d, 3°) × 8-10-1816 Maria Ther. DUMONT (72), ° 1781; † 27-12-1863, dochter van J. Bapt. en Alb. Nijs, weduwe van Antoon Maison (Kumtich). Woonst: Hoegaarden.
1° Cath. Cordelia, ° 6-3-1817.
ss. J.B. Dumont en A. Cath. Dumont.
† 30-3-1827.
2° Alexandrina, ° 3-7-1818.
ss. Antoon Van Ex en Albertina Leemans.
† 1-5-1906; × Evrard Jan, ° 3-9-1810; † 31-3-1884 (73).
3° Livinus, ° 11-7-1820.
ss. Karel V. Hagend. en A. Dumont.
† 7-3-1901; × 22-4-1846 LODEWIJCKX Florence.
4° Victoria, ° 23-12-1822.
ss. Louis V. Hagend. en Cath. V. Hagend.
5° Ferdinand, ° 14-12-1825.
ss. Hubert Maison en El. Maison.
† 5-4-1880; × 1° Virginie Libert; 2° A. Cath. Ponsaerts.

Bovengemelde kinderen hadden 5 half-broers en zusters uit het eerste huwelijk van hun moeder A.M. Dumont met Antoon MAISON van Kumtich (° 1779; † 12-6-1815).

- 1° J. Bapt. Maison, ° 17-5-1804; † 13-8-1843.
2° Jan Hubertus Maison, ° 15-12-1805.
3° Elisabeth Maison, ° 21-10-1809; † 31-12-1884.
4° Eugeen Maison, ° 2-2-1812.
5° Isidoor Maison, ° 2-2-1812; † 25-5-1889.
c, XI, Kinderen van KAREL (X, d, 5°) × 2-6-1823 VANDEBEMPT Francisca, dochter van Jozef × Lintermans Barb.; † 12-3-1843. Woonst: vermoedelijk Rommersom.
1° Rosalia, ° 2-11-1824.
ss. J.B. Dumont en Barbara Vandebempt.
† 26-11-1890; × 3-4-1847 Petrus Tielemans, en × 10-7-1849 J. Frans Adams.
2° Hubertus, ° 15-8-1825.
ss. Hubertus Lintermans en Barbara Vandebempt.

-
- (72) Het kerkelijk huwelijk van Hendrik V.H. met Thérèse Dumont werd gesloten op 6-10-1816. Burgerlijk echter trouwden ze pas op 8-3-1843, dit waarschijnlijk om hun dochter Alexandrine te kunnen legitimeren. Het is niet onmogelijk dat die handelwijze van enkel kerkelijk te trouwen werd ingegeven door weerspannigheid aan de «nieuwe» burgerlijke wetten van het Frans Regiem. We zijn benieuwd te weten of dergelijke gevallen zich meer voordeden in die eerste jaren van de Franse en Hollandse bewindsjaren.
- (73) De familie Evrard is afkomstig van Geldenaken. De vader van Jan. Pierre Joseph Evrard (Geldoniensis) huwde op 7-1-1806 Maria Theresia Vannerum.

- † 3-11-1885; × 21-2-1859 Rosalia Marneffe, dochter v. Guillaume (Opheïlsem) × Anast. Schoenaerts.
- 3° Barbara, ° 25-9-1827.
ss. Henri V. Hagend. en Barbara Vandebempt.
× Louis Stapel (° 1817), zoon van Jacques × A.M. Jacobs.
- 4° Hyppolite, ° 13-8-1829.
ss. Louis V. Hagend. en Cath. Vandebempt.
† 1-3-1876, jongman.
- 5° Philippus, ° 28-9-1831.
ss. Vandebempt... en M. Ther. V. Hagend.
† te Meldert 20-5-1853, jongman.
- 6° Ermelinde, ° 9-11-1833.
ss. Fr. Collart en Ermelinde Vandebempt.
† 13-4-1859; × 17-6-1857 Cornelius Meeus, ° 18-11-1822 te Meldert, zoon van Hieron. × Victoire Smeyers.
- 7° Josephina, ° 28-1-1836.
ss. Fr. Adams en Ros. Vandebempt.
† 21-10-1860; × 18-4-1860 Ferd. Hieron. V. Nerum (* Wever 1828).
- 8° Theodoor, ° 26-10-1838.
ss. J.B. Stockmans en Th. Dumont.
† 19-9-1843.
- d, XI, Kinderen van LOUIS (X, d, 6°) × Catharina Collart (74). Woonst: Zittert-Lummen tot na geboorte van 5e kind, daarna: Hoegaarden.
- 1° Rosalie, ° 28-3-1827 in Zittert-Lummen.
- 2° Stephanie, ° 28-1-1829 in Zittert, × 4-1-1855 Désiré Putzeys.
- 3° Joseph-Louis, ° 27-5-1831 in Zittert.
† 15-3-1883; × 4-1-1865 Vandenplas Clarisse (Glabbeek).
- 4° Theodoor, ° 5-12-1833 in Zittert.
† 26-3-1916; × 19-2-1873 Julienne Maison, dochter v. Elisabeth Maison.
- 5° Hubert Alfons, ° 26-9-1835 te Hoegaarden.
ss. Henri Ant. Lowet en Cath. Nijs.
† 15-5-1886; × Catharina Uyttebroeck, ° 17-12-1846, dochter van Jan Frans en Theresia Mommaels.
- 6° Leonia, ° 26-5-1839 te Hoegaarden.
× Martin Robeyns.
- 7° Hubert-Adolf, ° 30-8-1843 te Hoegaarden.
ss. Carolus V. Hagend. en Steph. V. Hagend.
† 12-11-1920; × 17-12-1887 Cath. Uyttebroeck, weduwe van zijn broer Hubert-Alfons.

(74) In het doopregister van Hoegaarden staat de doop vermeld van Theresia V.H. dochter van Louis en Angeline Petersen. Waarschijnlijk gaat het hier om een buitenechtelijk kind.

12e Generatie

- a, XII, Kinderen van LIVINUS (b, XI, 3°) × LODEWIJCKX
Florence (° 10-4-1836, † 9-7-1902), dochter van Frans ×
Barbe Haumont.
Woonst: Hoegaarden.
- 1° François, ° 31-1-1847.
ss. Franciscus Lodewijckx en A. Th. Dumont.
† 22-4-1911; × 1879 Marie Boyen, ° 29-6-1853; † 22-
4-1917.
 - 2° Sylvie, ° 12-1-1849.
ss. Hubertus Maison en Barbe Haumont.
† 1929.
 - 3° Louise, ° 4-7-1850.
ss. Josephus Evrard en Victoire Lodewijckx.
† 27-2-1871.
 - 4° Edward, ° 11-8-1852.
ss. Hubertus Maison en Theresia Lodewijckx.
× 6-2-1884 Maria Sweerts (1846-1887); × × 20-7-
1889 Stephanie Taverniers (1867-1945).
 - 5° Constant, ° 28-1-1855.
ss. Hub. Van Ex en Alexandrine V. Hagend.
† 15-1-1928; × 1880 Paulien Baele (1851-1935).
 - 6° Rosalie, ° 21-8-1856.
ss. Leopold Lodewijckx en El. Maison.
† 4-8-1944; × 1894 Alexander Devos.
 - 7° Hedwige, ° 28-6-1860.
ss. Frans Haumont en Rosalie Lucion.
† 24-5-1879.
 - 8° Julienne, ° 6-9-1862.
ss. Louis Stapel en Josephina Marneffe.
† 26-11-1903; × 17-9-1892 Prosper Incolle (Ter Hul-
pen).
 - 9° Anastasia, ° 27-2-1868.
ss. Fr. Cesar Putzeys en Anastasia Ponsaerts.
- b, XII, Kinderen van FERDINAND (b, XI, 5°) × Eugenie Li-
bert (Longville-Incourt) × × Anna Catharina Ponsaerts.
- 1° Jules Joseph, (uit 1e huw.) ° 19-9-1852; † april 1857.
 - 2° Jules Joseph, ° 23-9-1863.
† 1-1-1940; × 12-2-1898 Clotilde Rotti (1879-1937)
× × 22-3-1939 Gabrielle Van Nerum.
 - 3° Maria Anast. Angeline, ° 5-5-1865;
× Ponsaerts.
 - 4° M. El. Palmyre, ° 7-2-1867.
† 24-5-1890; × 26-10-1889 Emiel Debroeck (1868).
 - 5° Charles-Oscar, ° 23-9-1869.
† 21-9-1954; × 21-5-1898 Clemence Machiels (1879-
1949).
 - 6° Emiel, ° 30-10-1871.
† 21-2-1910; × 5-2-1896 Julia V. Herbergen (1873).
 - 7° Theodoor Frans, ° 4-12-1873.

- † 12-4-1876.
8° Sylvie, ° 18-3-1877.
× Eugeen Ravet (Warisoulx).
- c, XII, Kinderen van HUBERT (c, XI, 2°) × MARNEFFE
Rosalie. Woonst: Hoegaarden.
1° Charles Joseph, ° 17-5-1860.
† 16-9-1890, ongehuwd.
2° Anne Marie, ° 29-6-1861.
† als jonge dochter omstreeks 1905.
3° Marie Josephine, ° 21-9-1862.
† 26-11-1887.
4° Clemence, ° 9-8-1866.
† 27-7-1952; × 14-7-1888 Jules Lodewijckx (° 1-9-1862, † 9-12-1924), zoon van Leopold × Rosalie Lucion (75).
- d, XII, Kinderen van Jozef (XI, d, 3°) × Clarisse Vandeplas
(Glabbeek). Woonst: Hoegaarden.
1° Leo Jozef, ° 25-11-1865.
× Marie Caubergs (geen afstamming).
2° Alexandrine-Blondine, ° 13-10-1867.
3° Petrus Theofiel, ° 5-2-1869.
× Rosalie Mertens.
4° Maria Clementia, ° 20-3-1872.
5° Ferdinand Jozef, ° 16-10-1873.
× Dewael (geen afstamming).
6° Filip-Karel-(Oscar?), ° 19-3-1881.
(vroegtijdig gestorven).
- e, XII, Kinderen van Theodoor (XI, d, 4°) × Julienne Maison,
Woonst: Hoegaarden.
1° Kamiel, ° 16-7-1875; † 9-6-1945; × 9-2-1918 Emma
Stockmans, ° 8-5-1883, dochter van J.B. × Julie Col-
laert.
2° Prosper, ° 9-3-1877; † 26-6-1947; × Henriette Collaert
(Zittert-Lummen) (geen afstamming).
- f, XII, Kinderen van Hubert Alfons (XI, d, 5) × Cath. Uytte-
broeck. Woonst: Hoegaarden.
1° Adolf-Virgiel, ° 6-6-1878; † 29-7-1960 (geen afstam-
ming) (76).
2° Alfonsine-Justine, ° 18-2-1885; × 26-4-1911 Henri Nijs,
° 26-8-1876 te Outgaarden, zoon van J.B. × Virginie
Claes.

(75) De kinderen uit dit gezin waren:

Charles, ° 20-12-1889, † 1958;
Leopold, ° 7-12-1890 × Marie Clemence Meeus.
Edouard, 28-6-1892.
Emile, 17-4-1894 × Elise Meeus.

(76) Virgiel V. Hagendoren heeft als dochttertje aangenomen:
Maria V. Hagendoren × Adams Denis.

13e Generatie

- a, XIII, Kinderen van François (XII, a, 1°) × 9-1-1879 Marie Boyen, dochter van Augustin × Vreven.
Woonst: Hoegaarden.
1° Augustin, ° 13-3-1880, ongehuwd.
2° Arthur, ° 15-5-1883; † 1900.
3° Maria, ° 10-12-1884; † 1885.
4° Felix, ° 12-6-1887; † 1892.
5° Albine, ° 19-7-1889; × Raymond Dayers (1882-1959) (77).
- b, XIII, Kinderen van Edward (XII, a, 4°) × Marie Sweerts (1846-1887), dochter van Phil. en A. Maria Dumoulin; ×× Stephanie Taverniers (1862-1945), dochter v. Guill. en Adelaïde Debauche. Woonst: Hoegaarden.
1° Angela, ° 6-11-1889; † 8-1-1890.
2° Juste, ° 10-11-1890; × Emilie Hamels.
- c, XIII, Kind van Constant (XII, a, 5°) × 1880 Paulien Baelé (1851-1935). Woonst: Aarschot.
1° Georges, ° 29-6-1882 × Jeanne Bossa.
(geen mannelijke afstamming; 3 dochters.)
- d, XIII, Kinderen van Jules (XII, b, 2°) × Clotilde Rotti (1879-1937) dochter v. Jacq. × Corn. Aug. Saelmaeckers. Woonst: Hoegaarden.
1° Joseph, ° 1-3-1898 × (1927) Bourgung Marie, wed. Joseph Albert; uitgeweken en gehuwd in Frankrijk.
(geen mannelijke afstamming; twee dochters.)
2° Jeanne ° 21-10-1900, ongehuwd.
3° Leo, ° 28-6-1902, × 9-7-1927 Guirsch Justine, Jeanne. Uitgeweken en gehuwd in Frankrijk.
Kinderen: Marcelle en Charles.
4° Mathilde, ° 5-6-1904 × Hermans Ferdinand.
5° Irène, ° 5-7-1908; × 14-7-1947 Peeters Jean.
6° Corneille Ferdinand, ° 3-1-1910; † 17-11-1914 te Witness (Engeland).
7° Emiel, ° 21-4-1911; priester gewijd te Mechelen op 16-2-1936.
8° Berta, ° 30-11-1913; × 1947 Harry Simons.
- f, XIII, Kinderen van Oscar (XII, b, 5°) × 21-5-1898 Machiels Clem. (1879), dochter v. Désiré × Cecile Finoulst. Woonst: Hoegaarden.
1° Alice, ° 29-11-1899; × 9-2-1929 Devos Fernand.
2° Aline, ° 21-4-1902 × Ulysse Bemelen.

(77) De kinderen uit dit gezin:

Marthe, ° 20-8-1913.

Paul, ° 21-5-1920, geneesheer te Helchteren.

Marcelle, ° 13-1-1924 × Henri Van Gastel.

Het is hier de gelegenheid om een zeer bijzondere dank te zeggen aan juffr. Marthe Dayers die me zeer welwillend en onvermoeibaar heeft geholpen om de gegevens van de twee laatste eeuwen bijeen te zamelen.

- 3° Gabriella, ° 20-2-1906; × 5-9-1934 Octave Detry (Baulers).
- 4° Marie Julienne, ° 22-6-1908; † 29-9-1908.
- 5° Yvonne, ° 15-7-1912 × Albert Eisel.
- 6° Renée, ° 13-1-1916; † 21-10-1959 (Bousval); × Victor Delangre.
- 7° Paul, ° 13-8-1920, ongehuwd.
- 8° Nelly, ° 13-8-1920 × 29-8-1947 Raoul Kips.
- g, XIII, Kinderen van Emile (XII, b, 6°) × 5-2-1896 Van Herbergen Julie, dochter van Ferd. × A. Dumont.
 - 1° Jules Corneile, ° 18-5-1896; † 30-5-1896.
 - 2° Jules, ° 28-5-1897; † 26-12-1897.
 - 3° Maria, ° 25-9-1899; × 2-1-1926 August Capellen (Halle-Booienhoven).
 - 4° Sylvie, ° 24-10-1900 × 8-8-1923 Kam. Vandermolten.
 - 5° Ferdinand, ° 28-5-1903 × Marta Kempnaers (Antwerpen) (uitgeweken naar Uruguay) - heeft één dochter.
 - 6° Emérence, ° 2-4-1905 × Alex Biscompte (Fléron).
- h, XIII, Kinderen van Petrus (XII, d, 3°) × Rosalie Mertens. Woonst: Tienen.
 - 1° Joseph, ° 22-3-1890; † in oorlog '14-18.
 - 2° Louis, ° 15-12-1896; × 2-4-1921 Berta Swings (Herent).
 - 3° Corneille Ferdinand, ° 15-8-1899 × Vansumsen.
 - 4° August, ° 6-12-1903; × 20-12-1930 Eveline Mans (Budinghen).
- i, XIII, Kinderen van Kamiel (XII, e, 1°) × Emma Stockmans. Woonst: Hoegaarden.
 - 1° Marie Julienne, ° 19-9-1922.
 - 2° Joseph, ° 30-9-1925 × 10-1-1951 Julia Lebegge.
Geen afstamming.

14e en 15e Generatie

- a, XIV, Kinderen van Juste (XIII, b, 2°) × Emilie Mamels.
 - 1° Edouard, als jongman gestorven.
 - 2° Gaspard († 1952); × Jeanne Lochie.
Zootje: Luc (woont buiten Hoegaarden).
- b, XIV, Kinderen van Leo (XIII, d, 3°) × Justine Guirsch. Woonst: Linay in Frankrijk.
 - 1° Marcelle.
 - 2° Charles (mogelijke opvolging).
- c, XIV, kind van Louis (XIII, h, 2°) × Berta Swings. Woonst: Tienen.
Theofile × Maria Henkens (geen kinderen).
- d, XIV, Kinderen van Ferdinand (XIII, h, 4°) × Vansumsen. Woonst: Antwerpen.
 - 1° Josephine.
 - 2° Joseph - mogelijke opvolging.
- e, XIV, Kinderen van August (XIII, h, 4°) × Eveline Mans. Woonst: Tienen.
 - 1° Joseph × Vanderkelen (hebben twee zootjes).

- 2° Hubert × Schultz (een zoontje).
3° Nicole.

SLOTWOORD

Met deze XIVe en XVe generatie kunnen we deze stamboom afsluiten. Men kan merken dat er maar weinig mannelijke afstammelingen zijn die het geslacht Van Hagendoren kunnen voortzetten. In Hoegaarden leeft het V. Hagendorenbloed voort, maar dan onder een andere naam. Weldra zal de naam er niet meer voorhanden zijn en dit na vijf eeuwen te hebben stand gehouden. Families komen en gaan, dat is het lot van zovele oude boerenstammen.

Elders dan in Hoegaarden kan het geslacht weer opbloeien, hetzij door de enkele overgebleven Van Hagendorens uit de 14e en 15e generatie, hetzij door nazaten van afgescheurde takken. Zo is een tak, vermoedelijk op het einde der XVIe eeuw, zich gaan vestigen in Verrijck en Boutersem. Deze stam heeft zich aldaar gehandhaafd tot het begin van de XIXe eeuw. Ook deze familie kan zich wijd en zijd verspreid hebben. In 1791 is een *Peter V.H.* uit Boutersem zich in Leuven gaan vestigen, gehuwd achtereenvolgens met Cath. Wouters en Maria Deçré. In 1822 trouwden twee zijner zonen in Leuven. Of te Leuven nu nog nazaten zijn van deze families is ons onbekend.

Rond dezelfde tijd was er nog een andere familie V. Hagendoren in Leuven, waarvan heden nog vertegenwoordigers zijn in het Leuvense. Hun eerst gekende stamvader, *Joseph Vanhaegendoren* kuiper van beroep, evenals de vorige vernoemden, 41 jaar oud in 1833, was afkomstig van Brussel, aldaar geboren in de Kapelleparochie in 1792. Vanwaar zijn de V.H. in Brussel gekomen? Wanneer? Zijn er thans nog afstammelingen? Deze vragen kunnen gesteld worden voor een familie V.H. ons gesignaleerd in Ternat. Op 27-11-1728 huwde te Saintes, J.B. Bert met *Jeanne Marie Vanhaegendoren*, geboren in Ternat. Gilles V.H., eveneens van Ternat (waarschijnlijk haar vader) werd peter bij de geboorte van hun zoontje, J.B. Berte op 28-9-1733 (78).

De stamboom V.H. begonnen we in 1510, maar veel vroeger vermeldden we een familie V.H. in Tienen in de XIIIe en begin XIVe eeuw en op het einde van diezelfde eeuw een familie V.H. te Leuven. Onlangs werden we vriendelijk in kennis gesteld van zekere «Joannes dictus de Haghedorne, filius Willelmi de Haghedorne, de Robinsrode ex parochia de Beckenvort - anno 1332» (79). Waarschijnlijk houden die families V.H. van Tienen, Bekkevoort, Leuven en Hoegaarden verband met mekaar; maar hoe?

Er bestaan dus nog veel leemten en onopgeloste vraagtekens, en we reppen niet eens van die vele mannelijke afstamme-

(78) Mij welwillend meegedeeld door de heer Vandersmissen, Brussel.

(79) Rijksarchief Hasselt - acte 19 (commanderie van Bekkevoort); mij vriendelijk meegedeeld door Fr. Scheys, leraar Tongeren.

lingen in de stamboom waarvan we het spoor bijster zijn geraakt.

Aanwijzingen om die leemten aan te vullen zullen dan steeds welkom zijn.

*
* *
*

Nu de rechte opwaartse lijn is getrokken, kan men ook in de breedte gaan werken en gaan zoeken naar de voorouders langs beide kanten, de opeenvolgende kwartierstaten opmaken. Na 7 generaties heeft men 128 voorouders; na 14 generaties zijn het er 16.384. Onvermijdelijk loopt men vast bij een of andere vertakking, maar men hoeft zo hoog niet op te klimmen als hier het geval was en het zal zeer verdienstelijk en interessant werk zijn omdat men op die manier leert ontdekken met hoeveel families men verwant is en hoe de mensengemeenschap verbonden is. Dat bevordert tevens de goede familiegeest en de broederschap (80).

J. VANDER VELPEN

(80) Voor genealogische studies verwijzen we naar het tijdschrift «*L'intermédiaire des Généalogistes*» uitgegeven door de Société de centralisation des études généalogiques, naar het *Genealogicum Belgicum* en *Brabantica*, twee reeksen die staan onder de uitstekende leiding van de hr. François de Cacamp, en naar het tijdschrift «*Eigen Schoon en de Brabander*» dat vele stambomen heeft gepubliceerd.
ERRATA: In nota 56 en 64 is *Dury* te vervangen door *Bury*; - *Servaes van Ausliet* (blz. 202) moet zijn: *Servaes van Arschot*.

UIT OUDE PAPIEREN

VERBODEN GEBRUIKEN OP ST.-JANSVOND

In opdracht van haar meesteres begaf zich een zekere Goedele, dienstmeid bij Merten Snellaert, «op sint Jansvont des nachts te Duysborch opt kerchof aen de kerke» en plaatste er «een becker met cleederen gedect om saet van steenvaeren te hebben».

Betrapte, werd zij «dairomme gevangen ende ghepynt» en naar de Amman van Brussel verwezen. Maar «want men nyet aen haer en vont dat si yet wiste wat men metten sade doen soud: / ander dan datse haer meesteresse daer ghesonden hadde en alsoe ghewyst te doene» koos Goedele genade en «soe liet se damman punten omme v croenen» (1409).

(ARB, Rekenkamer nr. 12700, f° 139).

P. LEYNEN

Bijdrage tot de geschiedenis van Vrouwenpark

(Vervolg van jg. XLIV (1961, blz. 133)

- C. f° 198 Mechelen, 2 september 1342 (A. n° 368)
Frater Arnoldus cellerarius monasterii de P.D. ad opus ejusdem in hereditatem cum fundo et attinentibus suis Egidii dicti Sculoghe sitis juxta forum Machliniensem inter hereditatem dictam vulgariter Vulse... et hereditatem Johannis de Berlaer... (cfr. f° 199, akte dd. 19 sept. 1342).
- C. f° 184 Mechelen, 12 okt. 1342 (A. n° 371)
... quod Elizabeth relicta Helye dicta ex Brult uxor moderna Johannis dicti de Boeloe emancipavit Elizabeth ejus filiam... dicta mater superportavit... usumfructum... super domo in Brule in proximo bonis Walteri dicti ex porta in illa parte versus Dylam... reportavit... hanc... hereditatem... domicellabus Margareta, Yda et Gertrude... sororibus carnalibus monialibus de P.D...
- C. f° 28 v° Rotselaar, 19 juni 1345 (A. n° 375)
Vrouwe Margrete van Dormale, abdisse...
- C. f° 22 Rotselaar, 21 sept. 1345 (A. n° 376)
- C. f° 86 v° Leuven, 26 maart 1347 (A. n° 377)
... Beatrix relicta Johannis quondam dicti Jacobs... usumfructum suum super porcione domus... sitis in vaccarumstrata in proximi bonis magistri Ludovici de Oppendorp, canonici Beati Petri...
- C. f° 97 v° Haacht, 24 juni 1347 (A. n° 380)
... dat Wouter de Baermakere van Meerbeke ende Ghe-raerd sin brueder... lant... gheleghen... int holterbruec in 2 stucken neven Wouterslant vanden Valvedeken.
- C. f° 97-98 Haacht, 1348
... Lysbet Sbaerdemakers van Meerbeke... lant... int holterbroec... aen de hoemberghe... biden ouden voerde...
- C. f° 116 Wommersom, 4 juli 1348 (A. n° 381)
... Mier vrouwen Margareta van Rode, abdisen van Vrouwenperke, bruder Vranx Hoeghmeesters, bruder Peters meesters van Boudens, bruder Jans Meesters van den Lachhuse... in den iersten Henric van Binkeem, Willem Coeman, Jan Bogaert, Peter Vorencleren, Vranke vanden Damme als scepenen van Wolmerseem, Lambrech Wanken, Herman die Smet, Willem Amilijs, Jan Waterman, Jan Wouwerman, Henric Van Daune, Otte van Vorlo, Jan van Daune, Andries Valkenlieben, Jan Librechs sone ende sieren alle van Wolmerseem. Item Jan Stevens, Liebrech vander Boscellen, Gheert vander Beken, Wouter Ymmen, Gheert van der Voert scepenen ende Henric Robijns van Hakendoern... den steynen beempt te Lintere wert... aenden beempt die men seyt verkenseusel... den tomen van Hespine... Jan van Leu-

- we, Geert Vorenberten, Jan Wolsac, Willem van den Wouwere, Librech Recke, Wouter Heynmans, Gheert van Corteloe van Orsmale, item Henric Honech, Jan Staes, Jan Calant, Jan van Landenne, Jan Coyere van Weser....
- C. f° 256 Aarschot, 14 januari 1350 (A. n° 382)
.... quod Johannes dictus vanden Boelenrode de Gheelrode de Gheelrode filius quondam Yde dicte vanden Boelenrode superportavit.... partem.... in prato dicto Roesbeemt.... Gosuinus dictus vanden Boelenrode frater Johannis....
- C. f° 98 v° Haacht, 2 februari 1351 (A. n° 384)
.... dat Godevaert vanden Roede van Hacht.... heeft ghecreghen.... ieghen Gielijse vander Scueren ende.... Lysbetten sinen wive.... eusel.... inden corenbemdt tusschen Magriten Frieseussel ende Gheraerds Smeeds eusel....
- C. f° 202 Tildonk, 5 mei 1352, (A. n° 385)
.... Jan die Smet van Tieldonc.... droech op.... op 1½ dachm. eusels gheleghen inde parochie van Tieldonc.... metten inde aen die vonder achter der Zielmissenhof.... ghelijc dat hise ghecreech jeghen Katrinen vander Straten ende jeghen Aerde ende Katrinen hare kindere.... te Goedeverts behoef van den Rode van Hacht.... dit tughen als late Her Godevert vander Haedocht die pape, Jan vanden Nieuwenrode, Jan die Smeet, Jan vander Straten omdat die voergheseide laten neghenen zeghel en hebben....
- C. f° 262 Tienen, 2 okt. 1352 (A. n° 386)
.... quod Gerardus dictus Venerberten de Goestnoeven, Johannes filius quondam Willelmi Venerberten quondam fratres dicti Gerardi et Otto dictus Muys de Hespinis superiore.... quasdam terras arabiles vulgariter dictas Baeckcker.... inter Hespinis superiores et Goetsnoeven....
- C. f° 98 Haacht, 15 dec. 1352 (A. n° 387)
.... dat Godevaert vanden Rode van Hacht ende heeft ghecreghen.... ieghen Willemme Wittebolle.... onderpande siin huys ende sijn hof.... inde Brabantstrate tuschen Wouters van Verkendonc ende Henrics goet vander Linden....
- C. f° 163 dd. 21 januari 1353 (A. n° 388)
.... quod Arnoldus dictus de Onkele filius quondam Johannis recognovit se debere fratri Johanni filio suo fratri de P.D.
- C. f° 98 v° Haacht, 1357 (A. n° 390)
.... dat Jan Gheelee.... heeft ghecreghen.... ieghen Reyners Vernaven ende.... Hermanne sinen sone.... eusel.... aen die Scaerrint.... dachmale beemds in twe stucken int scoubreuc denen aen de coutere ende dander aen Jans bemdt van Overbeke....
- C. f° 163 dd. 27 februari 1395 (A. n° 391)
.... quod frater Johannes filius Arnoldus dicti de Oncle frater de P.D. contulit fratri Arnoldo dicto Bloys magistro monasterio de P.D.

- C. f° 63 Rotselaar, 15 mei 1361
... Jan Moens de Scoemakere.... een hofstadt met enen huysen
betijmmert.... belegghen.... inde prochie van Wezemale onder
den heren van Rotslair te Dieve....
- C. f° 258 Aarschot, 2 februari 1363 (A. n° 394)
... quod Johannes dictus de Rode junior superportavit....
de consensu Machtildis uxoris sue domum.... contra Bergh-
strate inter domos Walteri dicti Doefne et Adylie dicte Dylle
Coerlebuys.... Johanni Thenus (Thens?)....
- C. f° 279 dd. 27 september 1363
... frater Franco de Wijchmael magister de Comtich et
Johannes de Okele magister de Boudens tamquam procura-
tores.... domine abbatisse....
- C. f° 85 v° Leuven, 20 maart 1370 (A. n° 402)
... Willelmus dictus de Wenczele miles superportavit.... im-
positus est.... frater Henricus de Scilthoven, conversus dicti
monasterii de Parcho Dominarum....
- C. f° 183 v° Leuven, 16 dec. 1370 (A. n° 403)
... quod Petrus dictus Abraen superportavit.... domum....
in vaccarum strata inter bona monasterii de P.D. et bona
Franconis dicti de Calstris.... impositus est.... frater Hen-
ricus de Scilthoven nomine.... monasterii....
- C. f° 183 v° dd. 28 november 1372 (A. n° 405)
... quod Dominus Arnoldus de Gradu, presbyter tamquam
villicus monasterii de P.D.ad tertiam partem molendini
dicti de Boemale.... in Werf supra Diliam ante mansionem
de Oerbeke et fecit.... hereditarie.... Walterum, Henricum,
Judocum et Gerardum dictos Eueloghe, fratres, filios Wal-
teri quondam dicti Eueloghe, domicellam Judocam sororem
dictorum fratrum, relictam Johannis quondam dicti Comam,
johannem dictum Rike, eorum sororum et domicellam Odi-
liam ejus uxorem, dominam Elizabeth relictam domini Ywanii
quondam de Winghe militis, Ywanum, Godefridum et Eli-
zabeth ejus liberos....
- C. f° 264 dd. 18 juli 1373 (A. n° 406)
... Gerardus de Rivo de Hakendover.... supra mansionem
Danielis Leemans.... sitam apud Wesere inter mansionem
Arnoldi de Busco et pratum Danielis de Curia ac terras Hen-
rici quondam de Atrio.... et stratam.... vulgariter.... Zoetine-
strata quo itur versus Orsmale.... ad usum domicelle Mar-
garete de Calstris sacriste quondam monasterii P.D.
- C. f° 270 Tienen, 9 juli 1378 (A. n° 409)
... Wouter Roelofs heft gheloeft voer Henriken van Hop-
pelbrugghen sone wile Arts van Hoppelbrugghen.... ende
brueder Jacobe Loenijs....
- C. f° 254 v° Aarschot, 30 januari 1380 (A. n° 410)
... quod Johannes dictus Nouds de Merode superportavit....
domum suam et curtem cum brassatorio seu camba.... juxta
forum de Arcot inter domos Peregrini filii quondam Pere-
grini et Walteri dicti de Spelhove....

- C. f° 43 v° Kuntich, 25 juli 1380 (A. n° 411)
... dat Jan Swans ende Henric Ghebrudere sijn comen
voer Wouteren vandervarent scoutheit miins heren sabs van
Inden int hof te Comptich ende over manne Arnout Wou-
tere Henric vanden Bossche Henric van Ghiesteren ende Jan
Noppenay.... op de wuwer.... ieghent der kinderwuwer van-
dalenbroec ende Arnout Woutershof....
- C. f° 80 Rotselaar, 12 mei 1381 (A. 412)
... dat.... Jan van Nederheem, Aert van Nederheem, Gheert
van Nederheem, alle ghebrueders, Wouter die Tot.... Mar-
greten sijns wijfs ende Goert Berten.... Katelinen siins wijfs
... hebben oghedraghen.... op Devkens rot.... waert daer
in ghegoet.... miin vrouwe Margriete Oemkens, abdisse....
- C. f° 77 v° Rotselaar, 12 mei 1381
... dat Aert Bertman.... droech op.... lants.... gheleghen....
op devekensrot tusschen Jan Sproefsgoet.... daer inghegoet
met oerlove ons liefs heren van Rotselaar, Jan here van
Rotslaer, erfdrossate in Brabant, voecht van Triecht.... mijn
vrouwe Margrete Oemkens, abdisse....
- C. f° 263 Hakendover, 18 september 1382 (A. n° 413)
... dat Meeus metten Huven als meyer mijns heren 's abds
van Vliederbeke.... Henric Oliviers, Henric van Grimde, Jan
metter Huven des voers. Meeus sone ende Henric vanden
Broeke smet als late des voers. 's abds van Vliederbeke,
item Jan Quacke als meyer mier vrouwe van Binkeem....
Goeswijn Yliaes,.... Willem van Stibbeke, poirter van Thie-
nen.... op die woninghe mier vrouwen der abdisen van
Vrouwenperke.... gheleghen ten Haechdorne tuschen die
wooninghe Henrics vanden Berghe ende mijns Oliviers van
Binkeem.... brueder Jacobe Loems conciers van Vrouwen-
perke....
- C. f° 42 Kuntich, 10 maart 1383 (A. n° 414)
... dat comen is Marscieljs vanden Molkenen voere Wou-
teren vander Varent scoutheit mijns heren 's abs van Inden
ende voere die scepenen van Comptich in sijn hof te Comp-
tich, Henric van Giesteren, Johannes Boelen, Jan Everarts
ende Jan Lobart ende heeft oghedraeghen.... eene zille
hofs.... neven thof te Comptich van Vrouwenperke.... ende
neven tgoet Henric van Cappendale....
- C. f° 132 Vrouwenpark, 26 april 1383 (A. n° 416)
Domina Margareta abbatissa de P.D. ... Dominus Robertus
de Endonc, presbyter, investitus ecclesie de Wolmerseem
(cfr. idem f° 132 v°, akte dd. 28 juli 1383).
- C. f° 42 Kuntich, 11 mei 1384
... dat comen is Henric van Vissenaken van Comptich voere
Wouteren vander Varent scoutheit miins heren sabs van
Inden in sinen hof te Comptich ende voer die manne Jans
van Oappelbrugghen, Henric vanden Bossche ende Jan Ca-
pelleman.... profite Jan Eyermans van Rotslaer....
- C. f° 42 Kuntich, 23 mei 1384

- dat Alijt Ghielijts met.... Janne Ghielijts haren man voere Wouteren vander Varent, scoutheit miins heren sabs van Inden in sinen hof te Comptich ende voer die manne Jan van Ooppelbrugghen, Henric vanden Bossche ende Jan Cappellemans.... heeft oghedraghen.... ten.... profite Jan Eyer-mans van Rotslaer....
- C. f° 262 v° Tienen, 2 oktober 1384 (A. n° 422)
Geert Poet (Soet?), pourter van Thienen.... tghelleghe.... inde Peperstrate.... voertijts toebehoerende.... heren Janne Peters, cantor te Thienen met manissen Lambrechts Knappe van Winde meyers Wouters sone heren Jans wilen van Keesbeke.... opdroech.... brueder Geerde van Meerhout con-viers van Vrouwenperke....
- C. f° 23 Rotselaar, 12 januari 1385
.... Jan die men heet Crols.... Jan Kyp van Wesemale.... op devekensrot Jan Proest.... bruder Jacob Lonys....
- C. f° 262 v° Rotselaar, 1 april 1385
... dat Jan die Proesst.... heeft oghedraghen.... lants.... op Devekensrot tusschen des cloesters goet van Vrouwenperke ende Aert Neefs goet ende een hoefken opt selve velt tusschen Gheerts goet van Utheem.... ende.... eusels.... He-nes Ghedarft....
- C. f° 43 Kuntich, 12 januari 1386
.... Jan Eyer-mans van Rotslaer.... Wouter vander Varent, scoutheit te Compticht.... brueder Jacob Lonys, conveers ende meester vanden cloester van Vrouwenperke.... Kathel-ine Noppenays te Comptich.... Vranc Van Averendoeren....
- C. f° 63-64 Rotselaar, 6 oktober 1387
Merten die Beckere, Gheerts naturlec sone die men heet metten crocken.... in scepstal tusschen Wouters wiingheerds goet ende Jans Verhergrachtgoet.... neven Henric Ridders-goet....
- C. f° 197 Tieldonk, 9 oktober 1390 (A. n° 427)
In den jare ons heren.... tughden die goede liede van Tyel-dunc van der tienden die de heren van Camere, die heren van pitsenberch ende miin vrouwe van Vrouwenperke te gader souden hebben soe wat recht dat eelc in die tiende soude hebben.
.... tughde Jan die Witte LX jaer.... Jan die Smet.... Goesen Heyman.... Jan Stucknich.... Jan Vranxs.... Jan van Molle.... Jan Gerarts.... Jan uter helicht.... Aert die Witte....
- C. f° 262 v° Tienen, 1 maart 1390
.... dat Henric Ghilis van Sinte Mertens Vesnake wittich man Marien Stoeps Goedele weerdinne Jans wilen Stoeps ende Heelwych Stoeps der selver goedelen dochter.... ver-cocht hadden.... (aan) Vrouwenperke.... een half bonre lants ghelegghen tuschen Bunsbeke ende Puppinsvoert inde Sit-tert biden Molenwech in deen zide ende der voers. abdissen

bemd in dander side.... dat si Jaenne van Lovene wevere ten Haechdorne....

- C. f° 276 Goetsenhoven, 10 september, 1390 (A. n° 426)
Wij Jan van Bost, Syghere Claes, Syghere van Winde, Jan de Rese, Goeswijn vander Sainlen, Vranke vanden Poele ende Gheert Thenis, scepenen sdorps van Goetsnoven doen cont.... dat.... Peter van Wersbeke, Gheert Peterssone van Goetsnoven met manisse Jans van Hacht meyer.... een gheleghe.... dat wilen was sijns vaders beleghen te Goetsnoven tusschen de kerke ende die Beetstrate.... brueder Gheert van Meerhout conviers te Vrouwenperke....
- C. f° 270 v° Zuurbeemd, 16 juli 1391 (A. n° 429)
.... dat Henric Vermaghoudere.... nam van Brueder Jacobe ende brueder Gheerde conversen.... van Vrouwenperke... lande beleghen te Zoerbeempde....
- C. f° 270 Tienen, 6 augustus 1392 (A. n° 430)
.... Wanier van Lijsmeel naturelec heeft bekint dat hi sculdich es brueder Geerde van Meerhout conveers van Vrouwenperke....
- C. f° 83 v° Leuven, 2 decémbre 1392 (A. n° 432)
.... quod dominus Arnoldus vanden Graet, presbyter tamquam villicus monasterii de P.D. accessit.... ad duas domos in vico dicto Pensenpoel.... inter bona Willemi dicti Huyghen sutoris antiquorum calceorum et bona magistri Henrici quondam dicti Tsam....
- C. f° 83 Leuven, 2 december 1392 (A. n° 432)
.... quod dominus Arnoldus vanden graet presbiter tamquam villicus monasterii de P.D.
- C. f° 83 Leuven, 15 december 1392
.... quod Wilhelmus uten helecht recep̄it a domina Kathelina de Wilre, abbatissa monasterii.... duas domos contiguas.... in vico dicto Pensenpoel.... inter bona magistri Henrici quondam dicti Tsam et bona Wilhelmi de Huyghen sutoris antiquorum calceorum....

Dr. J. COOLS

VOLKSOVERLEVERINGEN en VOLKSWIJSHEID

RAADSELS EN SPREEKWOORDEN

De uitgave van het «*Prisma Spreekwoordenboek*», samengesteld door G.A. Mesters in opdracht van de uitgeverij «*Het Spectrum*», heeft naast andere verdiensten ook deze, dat ze de rijke schat van Nederlandse spreekwoorden opnieuw in het daglicht stelt.

Het ontstaan van spreekwoorden gebeurde geenszins willekeurig: hun opdracht is, leerzaam te zijn. Deze eigenschap vestigde trouwens reeds in de tijd van het Humanisme de aandacht van de geleerden op zulke volksrijmpjes, zodat menig intellectueel ze in boeken en bij voordrachten te pas bracht.

Naar verluid, dagtekenen de eerste bundeltjes gedrukte spreekwoorden uit de 16e eeuw, waarbij dat van Johannes Agricola wellicht de kroon spant. Sindsdien zagen talrijke, soms zeer mooie verzamelingen het licht.

Volgens Seiler zijn de spreekwoorden «volksspreuken met leerzaam karakter en een buiten de gewone omgangstaal stijgende vorm». Meer kernachtig zegt ter Laan: «Volkswijsheid en levenservaring in beknopte vorm.»

In elk geval zijn de spreekwoorden de reflex van het gemeenschappelijk voelen en denken. En ofschoon sommige ongetwijfeld de «eigen aard» beter leren kennen, toch zijn de werkelijk kernachtige spreekwoorden gemeenschapsgoed geworden van de ganse mensheid en laten zich niet meer de weg versperren of lokaliseren door staatsgrenzen.

De meeste spreekwoorden stammen uit de volksmond, maar volksschrijvers, moralisten en puntdichters hebben ze opgetekend, geformuleerd en soms hertoetst, terwijl Pater Poirters, Bredero, Cats e.a. er ook talrijke originele uit de pen hebben geschud, die dan later algemeen verspreid geraakten en tot het volksgoed behoorden.

Voorals Jacob Cats, die geboren werd te Brouwershaven in Zeeland (1557) en te 's-Gravenhage op 13 september 1660 overleed, werd door zijn spreekwoorden beroemd. Hij kende er iets van om de vlijmende spot voor de goede zaak te hanteren en wist de ondeugden onbarmhartig te geselen :

*«Geen spies en maakt zo diepe wonden,
Als achterklap en boze monden».*

Naast de eigenlijke volksspreuken zijn er ook, die ontleend werden aan de geschriften der klassieke Oudheid, en menig ander spreekwoord nam van uit de Bijbel een vlucht over gans de wereld, b.v.: «Wie een put graaft voor een ander, valt er zelf in». En laten wij hierbij reeds dadelijk opmerken, dat talrijke spreekwoorden een uitgesproken godsdienstige inslag vertonen: «De man wikt, maar God beschikt» - «In Gods zegen is alles gelegen».

Sommige spreekwoorden hebben dus wel een zeer eerbiedwaardige leeftijd, hetgeen niet belet dat er ook in onze tijd nog ontstaan, want waar een taal leeft, ontstaan nieuwe spreekwoorden en zegswijzen.

Naast de spreekwoorden staan dan de volksgezegden, die soms, maar meestal ten onrechte, bij de spreekwoorden worden gerangschikt. De volksgezegden ontstaan als een ruwe, ongeboetseerde stof, in huis, veld, en stal, bij alle mogelijke gelegenheden. Tussen de loutere volksgezegden en de spreekwoorden staan de zg. «zei-gezegden», waarvan Prof. Dr. C. Peeters in «Eigen Aard» pittige voorbeelden geeft. Soms vangen deze zei-gezegden met een spreekwoord aan, maar wordt bovendien een verklaring gegeven, doorgaans een paradoksale overdrijving, die de komische kant beklemtoont en de opvoedende (als ze er is) in de schaduw stelt. Een voorbeeld: «De verstandige geeft toe, zei de os, en hij begon te trekken».

Naar de vorm wordt het volkse spreekwoord gekenmerkt door een felle beeldspraak en een treffende bezieling van zaken en begrippen, wellicht onder invloed van het in de volkslagen eertijds zeer verspreide animisme. Ritme en rijm zijn dikwijls aanwezig. Het spreekwoord zint op de verrassing, het paradoks, woordenspel en zelfs sarkasme. Geleidelijk ontstonden er ook specimina, die met een zeker ironisch behagen de veruitwendingen van het egoïstisch-gericht, materiële leven aanprijzen (Eerlijk duurt het langst... om rijk te worden). Maar doorgaans bleven ze toch de aanvankelijke bedoeling getrouw, een moreel-gezonde en algemeen erkende waarheid te beklemtonen.

DE EEUWENOUDEN RAADSELMOTIEVEN

Veel van de moderne raadsels - zoals de zg. «kruiswoord-raadsels», - behoren in feite tot de denksport. Toch komen de echte af en toe, zoals in kindertijdschriften, nog uit de hoek. Het raadsel beantwoordt inderdaad aan een zeer oude massapsychologie. Raden vergt meer instinktmatige combinatie, spitsvondigheid en verbeelding, dan rein-logisch denken. Men «tast» meer naar de oplossing, dan deze systematisch te zoeken. De onderscheidenlijke elementen uit het volksgeloof leren ons, dat het associatieve denken, het denken met betrekking op iets eigenaardigs, het denken in fantasievoorstellingen, gevoelsindrukken en vermoedens, dé eigenlijke vorm is, waarmee de eenvoudige volksmens de niet dadelijk zichtbare en tastbare dingen beschouwt, beschrijft en verklaart.

Richard Beitel laat in zijn standaardwerk «*Deutsche Volkskunde*» (Berlijn, 1933, blz. 392) het volksraadsel samengaan met de oude offervragen van de heidense priesters, druïden e.d. Aldus heeft het wellicht een verre magische oorsprong. In elk geval waren ze reeds in de Oudheid populair, zoals blijkt uit menige overlevering zoals de zg. raadselsprookjes, waarin een koning zijn dochter schenkt aan de man, die de moeilijkste raad-

sels oplossen kan, ofwel aan de man, die raadsels kan opgeven waarop elkeen het antwoord schuldig blijft. Ook talrijke «richterraadsels» zijn bekend, waarin verteld wordt over een veroordeelde, die de vrijheid terugkreeg nadat hij de rechters een raadsel voorschotelde, dat zij ondanks hun wijsheid niet ontsluiëren konden. In menig vertelsel is het de vrouw van de veroordeelde, die als reddende engel optreedt.

Inhoud en onderwerp van de raadsels zijn zo verschillend als de ervaringswereld van de eenvoudige mens rijk is aan facetten. Ter Laan noemt o.m.: natuurraadsels, beschrijvende raadsels, richterraadsels, bijbelse raadsels, kwelvragen, humoristische en dubbelzinnige raadsels, boerenraadsels en rekenraadsels. Hij spreekt ook over «raadspelen», voornamelijk kinderspelen, waarbij het raden een voornaam onderdeel vormt.

Vele motieven stammen uit de Bijbel. Zo hebben uit het Oude Testament de ongeboren maar gestorven Adam en Eva, de moordenaar van het vierde deel van de mensheid (Kaïn), Noach en zijn ark, de vrouw van Lot, Elias en Jonas en volksraadsels steeds tot inspiratiebron gediend.

Naar de vorm zijn de raadsels zeer afgewisseld en variëren van zeer korte raadsels tot kleine vertelsels, die soms aanvangen met de woorden: «Ik ging eens wandelen en zocht iets».

Terwijl de oudere doorgaans langdradig en uitgesponnen zijn, bestaan de nieuwere raadsels meestal slechts uit de kern en een kleine omraming. Deze omraming dient als inleiding of geeft de omstandigheden van plaats en tijd, terwijl de laatste versregel tot raden uitnodigt: «Ra-Ra, wat is dat?»

De omschrijving vormt steeds de eigenlijke «kunst» bij het raadsel-opgeven, en wordt doorgaans verlevendigd door het rijm. Toch bestaan sommige andere slechts uit een prozaïsche vraag, b.v.: «Waarom knijpt de haan de ogen toe, als hij zingt?» (Omdat hij zijn liedje van buiten kent).

Terwijl het eigenlijke raadsel met strofische bouw, rijm of stafrijm, dikwijls een pareltje is van uitdrukingskunst, zijn de alledaagse raadsels minder ingewikkeld. In menige streek zijn het zelfs alleen de eenvoudige raadsels, die bij het volk nog voortleven.

A. VAN HAGELAND

Het oude Zelem

(Vervolg van blz. 248)

DE TIENDENHEFFERS TE ZELEM

Ontstaan

Wanneer men in de middeleeuwen een nieuwe parochie wilde oprichten, dan was het een eerste vereiste dat deze, volgens de kerkelijke voorschriften, voorzien werd van voldoende bestaansmiddelen. De pastoor kreeg gewoonlijk een hofstede met wat land, ook Curegederen genaamd, en als verdere inkomsten had hij het recht op de gehele of gedeeltelijke tienden en de offergiften.

De tienden waren belastingen die de parochianen aan de genierter of tiendenheffer verschuldigd waren op landbouw en veeteelt. Ze beliepen omtrent het tiende gedeelte van de ganse opbrengst. Deze handelwijze was door Karel de Grote verplichtend gemaakt, in 794, en slechts de Franse Revolutie zou er in 1789 een einde aan stellen.

De kerk was immers in de gemeente gekomen, dank zij de heer. Het was dan ook zijn plicht te zorgen voor degelijke diensten waarop de gemeente recht had en welke door de gemeentenaren dienden onderhouden. In de eerste eeuwen zagen we de heren alle tienden opstrijken om in het bestaan en onderhoud van een priester te voorzien. Zoals we het betalen van een kleine tol voor het gebruik van de oven, de molen en de waag van de heer hebben, zo ook zou iedereen het tiende gedeelte van zijn opbrengsten aan de heer afstaan. Het zal dan ook logisch toeschijnen dat de goederen en inkomsten van de kerk onder het beheer van de parochianen zelf stonden die door de kerkmeesters werden vertegenwoordigd.

Er waren verschillende soorten van tienden. We hebben gekend de grote tienden of belastingen op het graan, de veldvruchten en het vee, de kleine tienden die slechts op de hofbouw terugslaan en de vleestienden, die ook schapen en kippen omvatten. Ook sprak men te Zelem van de oude tienden, dit waren de belastingen die betaald werden op gronden, welke sedert lange tijd bewerkt werden, in tegenstelling met de nieuwe tienden of novaliën, die moesten geleverd op de nieuw bebouwde of nog te ontginnen landen. Zo werden vroeger de tienden tot onderstand van de pastoor en van de kerkelijke diensten ofwel aan de heer van Zelem, ofwel, ten gevolge van een geestelijk meesterschap dat een kerk of klooster hier verkreeg, aan een van deze laatsten afgegeven.

Overdracht van de tienden

We vonden de benaming van deze instelling terug in de oude Zelemse volksmond. Men sprak van de «Tiende Landen» gelegen ten westen van de Rodenberg, wat o.i. beduidt dat daar graanakkers of schooflanden lagen, en in het artikel 12 van het

keurboek werd melding gemaakt van «den tienden wagen». Volgens dit artikel mag niemand zijn varkens laten loslopen zover de tiendenwagen gaat. De graantienden werden vroeger, zolang men in natura betaalde in de graanschuur of tiendenschuur geborgen en afgehaald bij de pachters door een wagen, tiendenwagen geheten. Het was dus mogelijk deze belastingen af te staan aan abdijen en kloosters of aan andere heren. Zo verkoopt Willem, zoon van wijlen ridder Jan van Geneffia aan de abt van het St.-Bernardusklooster aan de Schelde bij Antwerpen op 17 december 1293, al de goederen die hij te Zelem bezat voor 633 pond, Brabants geld, met bovendien 25 pond voor de tienden en andere goederen van zijn vader, die door deze laatste als aalmoes aan de abdij werd geschonken. De akte, in het Latijn opgesteld, luidt in vertaling: «Aan alle kristelijke gelovigen die deze brief zullen lezen, zeggen wij, Niklaas vanden Steen en Hendrik van Dal, schepenen van Mechelen, heil. Tevens bevestigen wij hierdoor dat in onze tegenwoordigheid, Willem, zoon van heer Jan van Geneffia, ridder, persoonlijk verklaart verkocht te hebben aan de geestelijken, de abt en de abdij van St.-Bernardus, Cisterciënsers van het bisdom Kamerijk, alle goederen die hij eens te Zelem in bezit had voor 633 pond, waarvan het geld Brabantse koers heeft. Verder vraagt hij nog 25 pond die genoemde geestelijken zullen moeten betalen voor de tienden aldaar gelegen. Wij bekrachtigen insgelijks dat Willem deze sommen van 633 en 25 ponden heeft ontvangen van Walter de Bau, medeburger van Mechelen. Tot eeuwige herinnering hiervan hebben wij aan dit stuk onze zegel en deze van Willem gehangen. Gegeven de vijfde dag voor het feest van St.-Thomas, apostel in het jaar des Heren, 1293». Dit oorspronkelijk handvest was 18 cm breed en 13 cm hoog. We hebben de beschrijving ervan teruggevonden in de «Bijdrage tot de geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant», 3e jg., januari 1904, blz. 51-52. De schrijver, C.L. Van Cauwenberghs, verklaarde het document in zijn bezit te hebben, doch dat de zegels verloren waren gegaan.

In 1282 staat Arnold, heer van Zelem aan de abdij van Averbode zijn eigen rechtsaandeel af op de begeving en op de grote tienden van de kerk te Oostham. Zulks blijkt uit zijn schrijven, gericht tot de toenmalige aartsdiaken van Kempenland, Geraard van Nassau. Geraard van Wassenberg, heer van Born, verklaart in 1293 dat Willem van Geneffe aan de St.-Bernardusabdij van Antwerpen twee delen van de tienden te Zelem geschonken heeft, en Arnold V, graaf van Loon, treedt als getuige hierbij op. Op donderdag 3 juni 1294 bevestigt Hendrik Berthoud, bijgenaamd van Duffel, en heer van Zelem en Geel, dat de aanspraak van hem en zijn vader op de novale tienden van Geel, die aan de St.-Bernardus-Abdij toebehoorden, ongegrond was. In 1297 keuren Mechtildis, zuster of dochter van Arnold van Zelem, die in de slag van Woeringen sneuvelde, en haar

gemaal Hendrik Berthoud, heer van Duffel, de gift goed die door Arnold van Zelem aan de abdij van Averbode werd gedaan. Door toedoen van de graaf van Loon, Arnold V, had de heer van Zelem de tienden van Oostham en het begevingsrecht over de kerk aldaar, aan genoemde abdij afgestaan.

De grote tienden te Zelem werden dus geïnd ten voordele van de abt van het St.-Bernardusklooster te Antwerpen, die in 1659, de bisschop van Antwerpen was. Het derde deel echter hiervan kwam ten goede aan de pastoor van Zelem, samen met al de novaliën.

Verplichtingen van de tiendenheffers

Aan het recht om de tienden in Zelem te heffen, was voor de abt van St.-Bernardus een grote verplichting verbonden. De synodale statuten van het bisdom Luik, op een kerkvergadering van het bisdom opgemaakt, behelsden volgende bepalingen met betrekking tot de tiendenheffers: «De groote thiende is gehouden tot onder houdinghe vanden schip der kercken in allen syn delen, te weten van den eersten steen vanden fundament tot syn bovenste, in mueren, in twee gelasen (ruitien), de claricheyt des lichts inbrengende naer den beelde vanden heylighen cruysse, tot eenen sulder ofte testudine ende het bedecksels totter grooter clocke, die welcke clocke moet wesen soo swaer van gewichte dat sy ghehoort can worden als men se luydt of als sy slaet door de geheele prochie der thienden, ende totale t'gheene daer de voorschreven clocke op is rustende met syne houte timmeragie, tot eenen varre, tot eenen beer, ende totten principalen gelase in den choir aende syde oriental vande cleynder clocken ende van den thooren te onderhouden, dat volght nae den recht vander voorschreven clocke, eest saecke dat den thooren is getimmert van hout oft steenen, soo syn de inwoonders der prochien daer inne gehouden, maer eest, dat den thooren staet op de mueren vanden schip van der kercke want de grote thiende is ghehouden tot onderhout van den voorschreven schip in alle syn deelen.... Ende de cleyne thiende is gehouden tot onderhout van den choir, maer in die plaetsen in de welke die pastoors oft rectoors in de plaetse vande cleyne thiende, uyt andere groote thiende seeckere pensioen syn treckende, maer nochtans soo veele niet, dat sy ten respecte van die portie het choir tot nogtoe hebben onderhouden, soo blyvet ten laste der geerne die 't tot noch toe hebben onderhouden....».

De beuk van de kerk moest onderhouden worden en alle herstellingswerken van het dak gedragen worden. Verder moest de abt alle priester- en kerkgewaden leveren om op behoorlijke wijze de dienst van de Heer te verzekeren. Volgens boven gemelde synodale statuten van het Bisdom Luik moest hij bovendien een «banlocke» leveren en deze moest zo zwaar zijn, dat ze kon gehoord worden zover men de tienden ging ophalen. Daar het gehucht van Heze zich ook nog onder de parochie

Zelem uitstrekke, was het nodig een zware klok te hebben om aan de gestelde eisen te voldoen. Deze klok werd door de abt van St.-Bernardus, toen bisschop van Antwerpen, in 1659 gegeven; zij woog 412 pond.

De pastoor moest het koor van de kerk onderhouden, en om deze reden zien we soms dat dit gedeelte schoner en beter onderhouden is dan het overige van de kerk. De toren stond ten laste van de gemeente, indien hij niet op de beuk van de kerk stond, anders moest hij samen met de kerkbeuk onderhouden worden. Om deze vrijstelling was de abt van Antwerpen verplicht in het dorp van Zelem een hengst, een vaars en een beer (varken) tot gerief van de gemeentenaren te leveren. Wanneer de merrie een veulen voortbracht, dan werden hiervoor 5 stuivers betaald, en als de koe een kalf afwierp 2 blanken of 1 oude stuiver. De gemeente was verder verplicht het kerkhof te ommuren en te zorgen dat er geen dieren konden doordringen: het werd voorzien van een afsluiting met draaikruis. Het dak, de muren en het houtwerk van het portaal van de kerk waren eveneens ten laste van de gemeente.

Al deze gegevens werden ons verschaft door het register van Nic. Janssen van 1647, blz. 13. Wat de pastoor betreft: er was vroeger bijgeschreven dat ook hij een derde deel moest bijdragen in de grote klok, ofwel een klok leveren die twee delen minder was dan bovengemelde «ban-clock».

Naleving van deze verplichtingen

Of de tiendenheffers van Antwerpen hun verplichtingen goed naleefden, weten we tot hertoe niet. De kerkfabriek van Zelem was echter niet bij machte grote herstellingswerken uit te voeren. De inkomsten waren zeer gering, en de zware herstellingen danken we dan nog meestal aan de giften en milde schenkingen van de parochianen in de offerblokken.

Over het onderhoud van de toren door de gemeente vinden we meldingen in de gemeenterekeningen:

5 maart 1642: burgemeester Jan Grootjans doet een lederen riem maken «tot eenen band der clocken» voor 12 stuivers;

21 oktober 1643: aan de veldwachter werden 8 stuivers uitbetaald om de straat te herstellen opdat de processie behoorlijk zou kunnen gaan;

27 september 1645: de schaliedekkers hebben de toren en gevel hersteld. Hun loon bedroeg 18 gulden, 14 stuivers. Tegelijk werd door de timmerman een steunbalk in de toren gezet voor 5 gulden en 4 stuivers;

30 oktober 1645: herstellingen aan de schaliën van de toren voor 5 gulden en 8 stuivers;

8 april 1646: voor onderhoud van het kerkhof werden 14 stuivers uitgegeven, en de opeengehoopte aarde voor het portaal van de kerk werd weggevoerd: 10 stuivers.

26 juli 1646: de aartsdiaken kwam de kerk bezoeken en

naziën. Hij werd bijgestaan door de kerk- en H. Geestmeesters en een gelag van 13 stuivers werd betaald.

29 mei 1647: veldwachter Andries Pots werd belast om de gaten in de kerkhofmuur toe te maken. Als loon ontving hij 10 stuivers. Op 15 juni verdiende dezelfde dienaar 6 gulden, «vant kercken portael toe te maecken».

6 april 1648: Jan Pots heeft dorens in de gaten van de kerkhofmuur gepland voor 14 stuivers.

In de maand maart had een regiment van de soldaten van Condé, die rond Zelem in garnizoen lagen, de klok uit de toren gehaald. De laatste dag van de maand zijn de burgemeester Matthys Peermans en de sekretaris naar Diest geweest om hierover wat nieuws te vernemen. De kapitein van de Italianen was niet aanwezig, hij was te Brussel. Op 3 april zijn ze opnieuw bij die kapitein geweest, die voor de klok 24 pattakons eiste. Door de burgemeester werden eerst 4 en vervolgens 6 pattakons aangeboden, doch tot een overeenkomst kon men niet geraken. Op 13 april hebben sekretaris Lemmens en Jan Brans een overeenkomst met de kapitein bereikt voor 7 pattakons. Samen met het gelag en hun verplaatsingskosten beliepen de gemeenteburgemeester 29 gulden en 16 stuivers. Ze waren verplicht bij gebrek aan geld, bij Jan van Luydt, Diestenaar, 4 pattakons te lenen, welke hem door de burgemeester van Zelem, op 15 april, werden terugbetaald.

19 januari 1655: Andries Pots heeft de open plaatsen in de haag van het kerkhof toegeplant.

23-24 december 1657: de schaliedekkers hebben het portaal van de kerk gedekt; voor 7 pannen om «te vorsten», voor de schaliën en de nagels beliepen de onkosten 4 gulden 13,50 stuivers.

3 april 1658: de burgemeester kocht twee eikebomen om de klok, die van Diest teruggebracht was, op te hangen. De klok werd te Diest met een kar gehaald; aan de laders moest een halve pattakon, en voor het vervoer tot aan de kerk te Zelem 1 gulden en 3 stuivers betaald worden. Pachter Bartelmeus Cuppens heeft de twee eikebomen in Meldert gehaald.

Op 9 april is de burgemeester naar Hasselt geweest met een kar en twee paarden om planken te kopen voor de zoldering van de toren, en een reep voor het rad van de klok. De afval van het hout van de toren werd verkocht aan koster Nicolaas Janssen voor 1 gulden en 10 stuivers.

Op 10 april is meier Janssen naar het Kartuizerklooster gegaan en hij heeft de heer prior en procurator verzocht om het ijzerwerk voor de klok te laten maken door broeder Peter, die smid was. Beide oversten van het stift stemden toe, indien bedoelde broeder het wilde doen, waarvoor hij een halve pattakon ontving. Drie opeenvolgende dagen heeft meier Janssen dan samen met broeder smid in het klooster gewerkt en uitleg verschaft hoe alles moest gemaakt worden. Ook de klepel werd

verzwaard en verlengd. Op 15 april werd de halve beloofde pat-takon, met de kosten van het ijzerwerk van de klepel, van het maken van een ladder en een balkje om in de toren te plaatsen, ten bedrage van 16 gulden in het klooster betaald. Jan Engelen, timmerman, die de klok recht op haar as had gehangen en de ganse toren hernieuwd had, ontving als loon voor 27 dagen: 40 gulden.

Zo gaan de gemeenterekeningen verder, en het lijdt geen twijfel dat deze de haar opgelegde verplichtingen goed naleefde. Deze enkele voorbeelden uit de 17e eeuw mogen hiervoor ten volle volstaan.

De tiendenklok

In 1659 werd de tiendenklok door de bisschop van Antwerpen aan de parochie Zelem geschonken. Op 17 mei werd aan broeder Peter, smid bij de Kartuizers, 1 gulden betaald voor allerlei ijzerwerk nodig voor deze klok. De heer van Loobosch kocht op 30 september twee eikebomen, die dienen moesten om de toren te versterken. Jan Engelen werkte 21 dagen en half met zijn werklieden en het werk werd geleid door Meier Janssen. Nagels en bouten werden te Diest en te Mellaar gekocht, en een houten balk in het klooster.

DE OUDE POLITIEMAATREGELLEN OF KEUREN TE ZELEM

Vermits in vorige afdelingen de Keuren van Zelem vaak vernoemd werden, is het onze plicht ze van naderbij onder ogen te nemen. Een Keurboek is een verzameling van oorkonden (geschreven bezegelde bewijsstukken) waardoor de landsheer een of meerdere plaatselijke voordelen (privilegiën) verleende of bestaande maatschappelijke inrichtingen als reglementen erkende.

De meeste burgerlijke rechten hadden de inwoners aan zichzelf te danken, aan hun taaie koppigheid en volharding in de strijd naar onafhankelijkheid en welvaart. Zelem was een vrije gemeente, gekenmerkt door overeenkomsten met haar ingezetenen, door haar schepenbank, haar gemene kas, die door de burgemeestersrekeningen in evenwicht werd gehouden, - door haar zegel en haar keuren. Deze laatsten beveiligden de pachters in hun persoonlijke vrijheid en bezit, en daar het dorp bijna volledig van landbouw en veeteelt leefde, zullen de verordeningen overvloedig hiermede in betrekking staan. De heren rekenden het zich tot plicht deze rechten en gewoonten te eerbiedigen en ongeschonden te handhaven. Te Zelem bezitten we geen keurboek meer in zijn oorspronkelijke staat, doch het Register van Meier Janssen, heeft ons onder de titel «Dit syn die keuren ende bruecken diemen van ouden tyden tot Zeelhem altyt onderhouden heeft», de 44 artikels hiervan overgeleverd. Het geheel van de keuren behelst gedeelten waarvan de oudste tot vóór 1564 opklimmen, en andere die naderhand op volgende jaargedingen werden bijgevoegd.

Kritiek

Daar ons de bron, het keurboek in kwestie, niet meer in zijn oorspronkelijke staat rest, is het geboden waarde en inhoud van dit register aan een geschiedkundige kritiek te onderwerpen. Bij het vergelijken van betrouwbare gelijktijdige schrijvers, zoals de opstellers van de schepenboeken kunnen we over het algemeen tot de echtheid van Janssens register besluiten. Zijn het niet de schepenakten die vooral de overtredingen van de keuren behandelen? De geloofwaardigheid van deze bron moet voortspruiten uit het onderzoek of de schrijver ervan zich niet heeft vergist en of hij ons niet heeft willen bedriegen. Meier Janssen nu was een rechtstreekse getuige van die voorrechten, en het is op verzoek van Mevrouw Catharina de Beau-dequin, dat hij alle oude archiefstukken, welke er in die tijd nog te Zelem te vinden waren, heeft verzameld en in zijn register heeft overgeschreven. Verder zou, in geval deze getuige enige bedrieglijke bedoeling had, het bedrog onmiddellijk aan het licht gekomen zijn, daar deze zogenaamde politiemaatregelen door iedereen zeer goed gekend waren. We hebben dan de waarde van Janssens getuigenis aan de gerechtsverslagen getoetst, vooraleer tot betrouwbaarheid te besluiten.

Inhoud

Art. 1: Al wie door de Wet en Raad op het Jaargeding gekozen werd tot Burgemeester, Kerk- of H. Geestmeester, Ceelheffer of een ander ambt in dienst van de gemeente, moest dit aanvaarden op de boete van 14 schellingen, aan de officier te betalen. Dit artikel werd op vrijdag 10 januari 1564 op de jaarlijkse rechtsdag door het gemeentebestuur opgesteld.

Wij moeten hieraan toevoegen dat de uittredende gemeentambtenaren recht hadden op 1 jaar verlof en de burgemeester op 2 jaar alvorens herkozen te worden. Hiervan maakte Jan Crits gebruik, die omstreeks 1652 te Zelem kwam wonen en in 1653 tot kerkmeester en op het jaargeding van zondag 12 januari 1654 tot burgemeester werd gekozen. Daar hij zijn rekening als kerkmeester nog niet had afgesloten, vroeg hij een jaar verloftijd «om syn eygen saecken privatelyc eens te mogen dirigeren». De schepenen stonden hem het gevraagde toe.

Art. 2. Niemand mocht dieren aannemen van lieden die buiten de gemeente wonen, om deze dieren op de gemeentegrond te laten grazen, op de boete van 6 gulden. Om te kunnen genieten van de gemene weiden moest men inwoner van Zelem zijn en bijdragen in de dorpslasten, behalve wanneer er een gemeen beweid bestond met aanpalende dorpen en men daar woonde.

Art. 3. Niemand mocht schapen of hamels op de gemeenteweiden laten lopen, indien deze niet gedurende de winter of ten laatste met Lichtmis bij hem op stal waren, op een dubbele boete van 7 schillingen. Deze verordening zou beletten dat bij

het opengaan van de gemene weiden, schapen zouden worden aangekocht die zouden verkocht worden als de weiden toegingen, zodat de landbouwer er niet de minste last van had.

Art. 4. Het was verboden in de lente en in de herfst meer dan 8 schapen per huisgezin naar de gemene weiden te drijven. Overtreders stelden zich bloot aan de verbeurdverklaring van de schapen en een boete van 7 schellingen.

Art. 5. De gemeenteweiden mochten niet toegesloten worden met omheiningen vóór de bepaalde tijd op de boete van 7 schellingen. Dit betrof vooral de huurders. De Kartuizers bijvoorbeeld, hadden het recht één van de gemeenteweiden, de Bruel, vanaf 15 maart tot 29 juni alleen voor zich te houden en te gebruiken. Volgens deze overeenkomst en dit artikel mochten zij slechts vanaf 15 maart de weide afsluiten.

Art. 6. Het Rotbroeck ging toe op 15 maart en open op 1 augustus. De weiden langs de oevers van de Demer, in het Goorbroeck en het Bakelsbroeck, waren toegankelijk voor het vee vanaf 8 september en tot 15 mei. Niemand mocht hengsten op deze weiden brengen tenzij deze vastgebonden werden, op de boete van 1 schelling aan de officier, en de onkosten van de veldwachter.

Art. 7. Dit werd goedgekeurd op 21 december 1660 door de burgemeesters Matheus Kimps en Jan Snyers samen met de schepenen: Jacob Puerters, Jan Brams, Sebastiaen Rutten, Jan Snyers, Mr. Willem Neven, kerkmeester Reynier Hulshagen, H. Geestmeester Jacob Enckels, Meier Nicolaes Janssen, sekretaris Nicolaes Janssen de Jongen, sedtmeesters Andries Ceelen, Renier Thonis, Willem Peelenders, Geert van Weesmael, somen met nog andere gemeentebambtenaren. Hierdoor werd aan ieder een verboden schapen te hoeden vanaf 15 maart tot 11 november, in de volgende gemeenteweiden: Edtbroeck, Vruenten aan de Nieuwe Schans, vroenten te Heze, de Wyerdijken, de vlasen of vroenten bij Gennip, van aan de brug te Surpel tot voorbij de hoven van de Oude Schans, op het plein voor het Paanhuis, de Eckstraat, de Broeckstraat of voor iemands deur op de dubbele boete van 7 schillingen.

Dat de schapenteelt zeer uitgebreid was, bewijzen het aantal reglementen desaangaande. Er bestond verder nog een oud gebruik in de gemeente, volgens hetwelk de schapen, die vóór half mei gewassen waren, drie dagen op de gemeenteweiden of op de Oever mochten rondlopen, doch nergens anders. De Kartuizers hadden een akkoord met de gemeente van op bepaalde tijdstippen meer dan 100 schapen te stouwen. Zeer gevaarlijk waren de menigvuldige wolven die in de aanpalende bossen rondliepen. Daarom werd door de gemeente telkens een premie uitgelooft aan iedereen die een wolf doodde, en deze aan de burgemeester kon tonen. Mannen van Schaffen die op 20 februari 1644 een wolf hadden geschoten kregen 2 gulden en 8 stuivers, en op 23 februari 1645 werd 1 gulden en 1 stuiver uitbetaald

aan enkele mannen die een wolf gevangen hadden. Het gebeurde ook niet zelden dat de schapen uit de gemeenteweiden braken. In dit geval werden de schapen gekeurd, om te zien wie de eigenaar was, en deze moest dan de kosten betalen. Tijdens de bezettingstijden werden vele schapen gestolen door de vreemde soldaten, zoals deze van Lenaert Swerts op 18 januari 1652.

Te Zelem bepaalde men soms de tijd volgens deze teelt. Adriana Celen moest nog geld ontvangen van Nicolaes Hermans en deze belooft voor de schepenbank op 12 april 1649 aan haar 50 gulden te betalen «ten tyde van schaep scheyren».

Art. 8. In 1596 werd bepaald dat diegene die in iemands goederen of in gesloten weiden met dieren aangetroffen wordt, het schot of de belasting van 1 stuiver per dier aan de veldwachter en 3 stuivers aan de officier moest betalen en de geleden schade vereffenen. Werd iemand 's nachts in die goederen aangetroffen, dan werd de straf verdubbeld. Dit was ook bindend voor lieden die buiten het dorp woonden en op de gemeentegrond met dieren werden ontmoet.

Art. 9. Niemand mocht het «groes» afmaaïen, tenzij biezen tussen de stengels en de grond, op de boete van 10 stuivers. Hierdoor werd voorkomen dat vele oeverkanten dorre uitstekende gewassen zouden vertonen. De inwoners gebruikten deze biezen voor het vervaardigen van matten, stoelzitten en korven.

Art. 10. Wanneer iemands dieren door de veldwachter gevangen werden, en de eigenaar hiervoor de boete niet betaalde, of wanneer deze, in geval de dieren vastgebonden waren, ze niet wilde losmaken om naar de gemeenteschutte te drijven, dan mocht de gemeentedienaar gaan drinken op de kosten van de schuldige, die het gelag en de boete moest betalen.

Art. 11. Aan niemand was het toegelaten de «geschutte» of gevangen dieren los te maken in de gemeenteschutte of deze in het geheim weg te drijven. De boete hiervoor voorzien beliep 7 schellingen per dier. Hieromtrent verklaart de luitenant-meier, voor de schepenbank, op 16 december 1680 dat het paard van Mattys Raymaekers in de graanakkers van de Kartuizers is aangetroffen. De dienaar heeft het in de gemeenteschutte geleid, waaruit het, zonder de belasting hiervoor te betalen, door Raymaekers of zijn knechten is «uytgebracht geweest directelic tegen recht ende justitie» en hij vraagt de toepassing van de straf «inde amenden volgens den ceurboeck».

Art. 12. Voor ieder varken dat zonder ring in de neus of zonder een dwarshout van 3 stokken rond de hals gevangen werd, moesten 2 stuivers betaald worden, en zover «den thienden wage» gaat, moest ieder zijn varkens ophouden op de boet van 2 stuivers als schot, en 10 stuivers voor de officier. Zonder dit voorschrift zouden vele varkens uitbreken en in de omliggende akkers aanzienlijke schade aanrichten.

Art. 13. Niemand mocht klein vee of schapen inkopen «op voorkoop» en ze op de gemeente houden, tenzij een of twee per jaar, op de boet van 7 schellingen.

Art. 14. Niemand mocht plaggen in de gemene dorpsweiden, maar wel alle maanden de eerste en de derde donderdag in de heide. Van elk huisgezin was er een persoon toegelaten. Viel één van deze dagen op een hoogdag, dan werd er de eerstvolgende werkdag geplagd. De overtreders betaalden 2 gulden aan de officier, 2 gulden aan de gemeente en 2 aan de veldwachter. Gedurende deze twee dagen mocht er dus maar één man per gezin komen. Het was echter ook toegelaten dat er 2 kwamen gedurende 1 dag om in de heide turf te steken die tot brandstof dienen moest. De dagen om turf te steken vielen jaarlijks tussen Sinksen en St.-Jan, en werden op voorhand door de burgemeester bekend gemaakt, rekening houdend met het weder. Wie op deze dagen niet zou geweest zijn, en zich veroorlooft buiten deze dagen turf te steken, kreeg dezelfde boete als deze voorzien voor het plaggen.

Art. 15. Wormachtige, wilde of zieke paarden mochten niet binnen de gemeente gebracht worden op de boete van 3 gulden. Reeds in 1597 werd dit artikel aan de keuren toegevoegd. Een overtreder hiervan was Peeter Yden om «alhier opden gemeeynen aert te doen seecker peert met den worm oft halende sieckte besmet synde» en de officier «concludeert tot d'amende des ceurboecx» op 10 mei 1677.

Eveneens was het verboden in de gemeentewaters te vissen en de vis buiten de gemeente te verkopen op de boete van 7 schellingen en alle vистоestellen werden afgenomen.

Art. 16. Wanneer de dieren op de gemeenteweiden werden toegelaten, was iedereen verplicht een afsluiting rond zijn akkers te plaatsen. Wie in gebreke bleef werd gestraft met 10 stuivers. Dezelfde boete was voorzien voor ieder die niet aanwezig was op het appel om de putten in de wegen te vullen of de grachten en beken te onderhouden.

Art. 17. Iedereen die de omheiningen van andermans akker beschadigt of wegdraagt betaalt een dubbele boete van 7 schellingen. Gebeurde dit door kinderen of knechten dan moesten de ouders of meesters betalen. Iedereen was volgens dit artikel verplicht zowel in de winter als in de zomer zijn akkers te omheinen opdat er geen schade zou aangericht worden door de dieren.

Art. 18. Het was toegelaten hout te rapen in de bossen, velden en hagen, doch diegene, die met een bijl werd aange troffen of met een ander hakinstrument stelde zich bloot aan de dubbele boete van 7 schellingen aan de officier, 1 schelling aan de veldwachter en verbuurdverklaring van zijn werktuigen. Wat kinderen en knechten betreft, zelfde regeling als in vorig artikel.

Art. 19. Een boete van 7 schellingen aan de officier en 1 schelling aan de dienaar was voorzien voor iedereen die gras afmaaide in de weiden, broeken, velden of bossen van een ander.

Art. 20. Op 5 oktober 1598 werd in de gemeenteraad beslist dat in de broeken geen grachten moesten worden gevuld

om er de beesten over te drijven op een boete van 3 Brabantse gulden.

Art. 21. Niemand mocht naar willekeur nieuwe wegen aanleggen, door de goederen van een ander gaan, rijden of dieren drijven op een boete van 7 schellingen en de geleden schade te betalen.

Art. 22. Al de grond die bij het puttengraven werd uitgeschoten mocht niet weggevoerd worden op de boete van 6 stuivers. Deze kwam toe aan de gemeente om er de wegen mede te onderhouden.

Art. 23. Wie zonder toelating turf ging steken in de gemene vroenten of hout hakte in de gemeente werd veroordeeld tot de dubbele boete van 7 schellingen.

Art. 24. Om te bouwen mocht men leem gaan halen op het Edtbroeck tegen de weide van Claes Vrancken. Diegene die ergens anders leem haalde, betaalde 7 schellingen. Hetzelfde voor de vreemdelingen die binnen de gemeente zonder toelating van wet en raad dit zouden doen.

Art. 25. Alle pachters die twee paarden hadden, waren verplicht aan de koster of de pastoor die de vroegmis deed, twee schoven graan en twee broden per jaar te geven, en hetzelfde per paard dat ze meer hadden.

Art. 26. De veldwachters kregen van de gemeente elk een half bunder land, doch moesten zorgvuldig toezicht uitoefenen in de velden en bossen en ook hun eigen dieren nazien, anders lopen ze gevaar hun betrekking te verliezen.

Art. 27. Alle huurders moeten dorpslasten betalen evenals de verhuurders, en al hetgene eerstgenoemden zullen schuldig blijven, zal aan de laatsten aangerekend worden.

Art. 28. Iedere vreemde persoon die in het dorp komt wonen, moet aan de tafel van de H. Geest een borg stellen van 500 Brabantse gulden, in geval hij door deze armendis zou moeten onderhouden worden, op de boete van 3 Brabantse gulden.

Art. 29. De vreemden moesten bovendien, binnen de zes weken, een bewijsschrift medebrengen van de pastoor van hun geboortedorp, op de boete van 3 goudgulden aan de officier.

Art. 30. Het was verboden aan vreemden onderdak te verlenen zonder toelating van de gemeenteraad. De reden hiervan waren de menigvuldige onderhoudskosten die voor zulke vreemden reeds door de armendis betaald werden.

Art. 31. Alle burgemeesters moesten te gepasten tijde in de lente 100 populieren of jonge heesters planten op het grondgebied van de gemeente en deze met dorens omringen om ze te beschermen. De onkosten hiervan werden in hun rekeningen ingeschreven. Iedereen die zulk boompje beschadigde was verplicht er twee in de plaats te zetten en 7 schellingen aan de officier te betalen. Dit werd op 20 april 1648 in de gemeenteraad goedgekeurd.

Art. 32. De ceelheffers of belastingssinners hadden recht op de 20e penning, zoals op 10 januari 1656 werd overeengekomen.

Art. 33. De burgemeesters moesten hun rekening ter goedkeuring aan de schepenen voorleggen op de zondag voor het jaargeding na Driekoningen «ende hun wettelice fouten binnen 's jaers inbrengen, ende alles binnen 's jaers voldoen, en opt voirsc. Jaergedinge hun rekeninge sluyten, want sy niet langer borgemeesters macht en sullen hebben van te panden, ende moeten mede de gemeeynten voldoen, volgens hun rekeninge, oft den gemeeynten Interest daervoor te bekennen, oft lassen aff te nemen, waernaë die borgemeester hun moeten reguleren», volgens de ordonnantie, opgesteld op het jaargeding van 29 april 1658.

Art. 34. Wanneer de burgemeesters iemand verplichtten om vervoer voor de gemeente te doen, dan moest iedereen dit spontaan willen doen; hij zal als loon krijgen: voor elk paard met een voerman 2 Brabantse gulden per dag, voor iedere wagen 2 gulden en voor iedere kar één Brabantse gulden. Wie zich zonder wettige reden hier tegen zou verzetten moest 5 pattakons aan de gemeente en evenveel aan de officier betalen.

Art. 35. Het was aan de vreemde lieden verboden hun hennen in de vijvers te roten, in de heide te plaggen of «risch» te steken, op het gevaar als een dief gestraft te worden.

Art. 36. Al wie met koeien, paarden of schapen zonder toelating van de eigenaar in diens bossen werd aangetroffen, moest 7 schellingen, het schot van de veldwachter en de geleden schade betalen.

Art. 37. Wanneer de burgemeesters een oproep deden om de grachten te kuisen, om de oevers van de Demer of beken te herstellen, moest iedereen aanwezig zijn. Al wie ontbrak betaalde 7 schellingen, en de officier mocht het doen vermaken op de kosten van de afwezige.

Art. 38. Het was verboden de sluis aan het Goor- en Rothbroeck te openen of te sluiten, tenzij op bijzonder bevel, op de boete van 21 Brabantse gulden.

Art. 39. Op het jaargeding na Bamisdag 1642 werd bepaald dat van alle lijkopen van erven of renten, de helft zal besteed worden voor de opbouw van de nieuwe St.-Appolonia-kapel.

Art. 40. Alle gemeenteweiden rond het Rotbroek gelegen, waren toegankelijk zodra het hooi was weggehaald, zoals de andere broeken, maar daar waar dieren grazen, bleven de weiden toe tot St.-Remijsdag.

Art. 41. Niemand mocht een vaars op de gemeente houden, op de boete van 10 stuivers aan de officier en het schot van de veldwachter. De vaars moest gegeven worden door de abt van de St.-Bernardusabdij te Kiel bij Antwerpen.

Art. 42. Ieder inwoner was verplicht tegenwoordig te zijn op de jaarlijkse rechtsdag na Driekoningen, waar dan het keurboek werd voorgelezen. Men had zich hiernaar te schikken op de boete van 7 schellingen.

Art. 43. Alle cijns- of pachtprizen die de heer te Zelem

moest opstrijken, moesten op St.-Stevensdag betaald zijn, op de boete van 7 schellingen.

Art. 44. Dit geheel van politieverordeningen met de boeten hiervoor voorzien zijn voorgelezen op het jaargeding na Driekonigen in het jaar 1628 in ieders aanwezigheid; het werd door de schepenen goedgekeurd. Niemand mocht in beroep gaan of zich tegen een beslissing verzetten, wanneer eerst zijn straf niet betaald was.

Al de overtredingen van deze artikels werden door de schepenbank bestraft. Niettegenstaande deze instelling reeds aan de beurt kwam, zal het lezen van de keuren het inzicht verhelderen. Nu is ook duidelijk geworden hoe enkeling en gemeenschap in hun onderlinge betrekkingen samen leefden om de heerlijkheid en hun familieleven grotere welstand te schenken.

(Wordt vervolgd)

J. VRANCKEN

UIT OUDE PAPIEREN

PELGRIMS IN DE 18de EEUW

In 1773 werd Ambrosius Niklaas Janisrecoski, geboren te Vielon in Polen, die verklaarde twaalf jaar rektor te zijn geweest van de Latijnse school van «Cracovien», door de dienders van de drossaard van Brabant opgebracht en overhoord. Hij zei dat hij uit Krakau kwam en «uyt godtvruchtigheyt hem te begeven tot St Jacob van Compostella». Onderweg bedelde hij in kloosters en logeerde in gasthuizen. Hij was van zins een paspoort aan de nuntius te vragen.

Datzelfde jaar werd ook opgebracht Georgius Degenert, 63 jaar, geboren te «Mexveldt op de grensen van Hannover». In juli was hij van daar vertrokken «wanneer hij hem heeft begeven tot Roomen alwaer hij heeft gaen aflaeten verdienen, sijnde van aldaer vertrocken in octobris II». Hij was op weg naar Zeeland om «in 't passant» aan zijn zwager een bezoek te brengen.

Een derde geval nog datzelfde jaar: Pierre Pierret, 49 jaar, geboren te Trouville (Fr.), touwslager of -verkoper, werd op de Hallepoort onder-vraagd. Hij had zijn geboortestreek reeds in zijn jeugd verlaten en in verschillende landen gewerkt. Thans was hij voornemens naar Rome te reizen om er een erfenis in ontvangst te nemen, maar eerst zou hij aan een vriend van hem te Antwerpen, Gilly Le Grand, kopergietier, vragen om hem naar Rome te vergezellen.

Ze werden alle drie voor eeuwig uit het hertogdom Brabant verbannen...

(R.A.B., Drossaarderij van Brabant, nr. 164).

C. THEYS

Nog een bouwsteentje voor het vraagstuk van het volksvermaak te lande

Over een georganiseerd volksvermaak vroeger, in onze dorpen, is weinig bekend. schrijven Dr. Jan Lindemans en Pieter Cnops in een leerrijke en pittige bijdrage «Volksvermaak in Brabant in het begin van de 18e eeuw». ESB, 1951, blz. 209.

Een van die volksvermaken waren de zogenaamde «Labaaien» die, in een vertoog gericht tot de gravin van Egmont, vrouwe van Beersel, worden geheten «des assemblées de jeunes hommes et filles entre eux dans les cabarets ordinairement nommés Labayen».... De oorsprong van het woord labai is niet bekend. Het woord is uit de taal verdwenen. Het was eenmaal de benaming van een kleine zilveren munt, later de naam van brood ter waarde van een labai en, ten slotte, werd de naam gegeven aan «wulpe en schaamteloze landelijke bijeenkomsten van jongens en meisjes in herbergen of andere plaatsen, om er te drinken, te dansen, te lachen; te babbelen» (ibidem, blz. 216).

Zoals Jan Lindemans en Pieter Cnops het schrijven, was de te Evere bestaande toestand geen uitzondering. Het was een algemene kwaal, waartegen de geestelijke overheid meende te moeten ingaan. Ook te Beersel stuitte het verbod op felle tegenstand. Zoals overal te lande, had de pastoor de bisschoppelijke vermaning afgekondigd. Het viel in geen goede aarde, en het verzet kwam van mensen van wie men het, op het eerste gezicht, niet zou verwacht hebben, nl. van twee schepenen, Frans Smons, pachter van de kasteelhoeve, en Simon Mommaert. Aan wie het horen wilde, hadden ze gezegd, dat ze de pastoor zouden tegenwerken waar ze maar konden. Konden ze het niet met drie, dan zouden ze het met zes paarden.... Om hem te tergen reden ze bv. met kar en paard over zijn land. De zonen van beide notabelen waren de ergste «labaiers» en hun vader moedigde ze nog aan! Op alle mogelijke wijzen sarden ze de pastoor, die vergeefs zei dat hij toch maar de bevelen van zijn bisschop had uitgevoerd. Ga weg, schreeuwden ze hem na, wat hebt ge te zeggen.... loop naar Geel.... wie zijt gij.... ge zijt nog niet waard dat ge mijn schoenen lapt, enz. De 2de zondag na Pasen, na de mis uit de kerk komende, riep een van de belhamels: «Ik heb van u de kommunie niet ontvangen.... ik zal ze nooit uit uw handen ontvangen.... ik wil u niet erkennen als mijn pastoor....

De voornaamste herberg waar de «uitspattingen» plaats hadden, was die van Jaak de Mesmaecker, «qui avait admis les jeunes hommes et filles ensemble dans la maison pour y danser et boire pelle et melle entre eux....». Op zekere dag was de zoon van pachter Smons en enkele anderen, met een glas bier in de hand, zo onbeschaamd geweest de pastoor te vragen of hij wilde meedrinken en dansen ter ere van de zotten van Geel....

Het was in de goede oude tijd, toen er nog geen nozems waren, maar een goede oude tijd, zoals we hem dromen, heeft nooit bestaan.

(Pastoreel Archief).

*
* *
*

In het kader van het volksvermaak te lande :

Voetbal te Alseberg

Ik geloof dat het zowat omstreeks 1895 was, dat één van onze medeleerlingen in de lagere school, Fons Berghmans, in de wandeling Fons van Pitter van Lammes, (evenals ik van 1886) op een heuglijke dag van een nonkel uit Brussel een grote bal van rode gummi ten geschenke kreeg, naar ik later kon vergelijken, ongeveer ter grootte van een echte voetbal.

Een speelbal, die trouwens nooit erg dik was, was toen nog vrij zeldzaam. Niet iedereen kreeg er één van de Greef van Halfvasten, die toen nog algemeen gevierd werd en sedert de eerste oorlog de baan heeft moeten ruimen voor de veel rijkere Sinterklaas.

Balspel bleef beperkt tot «bal te paard», een spel waarbij een aantal jongens in een nogal wijde kring te paard gezeten op de rug van een andere jongen, de bal naar de volgende ruiter moesten gooien. Wie de bal miste, moest zijn plaats afstaan aan zijn «paard» en op zijn beurt paard staan. Lang duurde het spel gewoonlijk niet. Het was vrij vermoeiend en er rees nogal gemakkelijk betwisting en ruzie.

Toen dus Fons de even verafgunstigde als verafgode bezitter van de schone dikke rode bal werd, werd hij meteen de «vedette» van de «speelplaats». Iedereen dong om zijn gunst, vlei-de hem om die bal toch eens te mogen vastpakken en, toppunt van geluk, er een trap te mogen tegen geven. Niet iedereen mocht dat doen.

Van de regels van het spel wisten we alleen, dat de bal met de voet naar het doel, de tegengestelde muren van de speelplaats, moest geschopt worden, wat niet gemakkelijk was met onze houten klompen. In de week droeg immers niemand schoenen, en er waren er zelfs die 's zomers blootvoets naar school kwamen.

Het eerste eigenlijke voetbalspel werd te Alseberg ingevoerd door de Sint-Viktorskostschool, even voor de eerste wereldoorlog, meen ik. Het voetbalveld was gelegen in de Dreef, nu Vanderveldenlaan, links komende van uit het «dorp». Er stond daar toen geen enkel huis tot aan de grens van Rode, aan de Kruisstraat.

Erg geschikt was dat veld niet. Het lag vlak naast de beek en voortdurend moest de bal er uit opgevist worden, een plezierig werkje overigens voor het jonge volk dat naar het spel stond te gapen. Later werd het speelveld overgebracht naar de Witteweg, achter de kostschool, waar het nog steeds gelegen is.

Een paar jaren later richtten enige jongens van het dorp een klub op «De Gulden Voet». Het speelveld was gelegen op de hoogte tegen de weg naar Zevenborren, op een braakliggende grond. Lang bleef die vereniging echter niet bestaan.

CONSTANT THEYS

UIT OUDE PAPIEREN

EEN GEWELDIGAARD

«Van Jannen vander Vorde ommadat hy bi nachte ende bi ontide quam te Lisen van Rotselaer binnen den huys ende daer begeerde metten meysins enen pot wijns te drinckene die hy daer in syn hant brachte ende wel bi drancke was ende omdat de voirs. Jan niet wel syn gerief hebben en mochte / soe wert hi onbesceiden ende dorstac der voirs. Lisen bedde met enen sweerde ende werp de kerse int bedstroe Daeraf hi gevanghen wert.»

(Rekening van de Amman, Brussel 1410. - ARA Rekenkamer nr. 12700, fol. 156).

P. L.

MARIE PLUSPLUS

Wellicht wegens ziekte of ouderdom, kon meier Willem de Vadder van Ruisbroek zijn functie «niet meer bedienen» van 25.5.1702 af en werd in zijn plaats aangesteld Carolus Magnus Delcor. Op welke grond is niet bekend, maar in 1704 daagde Marie Plusplus, de meid van Sr. Willem de Vadder, Delcor tot betaling van 150 g. «over een jaar huring van de meierij van Ruisbroek, die haar door de Vadder overgedragen was»... (?).

Delcor verweerde zich natuurlijk en voerde aan dat hij in 1702 in de plaats van de Vadder «gecommitteerd was voor drie jaar met agreatie van de heer Merchier als intendant van de gravin de Merode», bij een akte door de Vadder ondertekend. Volgens hem had Marie Plusplus daarop geen recht en de Vadder daartoe zelfs geen aktie, vermits men geen profijt mag doen met verhuren op lenen. «Wie zulk profijt wil doen verliest het recht op zulk officie van meier en wordt inhabel (onbevoegd) om enig ander officie te bedienen. Ende alsoe de Vadder sigh wilt berijcken met sulckdanig profijt, die ageert met alle de quatse (kwaadste) ende trouweloose manieren die men can».

Vele leden van het geslacht de Vadder bekleedden allerlei openbare bedieningen in de streek.

Die van de familie Delcor eveneens. Carolus Magnus Delcor was meier van Ruisbroek van 1699 tot 1707, toen hij opgevolgd werd door een andere Willem de Vadder, wellicht een zoon of neef van de vorengenoemde Willem. De jongere Willem was tot 1707 griffier van de schepenbank van Drogenbos. Hij woonde te Brussel. Een Karel Lodewijk Delcor, landmeter, meier van Groot-Bijgaarden, was in 1764 ook meier van Drogenbos.

H.H. en C.T.

De oprichting van de aartsbroederschap van de H. Drievuldigheid in de abdijkerk van Averbode in 1662

Prelaat Servatius Vaes (1) werd op 26 september gemachtigd, in de abdijkerk van Averbode, de aartsbroederschap van de Allerheiligste Drievuldigheid tot vrijkoping van de slaven op te richten. Krachtens dit dokument van Fr. Jean de Lessaux, kommissaris en vikaris-generaal van de Trinitariërs in de Zuidelijke Nederlanden, ontvingen de abten van Averbode de toelating, om het schapulier van wit laken, getekend met een kruisje in rood en blauw te zegenen, uit te reiken en op te leggen aan de gelovigen. De abt mocht hiervoor een priester van zijn abdij delegeren (2).

Schilderij der Broederschap (abdijkerk van Averbode).

-
- (1) Abt Servatius Vaes administreerde de abdij van Averbode van 10 dec. 1647 tot 18 januari 1698. Archief der Abdij van Averbode (= AAA), Sektie 1, Reg. 105, fol. 171. Over zijn abbatiaat, zie: Pl. LEFEVRE, *L'abbaye norbertine d'Averbode pendant l'époque moderne (1591-1797)*, 1, Leuven, 1924, blz. 18-23; IDEM, art. *Vaes*, in *Biographie nationale de Belgique*, XXVI, Brussel, 1936-38, kol. 24-27.
- (2) AAA, 1, Reg. 25, fol. 148 v° - 149 r°.

Om lid te worden van de aartsbroederschap volstond het, zijn naam te laten inschrijven in het register en het schapulier te laten opleggen. Als bewijs van inschrijving en lidmaatschap werd een *Acte van ontfangenisse* uitgereikt, samen met de statuten van de aartsbroederschap.

Het nieuwe lid moest bij zijn opname tenminste drie stuivers offeren tot *verlossing van de arme Slaven* en verder jaarlijks enkele aalmoezen, minstens een halve stuiver, storten in de *Slaven-Offer-stock*, in de abdijkerk van Averbode (3). Boven het offerblok hing een schilderij, met een voorstelling van de H. Drievuldigheid en twee geboeide slaven. Het onderschrift HIER OFF[E]RT MEN VOOR DE GHEVANGHE SLAVEN moest de gelovigen aansporen tot mildheid (4).

Bewijs van lidmaatschap der Broederschap.

(3) AAA., 1, Lias 19, folio 3; Brussel, Algemeen Rijksarchief. Kerkelijk Archief, n° 5001.

(4) Dit schilderij wordt thans nog te Averbode bewaard (op doek; 178 x 112 cm).

Het dokument van 26 september 1662 werd bekrachtigd door Fr. Nazarius Anroux, grootvikaris-generaal, residerend in het Sint-Mathurinklooster te Parijs. In dit dekreet van 8 oktober 1662 gaf N. Anroux een nadere specificatie nopens de offergiften, die door de gelovigen in de abdijkerk van Averbode gegeven worden. De kloosteroverheid moet hiervan verslag uitbrengen bij de algemene prokurator van de Trinitariërs te Parijs (5). De oprichting van de aartsbroederschap werd op 10 november 1662 goedgekeurd door Jan-Ernest de Surlet, vikaris-generaal van het bisdom Luik, waaronder de abdij toen ressorteerde (6).

Archivaris Ambrosius Van Hulsel (7), die het abdijsarchief topografisch inventariseerde, liet verscheidene handschriften na, die eigentijdse feiten behandelen. Een manuscript, bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, bevat een reeks *Consuetudines Ecclesiae Averbodiensis*, genoteerd door Van Hulsel. Hierin handelt hij ook over liturgische diensten van de aartsbroederschap van de H. Drievuldigheid (8).

Op elke tweede zondag van de maand, aldus Van Hulsel, werd de hoogmis gecelebreerd met uitstelling van het H. Sakrament en had er vooraf een sakramentsprocessie plaats. Uitzondering hierop maakten de zondagen, waarop de abt pontificeerde. Tijdens de processie zong het konvent, na het *responsorium*, de litanie van O.-L.-Vrouw, terwijl men driemaal in de kloosterpand rondtrok. Op Drievuldigheidszondag deed de processie de omloop van de plaats, genaamd *den wagen* (9).

Deze sakramentsprocessie gebeurt thans nog op iedere tweede zondag van de maand, vóór de hoogmis, onder het zingen van de litanie van O.-L.-Vrouw. De uitstelling van het H. Sakrament werd afgeschaft in 1935.

Op Drievuldigheidszondag, op Witte Donderdag en op de feesten van St.-Katarina (25 nov.) en St.-Agnes (28 jan.) werd te Averbode een *absolutio generalis* gegeven (10). De liturgische

(5) Origineel. AAA., 1, Lias 19, farde 3.

(6) AAA., 1, Reg. 25, fol. 149 r°.

(7) Van Hulsel was afkomstig van Turnhout, waar hij in december 1744 geboren werd. Op 26 okt. 1766 werd hij te Averbode ingekleed, legde de kloostergeloften af op 8 sept. 1768 en ontving de priesterwijding op 23 september 1769. Van 1775 tot 1790 vervulde hij het ambt van archivaris. Hij overleed op 6 aug. 1798. AAA., 1, Reg. 105, fol. 275 r°-v°. L. GOOVAERTS, *Ecrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré. Dictionnaire bio-bibliographique*, II, Brussel, 1907, blz. 307-308.

(8) Brussel, Alg. Rijksarchief. Kerkelijk Archief, nr. 4945, blz. 178.

(9) «... in festo Sanctissimae Trinitatis processio facit circuitum loci, qui ante parvos hortos in conventu, belgice dicitur *den wagen*». *Ibidem*.

(10) «Hoc die (Drievuldigheidszondag), sicut et in Caena Domini, et festis S. Catharinae et Agnetis 2do datur absolutio generalis. Mirandum, quod in festo Sanctissimae Trinitatis dumtaxat, missa sit cum expositione, et non duobus aliis mox dictis diebus, quibus datur *generalis absolutio*». *Ibidem*.

diensten en gewoonten van de aartsbroederschap van de H. Drievuldigheid verdwenen grotendeels tijdens de periode van de Franse Revolutie.

T. GERITS, O. Praem.

DOKUMENTEN

I

Jean de Lessaux, vikaris-generaal van de Trinitariërs in de Zuidelijke Nederlanden, machtigt abt Servatius Vaes, in de abdijkerk van Averbode, onder gestelde voorwaarden, een aartsbroederschap van de H. Drievuldigheid kanoniek op te richten.

26 september 1662

Kopie van 1662, met waarborg van notaris Simon Beckers, in het *Cartarius abbatis decimus quintus*. AAA., Sektie I, Reg. 25, fol. 148 v°-149 r°.

Frater Joannes De Lessaux, in sacra Theologia Licentiatu, commissarius ac vicarius generalis ordinis sancte Trinitatis Redemptionis captivorum Provincie Picardie Belgii seu inferioris Germanie, minister duacenus. Reverendo admodum domino D. Servatio Vaes celeberrimi monasterii Averbodiensis, ordinis premonstratensis, dioecesis Leodiensis, Abbati meritissimo, eiusque futuris successoribus salutem in Christo Redemptore. De tuo in ordinem nostrum zelo, ac pio in Redemptionem captivorum sub ferrea Barbarorum tyrannide sine numero gementium affectu bonum habentes testimonium, tibi facultatem facimus confraternitatem nostri ordinis sancte Trinitatis Redemptionis captivorum (te prius tuisque venerabilibus presentibus et futuris religiosis in eam admissis in tua Abbatiali Ecclesia Averbodiensi (sub beneplacito Reverendissimorum ordinariorum) nostra auctoritate erigendi, in eandem confraternitatem quoslibet utriusque sexus Christi fideles, scriptis in libro ad id destinato ipsorum nominibus, adsciscendi, scapularia nostri ordinis lane albe cruce rubra ceruleaque insignita benedicendi, ac dictis fidelibus imponendi, et distribuendi, omnes et singulas ac summis Pontificibus dicto nostro ordini concessas indulgentias, privilegia, prerogativas, et ab Alexandro VII° sedente confirmatas, confratribus, consoribus seu benefactoribus nostri ordinis et confraternitatis presentibus et futuris promulgandi et communicandi; eleemosynas vero in redemptionem prefatorum captivorum erogatas in erario speciali asservandi, dum earundem per nos, successores, aut procuratores nostros fidelem computum repetiverimus. Quoniam vero abbatialis dignitas multo tibi est honori, ac oneri, potestatem damus unum aut alterum e tuis religiosis presbyterum seligendi, qui predictam facultatem de tuo assensu (non alias plene ac libere nostra auctoritate valeat exercere) pro laboribus. Deus unus et trinus sit merces magna nimis. Datum Duaci sub signis manu-

alibus, nostro, et secretarii nostri, ac maiori sigillo Provincie nostre die vigesima sexta septembris anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo secundo.

(get.) De Lessaux
Commissarius ac vicarius generalis.

Mandato predicti R. admodum P. et Domini Commissarii ac vicarii generalis nostri.

(get.) Hauckin, secretarius.

II

Nazarius Anroux, grootvikaris-generaal te Parijs, hernieuwt en bekrachtigt de machtiging, verleend aan abt Servatius Vaes, om te Averbode een aartsbroederschap op te richten van de H. Drievuldigheid.

8 oktober 1662

Origineel op papier (422 x 233 mm) in AAA., Sektie 1, Lias 19, farde 3. Op de rugkant: *concessio Archiconfraternitatis SS. Trinitatis in Averbodio en Confraternitas Smae Trinitatis. 1662.*

Frater Nazarius Anroux Major Vicarius Generalis Illustrissimi Domini ac Reverendissimi Patris / nostri Generalis totius Ordinis Sanctissimae Trinitatis et Redemptionis Captivorum, in Provincijs Franciae, Campaniae, Picardiae, Belgij ceu inferioris Germaniae, Normaniae, / Christianissimae Majestatis Consiliarius, Eleemosynarius, necnon Stamparum Minister. Reverendo admodum / et amplissimo Domino Servatio Vaes abbati Averbodiensi, Ordinis Praemonstratensis, Dioecensis Mecliniensis, Salutem in eo qui fons est totius salutis. Praecipua Nobis cura esse / debet, Sacri nostri Ordinis Confraternitatem ampliare, quo, et superadorandae illi Triadi, cujus nomine insignitur, major gloria, et captivis christianis, quorum incumbit / Redemptioni, solatium praesentius accedat. Hinc est, quod Nos de rara tua pietate, scientia, zeloque praeclarissimam habentes relationem, Tibi facultatem concedimus, nostri / Ordinis Confraternitatem pro Redemptione Captivorum erigendi, ac stabiliendi, in dicta Abbatia tua, in eaque associandi quoslibet utriusque sexus Christi Fideles, scriptis eorum / nominibus in libro ad id destinato, scapuaria cruce rubea caeruleaque signata benedicendi, eisque imponendi, gratias etiam et privilegia, ac indulgentias nostro hujusmodi / sacro ordini a Sancta Sede Apostolica concessas, statis et statutis diebus, nostro nomine, communicandi, pia denique legata, ceu eleemosynas pro Redemptione Captivorum, ubi / et quando erogabuntur, recipiendi. Cum hoc tamen obligativo onere, quod de receptis quibuscumque R.P. Procuratori generali nostri ordinis pro dicta Redemptione Captivorum / Parisijs constituto, relati-

onem redditurus est, ex intentione Sanctae Sedis Apostolicae, praesentibus alias minime valituris. Gratia Tibi et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu / Christo. Datum Parisijs, in Conventu nostro Sanctissimae Trinitatis, tituli sancti Maturini, sub signis manualibus nostro et Secretarij nostri, / sigilloque Majoris Vicariatus nostri Generalis, die octava mensis Octobris Anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo secundo.

(sign.) fr. Nazarius Anroux
vicarius generalis

l.s. Mandato praefati admodum Reverendi Patris /
ac Domini nostri Vicarij Generalis.

F.G. Tardif
secretarius.

III

*Regelen ende Onderwys van 't gene men dient t'onderhouden in
dit H. Aerts-Broederschap nochtans sonder verbintnisse van
sonde*

1. Doet uwen naem aenteekenen in het Boeck des *Broederschaps*, ende aenveerd t' eene Acte van ontfangnisse.
2. Ontfanght een Schapulierken van witte wolle, geteekent met een Kruys van blauw en roodt, gewydt door eenen Priester daer toe macht hebbende, d'welcke gy sult over u dragen.
3. Geeft in d'inkomen ten minsten dry stuyvers tot verlossinge van de arme Slaven, ende somtyts een aelmoesse in den Slaven-Offers-stock, ten minsten eenen halven stuyver 's jaers, volgens de Pauselycke Ordonnantie.
4. Leest om den Aflaet te verdienen dagelycks vyf mael *Onsen Vader*, ende vyf mael *Weest gegroet*, tot verheffinge van onse Moeder de H. Kercke, Uyt-royinge der Ketteryen, ende Eendrachtigheydt der Christene Princen: voeght daer by noch eens *Onsen Vader* en *Weest gegroet*, met het versken *Glorie zy aen den Vader*, etc. soo het boven staet, ter meyninge van onsen H. Vader den Paus van Roomen.

Nota. Dit voorschreven Gebedt met aendachtigheydt lesende in een Kercke van het Broederschap der Allerheylighste Dryvuldigheydt, oft in de Kercke oft Kapelle daer gy woonachtigh zyt, oft voor dien tydt u bevindende, gy sult verdienen t'elcke reyse overvloedige Aflaeten, ende verlossen alle jaren menige Zielen uyt de pynen des Vageviers: by soo verre nochtans dat gy zyt in staet van gratie: want de doodt-sonde belet alsulcke verdiensten der Aflaeten. Daeromme nemt waer den tydt van gratie soo overvloedelyck u vergunt door de goedertierenheydt Godts, om te mogen voldoen, soo voor u selven in dit leven, als oock voor uwe naesten die in het Vagevier zyn. Vliedt d'occasie van doodt-sonde: en doet uwe neerstigheydt om niet alleenelyck op

hooge Feest-dagen, maer oock alle maenden op den dagh van de maendt-processie (die t'Averbode altydt op den tweeden Sondagh van de maend wort gehouden) uwe ziele te suyveren door eene oprechte biecht, en t'ontfangen het Alderheylichste Sacrament des Autaers, de Fonteyne van alle gratie, soo sult gy volherdende in goeden staet, en dus genietende volle quyttscheldinge van alle restante pynen der sonden uyt dit leven recht ingaen d'eeuwige blydschap, in d'aenschouwen der *Alder-beylighste Dryvuldigheydt*, etc. Amen.

De vakwoorden van de molens

In een vorige bijdrage wezen wij reeds op de dringende noodzakelijkheid de vakwoorden over de molens op te tekenen. Desbetreffend vonden wij in de nagelaten papieren van E.H. de Vis - die wellicht onze beste kenner was van het muldersbedrijf, daar hij tot een oud muldersgeslacht behoorde - volgende krabbel, die wel het drukken waard is :

«De windmolens verdwijnen en met hen ook de rijke schat vakwoorden. Het wordt hoog tijd deze stelselmatig aan te tekenen.

Het is wel eigenaardig dat er geen twee molenaars in dezelfde streek juist dezelfde vakwoorden gebruiken. Men kan die woorden op kaart brengen; doch zal men moeten rekening houden met de omstandigheden die de verspreiding van de woorden beïnvloed hebben.

Daar is het feit dat een molen gestadig moet gerepareerd worden. Een Italiaans spreekwoord zegt trouwens dat «aan een molen en een vrouw altijd iets ontbreekt».

Iedere molen had zijn vaste molenmaker, wiens geslacht er sinds onheuglijke tijden, van vader tot zoon, op gewerkt heeft. Een nieuwigheid, een verbetering die zij bijbrachten werd genoemd naar de naam die zij, de molenmakers, eraan gegeven, of elders opgeraapt hadden, en die aangenomen werd door de mulders.

Zo ook werd de schatting van de molen, opgemaakt bij een huurkontraet, door de molenmaker opgesteld, en de nieuwe mulder nam also de vakwoorden over van de molenmaker.

In onze streken waren er te dien tijde maar enkele molenmakersfamilies.

Bemerk ook dat buiten mulders en molenmakers zeer weinig mensen de vakwoorden van het muldersbedrijf kenden».

P.L.

Varia over Buizingen

De huidige gemeente Buizingen bestaat eigenlijk uit de twee vroegere dorpen Buizingen en Eizingen, welke laatste parochie bij het konkordaat van 1801 werd afgeschaft en bij die van Buizingen gevoegd (1):

Beide dorpen zijn, samen met Huizingen, Wouweringen, Helderingen, Meiningen, Revelingen, *inga-beim*namen en dus Frankische nederzettingen.

Buizingen is thans 432 ha groot, heeft ongeveer 3500 inwoners in 850 huizen. Het ligt 2 km van Halle, 3 van Huizingen, 4 van Lot, 5 van St.-Pieters-Leeuw, 6 van Beersel, 7,5 van Ruisbroek, 15,5 van Brussel.

PLAATSNAMEN

Beddeleen. 1607. Een half bunder lant geh. Beddeleen, G. Schepengriffies Brussel (RAB).

Bieremansput. z.d. aen Bieremansputte, G.

Ten Bloten. 1565. geleghen ten Blooten tusschen de vijverstadt, G; 1595, opt velt ten blooten, G; 1739, het hof ten Blooten, G.

Blouwen. 1766, huuse ende herberghe van Jacobus de Broyer int gemeyn gen. den Blauwen, G.

Borcht. 1560, aen den borcht, G.

Bosstraat. gem. geh. de Boschstrate, G.

Brenksken. 1635, 3 dw. op Brenxken, G. Brink?

Buizingenbos. 1611, den Buysinghen bosch aen shertogenbosch, G.

Buizingenbrug. 1596, aen de Buysinghen brugghe, G. De Zennebrug.

Diesbeek. 1649, Frans Haeck 3 dw. l. geleghen in de prochie van Eysinghen op de Driesbeke, G 7143. Aan de grens met Dworp.

Dorekensveld. 1595, op Deurekensvelt, G; 1611, lant geh. tDorekensvelt, G; 1635, op Dorekensvelt, G.

Dries. 1560, block bij den driessche, G; 1665 den Driesch groot 5 dw. teghen den Hallenbosch en het groot heydevelt, G:

Eik. 1680, aen d'eycke, G.

Eikveld. 1559, d'Eyckvelt, G.; 1560, op deyckvelt geh. den Promenputte, G.

Eizingendries. 1560 aen den Eyssingen driesch, G; 1608 den Eissingendriesch, G; 1662, den Eyssingen driessche, G; 1782 den oppersten cleynen Eysingendriesch, G 7162.

Eizingenstraat. 1560, d'Eyssingenstraetken dat naer tSennevelt loopt, G.

(1) Zie M.J. van den Weghe, *Geschiedenis van Buizingen-Eizingen*, 1929, en C. Theys, *Buizingen*, in *Toerisme* van 1.11.1937.

- Eizingenveld.* 1567, opt Eysingenveld commende boven aen de Sollenberchstrate, G.
- Galgeveld.* 1535, het Galgenveld, G; 1607, 6 dw. 1. opt Galgevelt, G.
- Gemeente.* 1560, in de gemeynte, G.
- Glabbekeveld.* 1605, lant opt Glabbeke velt, G.
- Goot.* 1605, lant op de Gote, G.
- Gulden kalf.* 1630, hofstadt met huys het Ghulden Calf, G.
- Hallebos.* 1665, teghen Hallenbosch, G.
- Heideveld.* 1665, aen het groot heydevelt, G.
- Henegouwen.* 1595, aen tscheyden van Brabant ende Henegouwe, G.
Buizingen lag op de grens met Henegouwen.
- Hoogveld.* 1559, opt Hoogvelt, G; 1650, op het Hoochvelt commende aen de goeden van het seminarium oft huysarmen van Mechelen, G.
- Houwken.* 1605, Geeraert Broecken en Joanna Mons.... bosch 5 b. bij Esschenbeek gem. geh. thouwken, G.
- Kareelgelege.* 1607, opt careelgeleghe... met twee sijden aen sh. straete loopende lancx de beek aen dblock geh. Smoutenvelt, G; 1619, huys geh. tcareel geleghe aen de goeden der cappelrije van O.-L.-V. in de kercke van Buysingen, G.
- Karnauwveld.* 1560, ter stadt geh. het Carnauwvelt boven tegen dlant van Henegouwen, G; 1601, tegen het Carnauvelt, G.
- Kerkweide.* 1605, de kerckweyde, G.
- Kesterbeekbos.* 1705, schaerhout.... P. Farisaeu op sijn edelheys bosch geh. den Kesterbeek bosch onder de prochie van Eysingen, G; 1663, in sekeren bosch gelegen onder Eysinghen geh. den Kesterbeke bosch, groot 25 b., gekocht van de proviseurs ofte momboirs van het seminarium binnen Mechelen, werden in 1663 duizenden mutsaarden en ander hout verkocht, G. 7149.
- Labbekak.* 1665, aen het middelvelt geh. Labbecack, G.
- Langehaag.* 1597, 3 dw. 1. daer hier voortijden een cleyn vijverken aen te liggen plach ende van lant.... op de langhe hage, G; 1739, de langhe haege, G.
- Langeveld.* 1607, opt lange velt, G; 1662, op het langhe velt, G.
- Lange vijf dagwand.* 1739, op de langhe vijf daghwallen, G.
- Lekkebaard.* 1567, geh. den Leckebaert, G.
- Lindeblok.* 1791, het lindeblok, G.
- Lindekensblok.* 1560, het Lindekensblok lanx de Zinne, G.
- Lingenblok.* 1607, opt Linguenblok, G.
- Linterij.* 1681, de linterije, G.
- Merrieveld.* 1607, opt Merijevelt, G.
- Middelveld.* 1665, aen het middelvelt, G.
- Molenblok.* 1605, bunder geh. het Meulenblok, G.
- Muldersgelege.* 1560, bogaert daer voer maels een geleghe op te staen plach geh. tgroet moildere geleghe, G.
- Nattebeemd.* 1605, den nattenbempt, G.

- O.-L.-H.-Kapelletje*. 1665, het cappellken van onsen lieven heere gen. daer Eysinghen van Buysinghen scheydt, G.
- Ordenaarsbroek*. 1611, aen sh. str. gen. den Ordenaarsbroeck, G.
- Oudenbroek*. 1595, opt Ouwenbroeckvelt, G; 1611, aen de gemeente geh. den ouden broeck, G.
- Oudenbroekveld*. 1607, op dOuwenbroeck velt, G; den oudenbroeck aen de goeden des hoefs van Eyssinghe, G; 1635. 7 dw. opt taubroeck, G.
- Paapblok*. 1665, block geh. het paepblock teghen het groot heydevelt tegen den driesch, G.
- Pauwelseijke*. 1594, aen Pauwels eycxken, G.
- Peperkorenbos*. 1596, den pepercoren bosch, G.
- Rode Poort*. 1596, lancx de Roy poorte aent carnavelt, G; 1611, pachthof geh. de roy poorte, G; 1634, hoeve de Roede Poorte, G.
- Serclaesbos*. 17de e., noch eenen bosch van 10 b. geh. den Serclaes bosch te Eyssinghen, G.
- Settekenbos*. 1704, den Setteken bosch onder Eyssinghen, G.
- Simme*. 1782 seker pachthof met schuere ende stalle gen. de Simme in huere door P. van Isterdael, G 7162.
- St.-Jansbos*. 1567, tusschen St. Jans bosch, G.
- Smoutenveld*. 17de e., aen dblock geh. Smoutenvelt, G.
- Smoutmolen*. 1640, dblock geh. den smoutmolen, G.
- Sollenbergstraat*. 1567, commende boven aen de Sollesberchstrate, G.
- Steenberg*. 1560, den middelsten steenberch, G; - Persoonsnaam: Gabriel Steenberch (1560).
- Vijverstad*. 1595, aen de vijverstadt, G; 1611, weyde geh. de vijverstadt, G. Plaats waar een vijver was?
- Vorstercijns*. 1565, lant geh. Vuersten cheyns, G.
- Zenne*. 1560, aen de cleyn Zinne, G; 1596, de riviere de Zenne, G.
- Zennebrug*. 1321, Egidius filius Willems Moer de caste apud Eysinghe de obstallo apud Zennebrugge de busco, RK 44824.
- Zenneveld*. 1560, d'Eyssingen straetken dat naer tSennevelt loopt, G.

In het archief van de Rekenkamer (RAB) nr. 46778, vindt men over deze parochie Eizingen het volgende: De pastoor was, in 1787, Adriaan Berger, religieus van de abdij van Bonne-Espérance, 66 jaar oud, wonende in de pastorie. De patroon van de kerk was Bonaventura Daublain, abt van Bonne-Espérance. Tot de pastorie behoorde 5 dw. land gelegen omtrent de molen van Eizingen. De tiende hoorde toe aan meergenoemde abdij, sedert het jaar 1300.

Goederen en inkomsten van kerk, arme en pastoor in 1787

Een half bunder land op het Labbekeveld onder St.-Pieters-Leeuw; 1½ dw. te Rukkelinge; 3 dw. weyde op het Eysingen-

velt; $\frac{1}{2}$ b. weyde tot Buysingen omtrent de pastorije. *Renten*: 2 rijns gulden op een geleegh gen. het Beyl op den Eysingendries; op hetselve geleegh van 2 potten smout; 8 plecken op het hof gen. ten Blooten binnen Eyssinghen wiert hiervoren betaelt door de Clarissen Urbanisten van Brussel; 2 g. op het hooghblock tot Buysingen, betaelt door baron d'Overschie; 2 gulden op het geleegh daer eene brouwerije op staet tot Sollenberg onder Huysinghen; 4 g. 4 st. op het geleegh van de Naeyer tot Esselt onder Dworp beset op het geleegh daer een huys op staet aen den grooten opstal tot Eysingen; den edelen heer Coloma (kasteelheer van St.-Pieters-Leeuw) betaelt eene rente van een viertel coren over sijnen molen tot Eysingen; Gillis Walravens betaelt eene rente van 4 gansen a eenen gulden de gans bepant op sijn geleegh tot Brucom onder Leeuw; Francis Treutens betaelt twee renten samen 24 g. over een capitael van 800 g. op sijn geleegh te Sollenberg; een rente te Putbeek onder Halle («maer men kan d'er geen en comaf van krijgen», staat erbij vermeld); eenige boomkens wassende op den grooten opstal van Eys. De novale tiende (4 g.); het curenhuys met een hof van $\frac{3}{4}$ dagw. het supplement van de hof van $1\frac{1}{2}$ dw. genoemd den Carwael (5 g.); het paert van den pastoor op den gemeynen bosch (8 g.); sijn competentie (500 g.); verder aen de pastoor jaarlijks gemiddeld 8 dopen en «inleydinghe» van vrouwen (kerkgang), 2 huwelijken, 13 jaargetijden; ene weckelijksche misse gefondeert in de cappel van Loretten door d'heer Lamoral dus de Tassis (de dorpsheer) anno 1615 gesticht in den bosch $\frac{1}{2}$ urs van de kerck (30 g.); 22 g. voor missen gefondeert in deselve kerck (22 g.).

De toenmalige pastoor van Buizingen, Jan Frans van der Elst, was tevens landdeken en had toezicht op 37 parochies, 3 vrouwenkloosters en de «heremitage» van Ledeberg (Pamel). De verdere inkomsten bedroegen: een derde schoof op het Lanckbunder gelegen int Maxdael onder Leeuw in den bijvang van de prochie van Buysingen (Buizingen paalt aan Leeuw). *Cijnzen*: 12 bunder opt langhe velt tot Eysinge vercregen bij schepenbrieven van Alseberg en Rode in 1442 op Alderkinderdag (18 december) berustende in de comme van de kerck (de archievenkast); een pot smout in natuer tot laste der brouwerije den Posthoren tot Buysingen, betwist ende niet meer betaelt sedert 1772; 2 tortse bepandt opt gelege van d'heer Tant tot Buys. tegen de beke, sheeren straete, den Rawael ende het Careelveldt; op de oude priesterhagie; $\frac{1}{2}$ dw. gelege ende erfve gen. den Leckebaert; 4 peeters bepandt op een hoeve gen. de Simme 6 dw.; een huysken nieuwt gebouwt op het oudt kerckhof int jaer 1777. *Vaste goederen*: 1 b. l. ant gel. in het Maxdael tot Leeuw op de parochie van Buysingen; $\frac{1}{2}$ dw. ofte wat meer te Buysingen aen de Simme gen. de Smisse; een cleyne plantagie van 7 a 8 boomen aen den inganck van de weyde gen. de Vijverstadt tot B.; (dese goederen sijn van oudts toebehoorende aen de

kerck). *Kapitalen*: op een brouwerije gen. den Blauwen tot B. Andere inkomsten: Een lot mutsaerden op den gemeynte bosch valet 8 g.; in extraordinairen ontfanck van particuliere giften door goede lieden gedaen voor het bijzonder ciraet der nieuw opgebouwde kerck 19 g.; Verder bezat de kerk een kapitaal van 41 g. op een huis gen. de «Croon tot Halle»; *beneficiën en officiën*: De pastorije; de capelrije van O.-L.-V. geunieert aen de pastorij 14.3.1681 waervan de vruchten (opbrengst) genoten worden door den tiendeheffer. *De kosterij*: een wekelijkse mis in de kapel van Loretten; een fondatie van 40 missen. *Tafel van de H. Geest*: (armentafel): beheerd door «de pastoor der plaetse om redenen van de cleynigheyt der saecke». Men vindt geen beginsel van «dese taefel, waer van onder anderen weldoeners sijn geweest Matheus Lambert ende Paulus Sophie gewesene pastoors der parochie». *Bezittingen*: 3 dw. lant tot Bellingen in Henegouw op het Cruysvelt tegen Hoosnaken bosch (Oudenaken?); ½ b. gelegen op Crommewillekens velt tot Meckingen onder Leeuw. *Renten*: op een huys ende erfve ½ dw. in de Heusselstraete (Lembeek?) beset op het gelege gen. het Gulden Calf tot Buysingen bij schepenbrieven van 1573. *Cijnzen*: 12 st. 1 pleck op de priesterhagie op 1 dw. (schepenbrieven van 1513) ten laste van baron van Overschie; 15 st. 1 pl. op een gelege ofte boomgaerdeken geh. den Honckaert groot 1 dw. gelegen aldernaest de priesterhagie tegen over het oudt kerckhof tot last van baron van Overschie; 6 st. op een gelege van 1 dw. gen. den Leckebaert tot B. (schepenbrieven van 1513). *Onderhoud van de armen*: soo in gelt als broodt, wijn, graen om te sayden (zaaien) etc. en uytdeylinge van broodt in de kercke, kleetsel, schoenen, caussens, hemdens; oncosten van doctoer, begraefenisse, dootkiste, maecken van den put ende parochiaele dienst... vermits een arme vrouw deser parochie is sterck gequolen met een kanker aen haer oog, sal voorten teenemael tot laste van de taefel comen».

Meiers

Pieter Daij 1719 (G. 7148).

Schepenen

Pieter Gerrebosch, 1719; Niklaas de Proost, 1719; Jan van der Elst, 1719; Lenaart Bonnewijn, 1719 (G. 7148); Jan de Rouw, pachter ende actueelen borghemeester (1ste schepen), 1780.

Bedezetters

Jan Vastenaken (Fastenakels), Aert de Vuyst en Jan van der Elst, in 1733.

Griffier

Jean Eustace Hulin, greffier de Businghe 1.8.1695 les biens de la cense nommée en langue Thioyse de Simme (G. 9607).

Geslachtsnamen

Michiel van Gruenenrode, Eizingen, 1680; Roelof van Buysingen, 1369 (ESB, 1942, blz. 260).

Hoeve en molen

«De hellicht van den hove t'Eissingen... huys, schuere, stalle, backhove, coollochte, bogaerde ende weyde tegen deysingenveldeken 6 dw.; nog 5 dw. aen de Zenne bij den molen van Eissingen tegen de 10 dw. weyde... bempt geh. Bagijnenbempt tegen tZennevelt in leen van den hertoge van Brabant... bempt geh. den Merriebempt teghen den Bagijnenbempt; twee dw. geh. Bercheken aen de (Zenne)-brugge; 3 dw. neven de brugge van Eisingen op den cheys van een sister terwe, een sister evene, 2 gansen, 2 cappuynen, 2 hinnen ende 40 eyeren; 3 dw. weyde tegen d'arcke van Eyssingen geh. den Nokeleer... aent schoergat van Eys., tegen tSteertvelt, tegen de Dootstrate opt Drieschvelt, bosch geh. den Keysterbeeckbosch (G. 7141bis - 1611).

Brouwerijen

Een brouwerij «te wetene eenen opstal wesende gemeynthe ontrent $\frac{1}{2}$ b. gelegen in de prochie van Buysingen aen de beecke aldaer... ende op welcken opstal de vs. Reex recht hadde van planten, ende waeroppe de vroegheren heere postmaaster (Tassis) tegenwoordelijck eene camme heeft gestelt».

Herbergen

In 1758 verklaarden oude mensen dat ongeveer 32-33 jaar geleden in de straat loopende van de herberg de Sleck «onder Buizingen naar Halle verscheiden «eycke eisters ofte boomen geplant werden (G.). In 1766 noteert men het «huys ende herberghe van Jacobus de Broyer int gemeyn genaamt den Blauwen». In de nabijheid was er nog een andere «herberghe den Posthoren».

Kermissen

In 1766 had er tijdens de kermis een gevecht plaats met «steenen in neusdoecken». Die zakdoeken vond men nadien in «eene ledige tonne waerop het craem van den cremer hadde gestaen».

Oorlogsuitgaven

«De contributien volgens d'envoyen oft uytzendinge gedaen bij de intendanten van Vranckerijck metten XII penninck, wissel uytzendinge van taxen en rations, collecte etc. loopende in alles 3148-7 g. Item hebben ten oncoste geweest aen de fransche als sij de stadt Halle gedemolieert hebben als wanneer alles is genomen tgene d'ingesetenen ingedaen hebben: 5944-8. Allen tgene die

van Buysingen hebben ten oncoste geweest ende hen afgenomen is bij de legers der geallieerde, midtsgaeders over tgene beloopende de fouragien, palissaden, fascinen, koeyen, cappen van boomen, graen, stroot, afbrecken van huysen ende andersints geduerende desen oorloge van 1689, 94, 95 bedraecht de somme van 48.983-19 g. (Haast niet te geloven!) Bovendien tgene is betaelt aen den hooghmeyster van Roode, soo van schipvrachten, gedaene pariculiere wagens, pioniers, ceurlingen (huursoldaten) ende andere lasten volgens de repartitien bij den vs. hooghmeyster uytgesonden geduerende de vs. jaeren van oorloge ende in de voorgaende somme niet begrepen: 1755 g. (RAB, Schepengrif-fies 1696).

Studiebeurs

Pastoor Frans Amand van Cutsem, geboren te Eizingen in 1752, pastoor van Nossegem, overleden te St.-Pieters-Leeuw 4.3.1833, stichtte bij testament van 9.1.1833 een beurs voor de studie in de godgeleerdheid, ten bedrage van 180 g. Brabants of 326,63 fr.

Taal

.... «Gaet op de quade grecht velt als crinckel de winckel» (Schepengr.).

CONSTANT THEYS

UIT OUDE PAPIEREN

BOMEN ALS GRENSTEKENS TE ST.-GENESIUS-RODE

«Erfz gelegen tot Rode ter ^{zijden} plaetsen geh. ter heyden aen ~~ons~~ *onser vrouwen kerselaere* aldaer streckende tot eenen *appelboom*» (G. 337 1580); «ter heyden metten langher metter andere zijde teghens de linde aldaer staende aen de strate komende van Rode naer der heyden» (1571); «de Rode tegen Keldermans ^{heyden} goet terheyde gaende van der *linden* nae scautersvijver scheidende aen eenen *pruymeleren* struyck ende eenen *esch* staende naest den hove van der metten eenen eynde tegen tSollochten strate gaende van thof ter heyden naer scauters vijvere» (ib. 1573).

C.T.

De Kwade straat te Vorst-Brussel

De huidige J.B. Van Péstraat, heette vroeger de «Quadestraet», in de volksmond: kwa straat, uitgesproken kwasjstraat (zoals «coiche» in het Frans).

Wat betekent deze benaming en hoe ontstond ze? Verdam vermeldt voor «quaet»: slecht, moeilijk, lastig, boos, ook de duivel wanneer kwaad in het onzijdig gebruikt wordt (Mnl. Wdb.).

Op folkloristisch gebied kan men veronderstellen, en het werd al wel eens gedaan, dat het een weg was waar kwade geesten mee gemoeid waren.

Het is een feit dat vroeger op ons bebost grondgebied de verbeelding sterk was. Een reeks sagen en toponiemen getuigen hiervan o.a.: de *Verdoemenis* (1545?), verdwenen gehucht beneden de Galgeheide; het *Kwade bunder* (XVe eeuw) tegen het Galgeveld; het met wilgen omringd *Duivelsvijverken* (1638); het *Toveressenbos* (vóór 1682), een gedeelte van het Kersbeekbos palende aan de Kwadestraat; het bos *van der Hellen* (1550) later het Zevenbunderbos geworden, aan het uiteinde van de Kwadestraat.

Een Peter de Beer, wonende in de Kwadestraat was in 1432 geheten «de quadegeest» zodat het niet uitgesloten is dat de naam van deze straat kan ontstaan zijn wegens de bijgelovigheid van onze dorpsmensen.

En nochtans verdiende ze wel degelijk haar naam van «slechte, moeilijke, lastige». Van zo ver de bewoners van de dorpskom het zich konden geheugen was deze uitgeholde aardeweg met zijn diepe wagensporen één der lastigste van het dorp, wanneer men hem met een gespan moest beklimmen. Hij was bijna loodrecht op de westelijke helling van de hoogvlakte van het Bovenvorst ingesneden en was de enige rechtstreekse en tevens de oudste verbindingsweg van het dorpscentrum van Vorst met dit van de aanpalende gemeente Ukkel.

Tegen «de plaetse» van Vorst, vanwaar de weg vertrok, lag er aan weerszijden een herberg: de *Roze* (1416) en de *Engel* (1480) waar de gespannen even konden uitblazen, vooraleer hun harde karwei naar boven aan te vangen. Deze herbergen bestonden nog op het einde van het Oud-Regiem.

In het Rijksarchief konden wij de hand ieggen op een niet gedateerd handschrift (K.A. reg. 7034, fol. 340) dat wij menen te mogen dagtekenen van het eerste decennium van de XVe eeuw. Het geeft ons een interessante blik op de toestand van de Kwadestraat in die tijd. Wij publiceren het stuk «in extenso»:

«Na der waerheit (= beëdigde verklaring aangaande de juistheid van iets. Verdam) inder huysenen van Vorst com ligghe ende alderhande personen op hueren eedt gehoert ende vermaent inden dorpe van Vorst, soe es tcloester van Vorst sculdich alle thout te leveren toter quaden strate allome int

tselfe dorp uut te makene (utemaken = gereed maken. Verdam) mer de ghene die waghene ende peerden hebben int selve dorp sijn sculdich tvoirs hout te halene ende die ghene waghene noch peerden en hebben die syn sculdich tselfe hout te vergaderen ende te binden. mer waert soe dat men hout staende vonde omtrent der voirst. strate dat soude men afhouden ende truncken ter minster scade ende inde strate legghen. Ende alle de ghene vanden dorpe sijn sculdich de voirst. weghe te doene (?) en te makene, mer des gheeft hen de kelderwerder (van d'Abdij) smorgens ontbitenbroet ende anders dat hij wilt.

Item de goten allome ligghende onder de strate es tgoids-huys van Vorst voirsch. nader voirsch. waerheit sculdich te legghene ende te houdene op sine cost utgenomen de gote die steyne te sine plach aen Jan Alisen goede jegens een cleyn streetken aldair geheeten deyerstreetken die de selve Jan op sine cost ewelyc houden moet ende bewaren.»

De bewoners van de dorpskom werden dus ondervraagd en dringend verzocht op eed te verklaren welke de gebruiken waren in zake onderhoud en herstel van «den Quaden strate». Iedereen moest in het herstel bijdragen en het feit dat het alom staande groen hout zonder meer mocht afgehouden worden om het in de straat te leggen, wijst op soms dringende toestanden. Men zal dit juist beseffen als men weet dat om een gewone vracht mest die de pachter van het hof van Slotsenberg uit het klooster moest halen, om ze in één van haar wijngaarden te voeren, de wagen contractueel met 5 paarden diende bespannen te worden om de Kwadestraat te beklimmen (pachtbrieven van het hof van 1434 tot 1514, RAB, Kerk. arch.).

Thans is de Kwadestraat een brede baan geworden. Bij haar bovenste gedeelte blijft er echter nog een stuk van de oude aardeweg bestaan naast de omheiningmuur van het verdwenen domein «den Wijngaard», de huidige wijk Messidor.

Op het gemeentepan van 1836 heet deze aardeweg: *Donkerstraat*, wegens zijn diepe uitgeholde vorm, en in de volkstaal noemt men hem nog «Beukenberg» of gewoonweg «aan de zwarte muur».

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat in werkelijkheid de Kwadestraat reeds sedert onheuglijke tijden bekend stond als een doorslechte verkeersweg en dus wel haar naam van «Kwade» of «lastige» verdiende.

Of «het kwaad» (zie boven de verklaring van Verdam) in de benaming een rol heeft gespeeld, blijft nog te bewijzen.

HENRI HERDIES

Uit het vroegere volksleven

Uit de geschiedenis van Brussel :

VERHUREN VAN KAMERS

Martinus Delmez, «wesende eenen ingesetenen borger deser stadt ende meester perrucquier van sijnen stiele woonende achter de Brigittinen alhier in sijn huys gestaen ende gelegen in de Duyfstraete op den hoeck van de Calcoenestraete», had in 1722 een «quartier» van zijn huis verhuurd aan twee vrouwspersonen die onlangs op de Anderlechtsepoort (gevangenis) gesteld waren om te hebben ontvreemd enige zaken te «Berchem, Bootsfort ende Auwerghem», alsmede twee manspersonen, waarvan de ene tijdens een onderzoek op de luitenant amman zou hebben geschoten.

Welnu, net als thans en ten «eynde er in te voorzien dat vremdelingen, ledighgangers ende vagabonden, de welke hun in dese stadt begeven ende hun verborgen houden, souden ontdeckt, gevangen ende gestraft worden naer de strengheyt der wetten,» verordende het plakkaat van 7.1.1718 dat «herbergiers, cabarettiers ende alle andere die enigh quartier oft camer sullen verhueren, van daegelijcx te houden notitie van de gene die in hunne huysen, quartieren ofte camers, logeren.... met uytdruckinge van hunnen naem, de plaetse van waer sij geboortigh sijn ende hunne wooninge ofte residentie ende van hunne professie oft ambacht, de oorsaecke waerom sij hun in dese stadt hebben begeven ende den tijdt dat sij daer vermeynen te blijven, ende van alle avonden te aght uren t'sedert de maendt van October tot de maendt van April ende 't sedert de maend van April totte maendt van October ten negen uren daervan te dragen getrouwe ende pertinente declaratie ende oock van de gene die sullen vertrocken sijn oft huer logist verlaeten ofte verandert hebben ten stadhuyse in handen van de commissarissen op de pene dat de gene die in gebreke sullen blijven van dese devoiren te doen ofte die eenige van de vs. persoonen frauduleuselijck sullen hebben verswegen, sullen voor iedere contraventie vervallen in eene amende van 25 guld.ende sullen boven dyen arbitrairelijck gestraft worden naer den heysch van de saecke»....

Onze vriend Delmez had verzuimd die aangifte te doen en werd bijgevolg door de luitenant amman ter verantwoording geroepen. Hij liet zich echter niet «doen» en loochende de twee mannen en vrouwen - die hij trouwens van haar noch pluimkende - te hebben gelogeed en dat hij trouwens in zijn huis niemand logeerde, wat hij bereid was onder eed te bevestigen. Overigens betoogde hij «datter groot onderschil soude te maecken sijn tusschen iemant in sijn huys te logeren ende aen iemanden een huys te verhueren ende datter in de voorberoepen ordonnantie geenssints en staet geexprimeert dat men soude moe-

ten overbrengen de personen, aen de welcke men een huys is verhuerende int geheel of ten deele als men daerinne oock selfs niet en is woonende, dat de vs. ordonnantie maer en soude werken als men iemant voor gelt logeert in sijn eyghen huys, d'welcksoude raeckende de herbergiers, cabarettiers ende personen sijnde volck te logeren.... want als men van den eenen cant considereert het insicht waeromme het placcaert is uyt gecomen ende gepubliceert, te weten opdat de ledighgangers, vreemdelingen, ende vagabonden souden worden ontdeckt, gevangen ende gestraft om alsoo door de borgers te connen genoten worden de gemeyne ruste, mede dat bij hetselve placcaert niet alleen en wordt gesproken van de herbergiers, cabarettiers, maer oock van alle andere die eenighe quartiers, of camer sullen verhueren, soo schijnt den cas.... hangende onbeslicht te moeten vallen onder het dispositief der voormelde ordonnantie, nl. als de eygenaer sijn huys int geheel niet en verhuert aen eenen, maer met camer ofte quartier aen verscheyde personen hem onbekent. Ende soo wanneer men van den anderen cant insiet dat achter het placcaert is staende een model, op den voet van het welcke de declaratie in den placcaerte vermeldt moet geschieden, geconcipieert in deser voegen: ik onderschreven.... *weerd* in etc.... soo schijnt hoc ipso dat den voormelden cas niet en is vallende onder het dispositief.... ende dat desselfs dispositief niet extensibel en is tot de borgers die de huysen hun eygen wesende in de welcke sij niet en woenen, verhueren aen derde personen int geheel oft ten deele. Ende gelijcker wijs meer andere diergelijke questien connen voorvallen welckers decisie dependeert van de vs. placcaerten, soo hebben de wethouderen raedigh gevonden recours te nemen tot den souvereynen Raede».... die verklaarde «dat de woorden van het placcaert.... moeten verstaen worden van lieden die in de huysen bij hun bewoont quartiers ofte caemers aen derde personen verhueren»....

(Rijksarchief Brussel, Fiskaal Officie, nr. 4749.)

H. HERDIES en C. THEYS

*
* *

VAN DORPSOFFICIEREN EN VAN EEN VELDDIEFSTAL TE HUIZINGEN IN 1768

Het handhaven van rust en vrede onder de inwoners, het weren van bedelaars en vagebonden, het bewaken van de vruchten te velde, het dolend vee, dieven en kwaadwilligen, was de taak van de preter of dorpsofficier, die tevens moest zorgen voor het bijeenroepen van de schepenbank en allerlei kleinere karweien die het bestuur van een dorp meebracht.

Bij afwezigheid van de meier werd zijn ambt op het platteland maar pas belangrijk. Te Huizingen o.a. verving hij vaak

de bijna altijd te Brussel verblijvende meier Jakobus Maras en tekende hij zeer gewichtig «loco des meyers». In hoofdzaak toch was hij gelast «sijne ronden te doen soo tot het conserveren van de jacht als van de bosschen ende veldtvruchten». Na de Franse bezetting slonk de belangrijkheid van zijn functie tot die van onze veldwachter of «champetter».

De oudst bekende preter van Huizingen was Hennen de Preter, die in 1488 betrokken was in een geval waarin hijzelf als beklaagde voorkomt, omdat hij «metten sacke gepertriseert (gejaagd) had» (RAB, Rekenkamer 12608).

De tweede is Jan de Preter (die mensen hadden blijkbaar toen nog geen vaste familienaam) «die heeft gepoent (in der minne overeengekomen) van dat hij specken op dbosch van Stie Jan gemaect hadde» (RAB, Rekenkamer 12547). Hier past wel het gezegde: «Wie zal de bewakers bewaken?»

Jan Boels was preter in 1525. Dat jaar ontving hij 12 g. «om dat hij geassisteert hadde den meyer van den heere van Berssele af te nemen den pertrijzersack toebehoirende desen warandmeester (van Zoniënbos) gevangen en laten composeren (in der minne overeenkomen) ter bede van vrienden» (Rekenkamer 12608). Boels was nog in dienst in 1537. Hij bezat land aan het Driesveld.

Jan Springael was officier in 1619. Jan van der Kelen in 1645. In 1665 was hij 56 jaar oud. Jan Trousseau, in 1687. Niklaas Weemaels, 1662 (RAB, Schepengriffies 7166).

Pieter Theunis, voor de eerste maal vermeld in 1722. In 1675, 70 jaar oud, wordt hij vermeld in verband met het vissen in de Zenne «ende tot dat met differente soorten van netten soo in den claeren dagh als bij nachte».

Jan Weemaels was preter in 1756. Jakobus Jozef de Champs in 1771. In 1768, op 20 augustus, «saterdagh naer den sonnen onderganck te weten tusschen acht en negen uren vermeynende naer huys te keeren» had hij «sijnen wegh genomen.... langs de straete ontrent het landt toebehoorende aen Jan de Mesmaecker.... ende had dan gesien dat eenen mans persoon sigh was begevende op hetselve landt.... wel wetende dat op het selve veldt ofte daer ontrent eene kudde patrijzen was liggende.... had sigh aenstonts ingebeldt dat den selven mans persoon het veldt was intrekkende om deselve af te jaeghen».... bleef dus de man afspieden «liggende op den kandt van de straete op sijnen Buyck».... Daar zag hij echter dat de man «uyt de terwe die aldaer geschooft ende in tierelinghen gerecht was, heeft beginnen uyt te trecken eenighe handtvollen terwe».... terwijl hij «altijdt van alle kanten was omsiende om te bespeuren ofter niemandt daer ontrent en was».... Vervolgens trok de dief nog graan uit andere hopen en maakte hij er een bussel van. Daarmee wist de Champ genoeg en begaf hij zich aanstonds tot «den mans persoon ende calengierde hem aenstonds over de feytelijckheyd». De dief was geen onbekende. Hij was «bekent met den naeme

Francis Treutens ingesetene deser parochie ende wever van sijnen stiele».

Op sijn schouders «dwars over sijn lichaem was Treutens hebbende twee coorden ter dichte van eenen duym». De gestolen tarwe bestond in de «quantiteydt van eenen goeden schoof». Hij had zich «meynende te ontmaecken met de vluchte doch vruchteloos, terwijlent» de veldwachter «te cort op sijne hielen was».

Zich gevangen voelende, verklaarde Treutens, dat hij de «uytgetrocken terwe.... wederom in de schoofven soude hebben gesteken».... maar daarvan wou de veldwachter niet weten en hij zelf nam de tarwe mee naar huis om ze aldaar te «arresteren». Treutens gaf het echter niet op smeekte hem: «wat wilt gij mij gaen overdraghen aen den meyer, wat sult gij daer van hebben, den meyer salder het best bij varen.... ick wercke voor den eenen ende voor den anderen ende soo haest als sulckx sal bekent sijn dan moet ick toch om eene kandt (boterham) gaen ende wilt gij swijghen ick sal comen ses daghen in uwe schuere dorssen.... ick hebbe sulckx gedaen omdat ick eenigh geldt geleent hebbe bij Jan de Mesmaecker ende dat ick daervoren moest betalen den interest a rate van 5 g. per cent.... of het niet en cost stil gehouden worden.... ende datter niemandt daer ontrendt sijnde het selve niet en conde geweten worden....». Alles vergeefs echter. Officier Jakobus des Champs was een onkreukbaar ambtenaar.... althans voor de kleinen.

Als laatste dorpsofficieren van het oude regime hebben we dan nog Pieter Theunis in 1788 en Paul Tambuyser in 1795.

C. THEYS

*
* * *

VAN EEN KWAKZALVER IN 1753

In december van evengenoemd jaar werd op de Drossaarderij te Brussel een vrouw «geëxamineerd», die de 15de van die maand te Borgerhout opgeleid werd omdat ze geen pas had en overigens zonder vaste woonplaats was. Ze verklaarde geboren te zijn in de Kapelleparochie te Brussel en Marie Joseph Ansi te heten, «soldatenkind soo men haer heeft wijs gemaect» en ongeveer 50 jaar oud te zijn. Ze had gelogeerd te «Isegem boven Gent» in een herberg. Daarna was ze naar Rotterdam gereisd en «van daer soo voorts te voet gecomen te sijn langhs de heyde om haere cruyden te vercoopen» en te bedelen. Ze was samen geweest met een «operateur» (kwakzalver) gen. van Uytrecht.

Op de vraag van waar de blauwe «plekken ende de swaere slaegen op haer lichaem» voortkwamen, antwoordde ze dat ze die gekregen had van Cornelis Godtschalck. Waarom ze, hoewel

niet getrouwd, zijn trouwring droeg? Daarvoor vroeg ze excuus; ze had het gedaan om voor een «heerelijcke vrouw ende niet voor een canalic te passeren». De slagen had ze gekregen de nacht tevoren in de herberg «den Beirendans» te Borgerhout.

Men vroeg haar ook wat ze deed met die «packxkens gebonden in differente papieren gesloten in de doose bij haer». Die verkocht ze - evenals balsem - op de markten en bij de buitenlieden. Zo ging ze van de ene stad naar de andere, gedurende de 19 maanden die ze met Godtschalck geweest was, o.m. te St.-Niklaas, Deinze, enz.

Voordat ze te Borgerhout waren aangekomen, hadden ze op de heide vernacht in de herberg «het Haentjen». Te Rotterdam hadden ze gelogeed in de Kriekstraet, «samen met leurders in pennen».

Kornelis was een lange magere vent van 42 jaar, bruin van haar, gekleed met een «ascouleure capot en een effen hoedt». Hij was ook een soldatenkind, zoals er toen zoveel waren te Brussel, vol vreemde soldaten en avonturiers. Elders wordt echter gezegd dat zijn vader Bartholomeus en zijn moeder Marie Timmermans noemden. Lange jaren werd hij opgevoed bij zijn zuster «begijntje te Vilvoorde, Anna Barbara Godtschalck. Te Brussel had hij ook gewoond bij abate, chirurgijn van de stad». Later was hij «sich behelpende met operateur en drogen vercoopen». Hij had ook twee maanden gediend als hansworst bij operateur Henricus van Uytrecht. Hij was getrouwd te Brussel «in de Marolle parochie van de Kapelle». Zijn vrouw heette Marie Joseph de Mey. Hij wist niet waar ze zich op dat ogenblik bevond.

Als operateur had hij vooral «gestaen binnen Antwerpen op de copere brugge ende voorts hier en daer». In die stad had hij «cattoenen gedrukt» voor de heer Pastoor van St.-Andries...

R.A.B., Drossaarderij, nr. 116.

C. THEYS

*
* * *

EEN WELVARENDE VAGEBOND

In 1726 werd een Jan Andries wegens diefstal opgeleid. In het verslag van de drossaard van Brabant leest men, dat Andries was «eenen fameusen ende welvaerenden vagabont van die bende der soogenaemde Egyptenaren (bohemers)» (Rijksarchief Brussel, Drossaarderij nr. 261).

EEN EREMIJT

Joannes Lantsteen, 36 jaar oud, geboren te Rijsel, zoon van Joannes, «ballieu van Stevoert ende Berrebroeck», wonende te

Hasselt, werd in 1745 opgeleid vóór de drossaard, aan wie hij vertelde, dat hij «'tsedert 1737 het habijt van eremijt heeft aangehouden, daertoe de noodige brieven hebbende».

(Dross. nr. 104.)

OORLOGSGEVOLGEN

Een genaamde Gaucher was in 1772 werk gaan zoeken in Holland. Hij kwam echter weldra terug en werd op de weg wegens landloperij aangehouden. Hij verklaarde, dat hij naar zijn land, Frankrijk, terugreisde «parce qu'on n'y veut plus souffrir des français à cause de la guerre» (Dross. nr. 165).

EEN ZWAKZINNIGE TE GEEL

Op 13.11.1773 verklaarde de drossaard, dat Pieter de Schutter, 30 jaar oud, geboren te Bolder, door hem ondervraagd wegens landloperij, geen vaste woonplaats had en sedert een voorgaande vrijlating te Geel was uitbesteed «om dies wille soo dat men hem geseyt heeft dat hij niet wel bij sijn sinnen en was, sonder hem voorders te connen expliceren, alsoo ons dunckt dat den gevangene alnoch bij sijn sinnen niet en is» (Dross. nr. 168).

NOG EEN ZWAKZINNIGE

In 1774 werd een genaamde Catherine Baudekijn op de drossaarderij ondervraagd. Ze verklaarde «être âgée de trois fois quarante et cinquante ans, native de Jérusalem en France à la tour de Babilone». De ondervragers meenden daaruit te mogen besluiten dat het mens inderdaad niet wel bij haar zinnen was (Dross. nr. 174).

EEN VOLGELINGE VAN «LE CHEVALIER D'EON»

Op 5.8.1781 werd Josina van Henthove, 20 jaar oud, geboren te Kraainem, kleermaakster, wonende te Bertem, waar ze achtentwintig dagen bij een kleermaker had gewerkt, te Duisburg aangehouden. Ze verklaarde Bertem te hebben verlaten in juli «als wanneer sij verhandert heeft van cleederen te weten van de vrouwe in manscleeden, ende alsnu nog draegende» (Dross. nr. 192).

EEN PATRIOT

De patriotten hadden het tijdens de Brabantse Omwenteling ook niet altijd gemakkelijk. François Dieudonné Pouillon, 30 jaar oud, «patriote», werd in 1790 in de herberg «Au verd Chasseur sur le Cantersteen» aangehouden. Hij kwam terug van Halle, waar hij een kruisbeeldje, twee medailles en een portret van van der Noot gekocht had (Dross. nr. 223).

DE UITVINDERS VAN DE «PATATTEBLOEM»

In 1791 verklaarde Jacques Joseph Petit, 31 jaar oud, geboren te Philippeville, arrestant van de drossaard, dat hij was «fabricant de la farine de Canada tirée des pommes de terre, dont il nous offre de faire encore l'expérience» (Dross. nr. 226).

POMMADE EN RIEKENDE WATERS

In 1795 werd Jozefa Stutgem, 32 jaar oud, huisvrouw van Jozef Smit, door de mannen van de drossaard opgeleid wegens landloperij. Zij verklaarde dat ze leurde met «pommade ende rieckende waters de gene sij ten dienste der creysvolckeren maecken» (Dross. nr. 227).

CONSTANT THEYS

UIT OUDE PAPIEREN

OUDE ONROERENDE GOEDEREN

Vroeger gebeurde het niet zelden dat een pachter op de gehuurde grond zijn eigen woning moest opbouwen «zonder *afslach te doene aen zijn andere pachtinge*». En dan stelde de verhuurder nog zijn bezettingsvoorwaarden.

In 1546 huurde de genaamde Antheunis Parmentiers «soen wijlen Gielis ende Margr. Van bevere, zijn huysvrouw, tegen Gabriel de Riddere, proest van de Abdij Vorst, een dachw. erfven vuyt een stuck lants dwelck hij van voirsc. Goidshuys houdt aende heegde gelegen, om aldair een huys op te settene, eenen termijn van sessendertich jaeren...».

... « is merckelyck ondersproken dat die voirsc. huerlinck int voirn. geen bier en sal mogen vercoopen, oft eenige bollebanen oft doelen stellen, oft eenich ander regiment en sal mogen houden daer doer tgoidshuys van Vorst soude mogen geschandalizeert zijn» (A.R.B. Kerk. arch. 7132, fol. 73).

H. H.

Brabantse woorden

416. ONSCHEEL

Alseberg: een scheefgetrokken deur of raam is *oemscheel*.
- C.T.

Rotselaar: die deur is helemaal *amschaa* (= scheef getrokken). - G.L.V.

Mechelen: in de meubelnijverheid te Mechelen gebruikt men het woord *onscheel* om aan te duiden dat iets krom staat of niet op alle poten rust; aan het euvel verhelpen noemt men *van onscheel zetten* = gelijkmaken. - G.S. Dezelfde verklaring als te Mechelen wordt te Wemmel gegeven.

Schuermans vermeldt, uit de taal van de Antwerpse timmerman: *de planken deuren zijn scheel*, wanneer ze niet «vlak» genoeg waren en bij het drogen «krom getrokken» waren.

Bij dit «scheel» past het zelfst. nw. *scheelte*: *een plank van scheelte zien* is, na het schaven, zien of zij effen en overal even hoog is (Cornelissen - Vervliet, Antw. Id., Supplement). - In het Waas Id. staan dezelfde gegevens: *scheel* = scheef, uit de haak (*die plank is scheel getrokken; iets van scheelte schaven, kappen* = vlak maken).

Ook het Rijnlands kent *scheel* = «schief, krumm», meestal versterkt tot *schef en schel*: *dat Brett es schef en schel*.

Naast het zelfst. nw. (*scheelte*) bestaat ook het gesubstantiveerd onzijdig *scheel*; het werd opgenomen in het Hagelandsch Id.: *dij fräät* (= die schoormuur) *en es in heur scheël ni* en door Tuerlinckx verklaard als «winkelhaak».

Scheel en *scheelte* begrijpt men best via *scheel*, *de schele* (met betrekking tot de ogen). - Het praefix *on-* in *onscheel* lijkt niet de ontkenning aan te duiden, zoals bv. in *onmenselijk, onmetelijk*, maar wel een versterking zoals in «onverbolgen» (= zeer verbolgen), mnl. «onstuur» (= onstuimig); - «ontal» (= ontelbare menigte), «ondiepte» (= peilloze diepte), «onmoete» (= grote moeite), en dgl.

417. ONTARLEVAS

Te Rotselaar is nog bekend de uitdr. *ik ben helemaal ontarlevas*, d.i., na een feest bv., «verloren, niet wetend waarmee beginnen» (opgave G.L.V.).

Het woord werd, meen ik, niet opgenomen in het Mnl. Wdb.-Kiliaan heeft het; het Lat. «laceratus» heet bij hem *ontbaeleweit, ontharleweit*, een synoniem van «ontstukken, instukken, verhakkelt».

Schuermans, onder het kopwoord *ontharlewijen*, citeert *ontterlevijst* (= los, in stukken: Klein-Brabant), *ontarlevast, verterlavast* (= verfrommeld, verharreward, afgeslonsd, afgesloofd, verhakkeld: Brabant), *ontterleweit, verterleweit* (= alles in wan-

orde: O.-Vla.) en ten slotte *verterlawijd* (Antwerpen).

D. Claes (Bijvoegsel aan de Bijdrage tot een Hagelandsch Id.) vertaalt *ontherlavetsen* door: ontredderen, bederven (*Hij heeft gedurig aan zijne horloge zitten frutselen, en nu is zij geheel ontherlavetst*).

Lieievrouw Coopman brengt het Gents bw. *omterlavijt* of *omkerlavijt* (= overhoop, in wanorde; - ontroerd, buiten zijn gewone toestand) en het wkw. *omterlavijten*, *omker-* eveneens in verband met *onthaleweyt*.

Op de uitgang *-levas(t)*, *lavetsen* en dgl. heeft misschien het zelfst. nw. *lavets* (*slavetse*) en het wkw. *slavetsen* (= resp. «slordig, lui, vadsig vrouwspersoon», «slordig dragen (van kleren)» ingewerkt).

418. PROFICIAT

Om op een publieke koopdag een verkocht goed toe te wijzen zegt de notaris *Proficiat*. Een gewone mens zegt eenvoudig «*geluk ermee*».

Het «proficiat» is hier wel een geijkt woord en het gebruik ervan is ouder dan men meent. Dit blijkt uit akten van publieke verkopen uit de 18e eeuw, zo bv. «... (zal verkopen) *aan de meest biedende met stipulatie van het woord proficiat*», 1748). - P.L.

Inderdaad, alle antwoorden geven één van de twee mogelijkheden. Maar er is een overweldigende meerderheid met «proficiat» van Tienen tot Wetteren, van het Mechelse tot zuidelijk Brussel. Mevr. G.L.V. meldt te Rotselaar «niemand nie meer als ... frank? Geluk ermee.». Dezelfde uitdr. bestaat te Duffel (F. Si.).

419. TUIMELEN

Te Elingen: een tuimelaar (*nen tuimelèèr*) maken. - E.E. - Ook Herne zegt *tuimelaar*, R.B., net zoals Evere, P.C., Rotseelaar, G.L.V. en Diest (*ene taomeleir moake*), L.B.

Het wkw. «maken» wisselt af met «leggen», zo bv. te Steenhuffel: *hij laa nogal nen tuimleir*, J.W.

In de andere plaatsen zit ander materiaal of komen varianten tegelijk voor. Hier volgen deze opgaven:

In het Gents zegt men als de kinderen «een tuimeling maken», d.i. hals over kop draaien: *ze maoken ne kumulee*. - *Een tuimelijnghe maoken* is meer een tuimelende val doen: *in de sprint raoktegen die drij koereurs malkaor en maoktegen een tuimelijnghe, 't was mij een tuimelperte van belang*. F.v.E.

Ook Dr. J.W. wijst op het verschil: er is «tuimelen» (struikelen) en «gewild tuimelen». Voorbeelden van de eerste betekenis: *bij ging daar nog al nen allee* (als een kind bv. onverhoeds

tegen een boomwortel of een uitstekende steen struikelt); *hij soempelde* (strompelde), struikelde tegen een steen *en hij ging daar nog al nen allee* of *hij laa* (legde) *daar nogal nen tuimleir*.

Indien de kinderen echter spelen en ze maken bewust, hals over kop, een tuimeling, dan zegt men *duikelen*.

Dit alles geldt voor Steenhuffel. Te Wetteren zegt men: *een tuimelperte maken*. - J.W.

De tuimeling heet te Opwijk *perrewet: perrewetten maken*. - P.L.

Te Willebroek is het *nen duikeleir leggen*, G.S.; te Duffel *overduikelen, ne kadodder gaan*, F. Si.; te Tienen *e kunske maken* (was vroeger algemeen gebruikt) of: *ne piepelepaa* (denkelijk niet echt Tiens) of: indien met «tuimeling» een val bedoeld wordt *ne* (of *ze*) *goenk nen tallei*, R. Mo.

Verschillende woorden zijn Frans: *cumulet, allez, pirouette*. Met de Opwijkse vorm *perrewet* moeten verbonden worden *parren, perren, omperren* (door Schuermans genoteerd in Klein-Brabant en in het Land van Waas) in de betekenis: omwerpen, omklinken; zie eveneens het Gents *perrebeenen* (= omvertuimelen, in een citaat van 1567), Gents Wdb.

Piepelepaa lijkt tot de kindertaal te behoren; *kadodder* is te vgl. met het wkw. *kadotteren, kadottelen* = sterk daveren, waggelen (zie Schuermans).

Tuimelaar zelf in de uitdr. 1) «tuimelaars maken» staat eveneens bij Schuermans, naast zijn andere betekenissen; 2) «veranderlijk mens» (*het is een tuimelaar* = hij heeft alweer kazak gekeerd); 3) «een omklinkend verlaat in een goot; een tralie- of latwerk in de duivenkijkers, dat de duiven openstoten». *Tuimelaar* wisselt er af met *tuimelet, tuimeling, tuimelperte* (in O.- en W.-Vl.) en *tuimelprijs* (Meetjesland).

Het Mechelse *tuimeljas* moge de reeks aanvullen.

L.D.

MEDEDELINGEN

1. Zouden zich niet een paar bereidwillige lezers willen melden om mee te werken aan de rubriek «Brabantse woorden»? Mogen wij vriendelijk aandringen en hopen op sukses?
2. Er zijn nog steeds abonneuten die hun bijdrage voor de lopende jaargang niet betaald hebben. Zouden zij er a.u.b. vandaag willen aan denken en de zaak in orde brengen !

Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 F (voor de leden: 40 F).
Fr. MAES, *Kortenberg, zijn Abdij, zijn oude woningen*, 50 F; voor de leden: 35 F. — *Idem, Oude woningen te Zaventem*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem, Omheen de kerk van Teruwuren*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem, Meerbeek en zijn verleden*, 51 blz., ill., 50 F; voor de leden: 35 F.

A. TOLLEBEEK, *Het klooster van de Berg Sion te Brussel*, 68 blz., 60 F; voor de leden: 40 F.

IV. Iconografie van Vlaams-Brabant, door A. VERBOUWE.

1. *Kanton Aarschot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*, 72 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F) — 4. *Kanton Wolvortem*, 92 blz., ill., 90 F (voor de leden: 60 F). — 5. *Kanton Tienen*, 53 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F). — 6. *Kanton Vilvoorde*, 136 blz., ill. 135 F (voor de leden: 90 F). — 7. *Kanton Zoutleeuw*, 37 blz., ill. 60 F (voor de leden: 40 F). — 8. *Kanton St.-Kwintens-Lennik*, 52 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F).

W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementsgebouw*, ill. 60 F; voor de leden: 40 F.

V. Toponymie van Vlaams-Brabant.

De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor VI. Naamkunde, E. van Evenstraat 10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H.J. van de Wijer, Leuven):

J. LINDEMANS, *Westbrabantse plaatsnamen: Baardegem, Beersel, Beert, Beigem, Bekkerzeel, Drogenbosch, Bellingen, Bogaarden, Borchtlombeek*, elk deeltje: 35 F.

J. LINDEMANS en C. THEYS, *Toponymie van Dworp*, 80 F. — J. LINDEMANS, *Toponymie van Asse*: 150 F. — Ed. DEWOLFS, *Top. van Tienen*: 60 F. — J. LINDEMANS, *De Frankische Kolonisatie in Brabant*: 50 F. — J. LINDEMANS, *Een Saksische vesting in Brabant*: 20 F.

VI. Brabantse Anthroponymie.

J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw*, 60 F. — L. DE MAN, *Vondelingen en hun naamgeving*, 60 F. — Te bestellen, mits betaling van het bedrag, op het Instituut voor VI. Naamkunde (p. rek. nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven).

VII. Brabantse Heraldiek.

J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 blz. ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F). — *Idem*, *Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek*, ill. 14 blz., 30 F; voor de leden: 20 F.

VIII. Oude Brabantse Geslachten.

(De met * aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 F — *2. *van Overstraeten*. — *3. *Wambacq*. — *4. *Goossens*. — *5. *van Ginderachier*. — *6. *Covens*. — *7. *de Ridder*. — *8. *Meerte*. — *9. *Pasteels*, 5 F — *10. *van der Hasselt*. — *11. *De Keyser*. — *12. *Van Bever*. — 13. *van den Heuvel*, 5 F. — *14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 F. — *17. *De Smedt*. — *18. *van Ophem*. — 19. *de Hertoghe*, 10 F. — 20. *Rogghe*, 5 F. — *21. *Vereertbrugghen*, 15 F. — 22. *Van den Nieuwenbove*, 20 F. — 23. *de Kempeneer*, 20 F. — 24. *Stuckens*, 20 F. — 25. *Lindemans*, 40 F. — 26. *De Smeth*, 40 F. — 27. *Van Nuffel*, 40 F. — 28. *Van Lierde*, 20 F. — 29. *Van Wayzenbergh*, 30 F. — 30. *De Boeck*, 30 F. — 31. *van der Meeren*, 40 F. — 32. *Van der Elst* en 33. *Walckiers*, samen 40 F. — 34. *Evenepoel*, 30 F. — 35. *Stallaert*, 30 F. — 36. *van den Bossche*, 40 F. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijke*, 39. *Paridaens*, 30 F.

Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 blz., 270 F; — voor de leden: 180 F.

Leo LINDEMANS, *De voorouders van Jan III, hertog van Brabant*, 40 blz., 50 F; voor de leden: 30 F.

A. MALCORPS, *Duizend Van Beethovens*, 110 F; — voor de leden: 80 F.

IX. Folklore en Varia.

ALBUM Dr. JAN LINDEMANS. Ingen. 300 F; geb: 375 F; voor de leden resp. 200 en 250 F.

Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 F.

Jan LINDEMANS, *O.-L.-Vrouw in 't Hammeken (Zemst)*, 20 F.

Pieter CNOPS, *Mariaverering te Evere*, 30 F.

A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hageland*, 20 F.

D.J. DELESTRÉ : < GRIMBERGEN >

300 blz. - 250 fr.

INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

P.J. DE FRAINE, Het artsengeslacht van Wesele (Vesalius) en het «Zoet Water» bij Leuven	285-295
G. POTVLIEGHE, De orgelmakers Coppin en A. Rochet	296-322
P.L., «Grietmuil» te Bost	323-324
J. VANDER VELPEN, Stamboom der familie Van Hagedoren (vervolg en slot)	325-337
J. COOLS, Bijdrage tot de geschiedenis van Vrouwenpark	338-343
A. VAN HAGELAND, Raadsels en spreekwoorden — De eeuwenoude raadselmotieven	344-346
J. VRANCKEN, Het oude Zelem	347-359
C. THEYS, Nog een bouwsteentje voor het vraagstuk van het volksvermaak te lande. — Voetbal te Alsemberg	360-362
T. GERITS, O.P., De oprichting van de aartsbroederschap van de H. Drievuldigheid in de abdijkerk van Averbode in 1662	363-369
P.L., De vakwoorden van de molens	369
C. THEYS, Varia over Buizingen	370-376
H. HERDIES, De Kwade straat te Vorst-Brussel	377-378
Brabantse woorden	386-388
Mededelingen	388
 <i>Uit het vroegere volksleven :</i>	
H.H. en C.T., Verhuren van kamers	379-380
C.T., Van dorpsofficieren en van een velddiefstal te Huizingen in 1768	380-382
C.T., Van een kwakzalver in 1753	382-383
— , Een welvarende vagebond	383
— , Een eremijt	383
— , Oorlogsgevolgen	384
— , Een zwakzinnige te Geel	384
— , Nog een zwakzinnige	384
— , Een volgeling van «Le Chevalier d'Eon»	384
— , Een patriot	384
— , De uitvinders van de «patattebloem»	385
— , Pommade en riekende waters	385
 <i>Uit oude papieren :</i>	
A.V.H., St.-Kristoffel te Brussel	322
— , Witloofteelt in Brabant	322
— , Brabantse volksgebruiken	324
— , Gildegebruiken	324
P.L., Verboden gebruiken op St.-Jansavond	337
C.T., Pelgrims in de 18e eeuw	359
P.L., Een geweldigaard	362
H.H. en C.T., Marie Plusplus	362
C.T., Bomen als grenstekens te St.-Genesius-Rode	376
H.H., Oude onroerende goederen	385